

UCHWAŁA NR LXVI/507/2024
RADY MIEJSKIEJ W MAKOWIE MAZOWIECKIM

z dnia 29 lutego 2024 r.

**w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad zabytkami Miasta Maków Mazowiecki
na lata 2024 – 2027”**

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2023 r., poz. 40 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2023 r., poz. 951 z późn. zm.) po uzyskaniu opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwala się, co następuje:

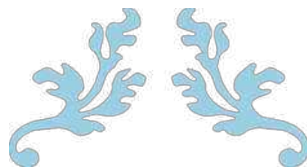
§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024-2027”, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Dariusz
Artur Miecznikowski

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA MAKÓW MAZOWIECKI NA LATA 2024 - 2027

Wykonawca:
GEZPRO Daniel Wiśniewski
ul. Traktorowa 50/25
87-100 Toruń

Zamawiający:
Urząd Miejski w Makowie
Mazowieckim
ul. Moniuszki 6
06-200 Maków Mazowiecki

Maków Mazowiecki, 2024 r.

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W OPRACOWANIU

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski,

EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,

EFS – Europejski Fundusz Społeczny,

GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków,

GUS – Główny Urząd Statystyczny,

Dz. U. – Dziennik Ustaw,

KEZA – Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego,

KPZK – Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju,

KSRR – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego,

MKIDN – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,

NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa,

MPZP – Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego,

SWOT – ang. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (mocne, słabe strony, szanse i zagrożenia),

UM – Urząd Miejski,

WEZ – wojewódzka ewidencja zabytków,

WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

SPIS TREŚCI

I. WSTĘP	4
1.1. Podstawowe zagadnienia	5
1.2. Metodologia opracowania	8
II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	8
III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	9
IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	10
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	14
V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	19
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	19
5.2. Charakterystyka miasta i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta	33
5.2.1. Położenie	33
5.2.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza	36
5.2.3. Charakterystyka przyrodnicza	37
5.2.4. Zarys historii miasta	37
5.2.5. Krajobraz kulturowy	40
5.2.6. Zabytki nieruchome	42
5.2.7. Zabytki ruchome	43
5.2.8. Zabytki archeologiczne	44
5.2.9. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	49
5.2.10. Dziedzictwo niematerialne	49
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	54
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	59
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu	63
VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – ANALIZA SWOT	69
VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	70
7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami	71
7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami	71
7.3. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami	72
VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	75
IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	75
X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	77
XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ MIASTO ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	83
XII. BIBLIOGRAFIA	85
XIII. SPISY	86
13.1. Spis tabel	86
13.2. Spis rycin	86
13.3. Spis wykresów	86
13.4. Spis fotografii	86
XIV ANEKSY	87

I. WSTĘP

Przedmiotem opracowania jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024-2027 (dalej GPOnZ, Program), który jest zgodny z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest to druga edycja gminnego programu opieki nad zabytkami. Pierwszy program pn. „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2015– 2018”, został przyjęty uchwałą Nr VIII/55/2015 Rady Miejskiej w Makowie Mazowieckim z dnia 30 czerwca 2015 r. W związku z powyższym czas programowania minął i należało opracować kolejną wersję GPOnZ aktualizując podejście do zrównoważonej polityki rozwoju oraz polityki przestrzennej, uwzględniając obecne uwarunkowania dziedzictwa kulturowego. Koncepcja polityki i strategii nawiązująca do dziedzictwa kulturowego, w tym w sposób szczególny do zabytków z terenu miasta, zastąpiła podejście z lat wcześniejszych i powstała w odpowiedzi na nowe zjawiska i potrzeby. Nie bez znaczenia było także dostosowanie dokumentu do aktualnie obowiązujących przepisów nawiązujących do zabytków oraz pozostałych przepisów prawa, które w ostatnich latach ulegały zmianom. Modyfikacja przyjętego wcześniej dokumentu wynika także z nowych wyzwań, jakie stawia przed sobą samorząd lokalny, dlatego też wypracowane zostały nowe cele i kierunki działań korespondujące z wcześniej wypracowanymi rozwiązaniami.

Program jest podstawowym dokumentem dotyczącym zarządzania dziedzictwem kulturowym, a także elementem polityki samorządowej w części dotyczącej zabytków z terenu miasta. Odnosi się do zasobów własnych miasta, jak i tych, które stanowią własność innych podmiotów, jednocześnie znajdujących się na terenie jednostki. Program ma charakter strategiczny, jego celem jest ochrona i opieka nad zabytkami oraz wykorzystanie lokalnych potencjałów dziedzictwa kulturowego. Jego skuteczne wdrażanie przyczyni się do rozwoju społeczno-gospodarczego miasta, a tym samym do poprawy jakości życia mieszkańców. Program ma również charakter edukacyjny i powinien być znany szerszemu gronu odbiorców, nie tylko właścicielom zabytków, ale także wszystkim mieszkańcom, którzy żyją i obcują na co dzień w otoczeniu substancji zabytkowej. GPOnZ składa się z 3 głównych faz:

- poznawczej;
- analiz i wniosków;
- programowania.

Rozdziały 2 oraz 3 dotyczą podstaw i uwarunkowań prawnych. W tej części wskazano na główne dokumenty prawne odnoszące się do ochrony zabytków. Wskazane ustawy i rozporządzenia opracowane zostały na stopniu krajowym i przedstawiają nadrzędne rozwiązania dla obiektów zabytkowych. Jest to jednocześnie podstawowa i nadrzędna faza poznawcza przepisów odnoszących się do zabytków.

W rozdziale 4 i 5 również opisano fazę pierwszą. Jest ona punktem wyjścia, rozpoznania oraz zgeneralizowania szeregu wiadomości na temat dziedzictwa kulturowego na szczeblu miasta oraz na szczeblach wyższych w nawiązaniu do ogólnych zasad programowania związanych z dziedzictwem kulturowym. Ww. rozdziały są najbardziej obszerne. Przeanalizowane zostały aktualne dokumenty o charakterze strategicznym oraz planistycznym, z podziałem na uwarunkowania zewnętrzne (poziom kraju, województwa i powiatu) oraz wewnętrzne (poziom miasta), które stanowiły podstawę do opracowania kolejnych dwóch faz. Ponadto pogłębionej analizie poddano dziedzictwo kulturowe miasta z rozróżnieniem na dziedzictwo materialne oraz niematerialne. Opisano historię miasta, krajobraz kulturowy w nawiązaniu do historycznego osadnictwa oraz rozwoju przestrzennego miasta, zabytki ruchome oraz zabytki nieruchome. Te ostatnie podzielono na nieruchome zabytki

archeologiczne oraz nieruchome zabytki architektury i budownictwa. Zaszeregowaniu poddano także zabytki nieruchome ze względu na swoją przynależność do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków, która jest stanem wyjściowym do rozpoznania dziedzictwa kulturowego miasta, a zarazem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami. W sposób szczególny analizie poddano obiekty zabytkowe znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Ocenie poddano z osobna każdą z charakterystycznych grup obiektów. Najważniejsze zabytki opisano szczegółowo w osobnym podrozdziale.

W rozdziale 6 przedstawiono fazę analiz i wniosków. Poprzez analizę SWOT wskazano mocne strony, słabe strony, szanse oraz zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego miasta. Pogłębiona analiza dziedzictwa kulturowego miasta oparta została na dokumentach planistycznych i strategicznych, gminnej ewidencji zabytków, otoczenia kulturowego oraz na własnych spostrzeżeniach i adnotacjach.

Rozdział 7, 8 i 9 poświęcono programowaniu, w którym to znalazły się priorytety, kierunki działań i zadania wraz z instrumentarium oraz kryteriami oceny realizacji gminnego programu. W fazie programowania określono zasadnicze kierunki działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. W fazie tej wskazano również na możliwość finansowania części wyznaczonych zadań w programie ze źródeł zewnętrznych, jak i finansowanie przez miasto zadań z zakresu ochrony zabytków.

Prezentowano również podstawowe zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami, obowiązujące ramy prawne, a także załączono aneksy w postaci wykazu nieruchomości zabytków architektury i budownictwa oraz nieruchomości zabytków archeologicznych.

Program wzbogacono o liczne ryciny, tabele, wykresy, mapy oraz zdjęcia ukazujące aktualny stan zabytków.

Zrównoważone zarządzanie dziedzictwem kulturowym pozwoli na rozwój miasta przy jednoczesnym jego poszanowaniu i wykorzystaniu. Same zaś zabytki jako zasób nieodnawialny poprzez odpowiednią, długofalową politykę miasta przetrwają na rzecz przyszłych pokoleń, które również będą mogły ich doświadczać tak samo jak obecni mieszkańcy miasta.

1.1. Podstawowe zagadnienia

W Programie znajdują się podstawowe pojęcia specjalistyczne związane z szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym. Poniżej podano kilka przykładów na podstawie Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także wybranych pojęć zamieszczonych na portalu <http://samorząd.nid.pl/>.

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski. Program badawczy rozpoczęty w 1978 roku, polegający na metodycznym ewidencjonowaniu stanowisk archeologicznych na terenie Polski metodą badań powierzchniowych. Obszar kraju został podzielony na obszary w kształcie prostokąta, o powierzchni 37,5 km² każdy. Obszary zostały ponumerowane i po kolei poddano je metodycznej prospekcji powierzchniowej. Wynikiem prospekcji obszaru jest zaewidencjonowanie w postaci kart zabytków (KEZA – kart ewidencji zabytku archeologicznego) wszystkich stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w terenie. Wyniki badań AZP przekształcone zostały w wojewódzką i krajową ewidencję zabytków archeologicznych. Współcześnie prowadzone badania AZP służą prowadzeniu i aktualizacji krajowej i wojewódzkiej ewidencji zabytków w zakresie archeologii.

Badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego.

Badania architektoniczne – działania ingerujące w substancje zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń.

Dominanta przestrzenna – element przestrzeni o niezakłóconej ekspozycji; obiekt budowlany (grupa obiektów) lub obiekt naturalny wyraźnie odróżniający się od otaczającej zabudowy formą lub gabarytami, posiadający czytelną i zasadniczą wartość kompozycyjną lub estetyczną.

Funkcja stanowiska archeologicznego – sposób użytkowania stanowiska w przeszłości, np. cmentarzysko, osada, miejsce wymiany handlowej, miejsce kultu.

Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg.

Historyczny zespół budowlany – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi.

Konserwacja zabytków (prace konserwatorskie) – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tego procesu. Podstawowym celem prowadzenia prac konserwatorskich jest ocalenie materii i formy obiektu zabytkowego dla przyszłych pokoleń (...).

Krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań.

Prace modernizacyjne (modernizacja zabytku) – unowocześnienie, uwspółcześnienie obiektu. W przypadku budynków i budowli zabytkowych, wbrew pozorom, ten typ prac jest prowadzony bardzo często w związku z adaptacją do nowych funkcji lub utrzymaniem w obiekcie pierwotnego sposobu użytkowania, a także przystosowaniem go do obecnej roli.

Renowacja zabytków – przywrócenie oraz utrzymanie estetycznego wyglądu obiektu zabytkowego. Każdorazowo renowacja powinna być prowadzona z uwzględnieniem aktualnej wiedzy o historycznym wyglądzie i formie obiektu. Typowymi pracami renowacyjnymi są odmalowanie elewacji albo wnętrza budynku zabytkowego, uzupełnienie zieleni niskiej w zabytkowym zespole zieleni (np. trawników, łąk kwietnych). Renowacja zabytku nie powinna prowadzić do naruszenia substancji zabytkowej lub doprowadzenia obiektu do wyglądu ahistorycznego.

Remont zabytku (prace remontowe przy zabytku) – rodzaj robót budowlanych przy zabytku nieruchomym, których celem jest odtworzenie stanu pierwotnego. Możliwe jest używanie materiałów innych niż te, które zostały zastosowane pierwotnie. Remont polega na wymianie elementów zużytych, zniszczonych lub uszkodzonych. W przypadku budynków i budowli zabytkowych obejmuje zazwyczaj prace polegające na naprawach lub wymianie elementów wtórnych albo intensywnie użytkowanych, których wartość zabytkowa jest niewielka bądź jej nie mają, a w obecnym stanie technicznym negatywnie wpływają na estetykę i funkcjonalność obiektów. Najczęściej spotykane remonty w obiektach zabytkowych obejmują elementy dachów i więźby dachowe, wnętrza mieszkań pozbawionych detalu architektonicznego, klatki schodowe nie wymagające prac konserwatorskich, instalacje, izolacje przeciwwilgociowe fundamentów.

Restauracja zabytków (prace restauratorskie) – dziedzina szeroko pojętej konserwacji zabytków, pojęcie odnosi się do prac mających na celu przywrócenie dawnej, pierwotnej formy obiektowi zabytkowemu. Każdorazowo musi być poprzedzona badaniami architektonicznymi, konserwatorskimi oraz kwerendą archiwalną, która jest koniecznym elementem dla rozpoznania wartości zabytku i zrozumienia jego historii. Prowadzi do zniszczenia późniejszych nawarstwień, dlatego może być prowadzona jedynie w przypadku wyraźnie niższej wartości obecnej formy zabytku od kształtu obiektu, do którego planujemy wrócić. Powinna być prowadzona z użyciem zachowanych oryginalnych elementów.

Rewaloryzacja zabytków – przywrócenie wartości zabytku, w szczególności walorów użytkowych oraz wyeksponowanie wartości obiektu. Pojęcie używane głównie w odniesieniu do zabytków architektury i budownictwa oraz urbanistyki. Rewaloryzacja łączy w sobie działania konserwatorskie adaptacyjne w celu ocalenia, a nawet przywrócenia wartości obiektu zabytkowego i przystosowania go do pełnienia nowej funkcji bądź utrzymania pierwotnego sposobu użytkowania, przy spełnieniu potrzeb współczesnych użytkowników, w sposób nie naruszający najważniejszych wartości zabytku.

Roboty budowlane przy zabytku lub w jego otoczeniu – pojęcie zdefiniowane w prawie budowlanym, polegające na budowie, rozbiórce, modernizacji, montażu, rozbudowie, nadbudowie i przebudowie obiektu budowlanego objętego ochroną konserwatorską. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków remont wymaga uzyskania pozwolenia odpowiedniego konserwatora zabytków w oparciu o projekt budowlany albo wyciąg z tego projektu przygotowany w celu oceny wpływu inwestycji na zabytek.

Stanowisko archeologiczne – miejsce, gdzie w ziemi, na jej powierzchni lub pod wodą znajdują się ślady obecności człowieka w przeszłości, które mają charakter zabytkowy. W przepisach prawa stanowisko archeologiczne nazwane jest nieruchomością zabytkiem archeologicznym.

Strefa ochrony konserwatorskiej – wyznaczony granicami obszar, na którym obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Strefy ochrony konserwatorskiej definiowane są przez swoje cechy (zawartość i wyróżniki) oraz cele, dla których zostały wyznaczone.

Sylweta (panorama) – rozległy widok obserwowany ze znacznej odległości, często z punktu lub ciągu widokowego – prezentujący obiekty budowlane, zieleń i obiekty naturalne (w tym ukształtowanie terenu), wzajemnie dostosowanych do siebie pod względem estetycznym i tworzących czytelną spójną formę krajobrazową.

Termomodernizacja – modernizacja mająca na celu poprawę warunków termicznych budynku, zmniejszenie zapotrzebowania i zużycia energii. W obiektach zabytkowych zazwyczaj możliwa w ograniczonym stopniu ze względu na wartości zabytkowe obiektu. Na ogół dopuszczalny zakres prac termomodernizacyjnych obejmuje docieplenie dachu, stropu najwyższej kondygnacji, poprawę izolacyjności albo wymianę stolarki i ślusarki, docieplenie fundamentów (...).

Warstwa kulturowa – nawarstwienie ziemne powstałe na skutek działalności człowieka w przeszłości.

Zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości o cechach j.w.

Zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych o cechach j.w.

1.2. Metodologia opracowania

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024-2027 opracowano na podstawie gminnej ewidencji zabytków, która jest punktem wyjścia i podstawowym źródłem wiedzy na temat zabytków w mieście. Karty GEZ opracowane zostały w 2019 r. i zawierają podstawowe informacje na temat zidentyfikowanych zabytków.

Celem uzyskania odpowiednich materiałów do sporządzenia GPOnZ zaznajomiono się z materiałami dotyczącymi Makowa Mazowieckiego będącymi w zasobach NID. Ponadto przeprowadzono research terenowy za pomocą ogólnodostępnych baz danych, map oraz platform mapowych i terenowych. Pozyskano dane z banku danych lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego oraz z pozostałych stron internetowych, które wykorzystano w niniejszym opracowaniu. Ponadto zaznajomiono się z książkami i publikacjami dotyczącymi Makowa Mazowieckiego i jego historii znajdujące się w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Makowie Mazowieckim.

Część programową opracowano na podstawie analizy aktualnych dokumentów strategicznych i planistycznych, obserwacji własnych oraz ścisłej współpracy z pracownikami Urzędu Miejskiego w Makowie Mazowieckim.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024-2027 został przekazany do WUOZ, Delegatura w Ostrołęce celem pozytywnego zaopiniowania. Dalej, uchwalony będzie przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim oraz zostanie opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego. W dalszym etapie zostanie rozpowszechniony wśród mieszkańców miasta, np. poprzez zamieszczenie go na stronie internetowej miasta.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024-2027 uwzględnił wymogi zawarte w poradniku metodycznym – „Gminny Program Opieki nad Zabytkami” oraz założenia przyjęte w opracowaniu „Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach”.

II. PODSTAWA PRAWNA OPACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek wykonania programu opieki nad zabytkami, określony został w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W ust. 1 wskazano: „Zarząd województwa, powiatu lub wójt (**burmistrz**, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub **gminny** program opieki nad zabytkami.”

W ust. 2 znajdują się cele jakie powinny znaleźć się w gminnym programie opieki nad zabytkami, tj.:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Z kolei ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. narzuca na organ gminy realizację zadań własnych. W art. 7 ust. 1 pkt. 9 wskazano, że „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024-2027 nie posiada statusu aktu prawa miejscowego.

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP). Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami to:

- 1) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm., z dnia 2 kwietnia 1997 r.).
- 2) ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 roku poz. 840 ze zm.).
- 3) ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 roku poz. 40 ze zm.).

Inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach:

- 1) ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 roku, poz. 977 ze zm.).
- 2) ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 roku, poz. 682 ze zm.).
- 3) ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2556 ze zm.).
- 4) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1336 ze zm.).
- 5) ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2023 roku, poz. 344 ze zm.).
- 6) ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 roku, poz. 194 ze zm.).
- 7) ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2023 roku, poz. 571).
- 8) ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2021 roku, poz. 485 ze zm.).
- 9) ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2023 roku, poz. 887 ze zm.).

- 10) ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 roku, poz. 2337).
- 11) ustawa z dnia 19 grudnia 2009 r. o partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1637).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 385).
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 roku, poz. 164 ze zm.).

Uregulowania prawne dotyczące zabytków i dziedzictwa kulturowego znajdują się również w poniższych rozporządzeniach:

- 1) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 roku, Nr 61, poz. 354).
- 2) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 roku, poz. 56).
- 3) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 roku, poz. 81).
- 4) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2053).

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 4.1. oraz 4.2. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata **2024-2027**.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Podrozdział zawiera informacje o strategicznych celach polityki państwa i uwarunkowaniach formalnoprawnych w sferze ochrony zabytków. Analizie poddano relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami sporządzanymi na poziomie krajowym. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024-2027 jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. przyjęto Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026. Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Dokonano w nim diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych obszarach:

1. Organizacja i zadania organów ochrony zabytków w Polsce.
2. Stan zachowania zabytków w Polsce – rola i znaczenie form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach.
3. Komunikacja, porozumienie i współpraca w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Jako cel główny wyznaczono „zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce”, który realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe dotyczące:

- weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości;
- wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków;
- roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Cele składają się na kierunki działań, a te zostały podzielone na zadania. Przyjęte do realizacji zadań kierunki działań to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju;
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
- realizacja międzynarodowych zobowiązań;
- cyfryzacja procesów administracyjnych;
- wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków;
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
- edukacja – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Przedstawiono karty zadań wraz z opisami szczegółowymi, opisem wskaźników celu projektu oraz harmonogramem projektu. W rozdziale siódmym podano plan finansowy, zaś w kolejnym system wdrażania, monitoringu i ewaluacji Programu. Krótko scharakteryzowano zarządzanie ryzykiem oraz dołączono załączniki takie jak:

- zabytki nieruchome wpisane na Listę Dziedzictwa UNESCO;
- zabytki nieruchome uznane za pomnik historii;
- zestawienie zabytków nieruchomych;
- zestawienie zabytków archeologicznych;
- zestawienie zabytków ruchomych;
- spis WKZ i delegatur;
- spis porozumień.

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030

Uchwałą nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. przyjęto Długookresową Strategię Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności. Strategia określa główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmującym okres co najmniej 15 lat. Dokument składa się z 7 rozdziałów: Charakterystyka modelu rozwoju Polski do 2030 r., Cel główny i obszary strategiczne, Warunki realizacji Strategii – ramy makroekonomiczne i harmonogram, Cele strategiczne

i kierunki interwencji w obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki, Cele strategiczne i kierunki interwencji w obszarze równoważenia potencjałów rozwojowych regionów, Cele strategiczne i kierunki interwencji w obszarze efektywności i sprawności państwa, Monitorowanie realizacji Strategii. Sformułowano następujący cel główny: *„Poprawa jakości życia Polaków mierzona zarówno wskaźnikami jakościowymi, jak i wartością oraz tempem wzrostu PKB w Polsce”*. Wyodrębniono 3 obszary strategiczne, które zostały podzielone na osiem części (zgodnych ze strategicznymi celami rozwojowymi). Są to:

W obszarze konkurencyjności i innowacyjności gospodarki:

- 1) Innowacyjność gospodarki i kreatywność indywidualna;
- 2) Polska Cyfrowa;
- 3) Kapitał ludzki;
- 4) Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko.

W obszarze równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski:

- 1) Rozwój regionalny;
- 2) Transport.

W obszarze efektywności i sprawności państwa:

- 1) Kapitał społeczny;
- 2) Sprawne państwo.

W nawiązaniu do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego w Strategii wskazano na wspieranie procesów digitalizacji i upowszechniania zasobów kultury i dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. przyjęto Koncepcję Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. Została opracowana zgodnie z zapisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 roku. Dokument składa się z 8 rozdziałów: Zagospodarowanie Przestrzenne Kraju, Uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, Wizja przestrzennego zagospodarowania Polski 2030, Zasady i cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, Cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, Typologia obszarów funkcjonalnych, System realizacji Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Stan przestrzennego zagospodarowania kraju 2011 – mapy diagnostyczne. W dokumencie przedstawiono wizję zagospodarowania przestrzennego kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, określono cele i kierunki polityki zagospodarowania kraju służące jej urzeczywistnieniu oraz wskazano zasady oraz mechanizmy koordynacji i wdrażania publicznych polityk rozwojowych mających istotny wpływ terytorialny. Przedstawiono cel strategiczny: *„Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.”* Ponadto wyodrębniono następujące cele:

Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.

Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników

rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.

Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej.

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego

W ramach kierunku działania 1.1. Wspieranie rozwoju funkcji metropolitalnych największych polskich miast wskazano na potrzebę rewitalizacji historycznych i zabytkowych obiektów na cele kulturowe. Z kolei w kierunku 2.2.4. Wspomaganie rozwoju specjalizacji terytorialnej nawiązano do ochrony i rewitalizacji zachowanych obiektów zabytkowych i zespołów ruralistycznych. W kierunku działania 4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej podano, że uspołecznienie procesów planistycznych będzie wspomagać integrację zarządzania krajobrazem kulturowym odziedziczonym i związanym ze współczesnymi stosunkami społeczno-gospodarczymi, z zarządzaniem obiektami ochrony obszarowej, ochroną wartości symbolicznych mogących być podstawą potencjału rozwoju regionów, takich jak sylweta miasta i obiektu zabytkowego, obiektów istotnych dla dziedzictwa kulturowego społeczności lokalnych. Procedury te będą obejmowały także programy rewitalizacji obszarów przemysłowych i kryzysowych. Działania będą dotyczyć także koordynowania przedsięwzięć związanych z rozwojem regionów i obszarów turystycznych oraz systemów rekreacyjnych w obszarach cennych przyrodniczo i atrakcyjnych turystycznie, takich jak: parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, parki kulturowe, ewidencjonowane zabytkowe założenia ruralistyczne i rezydencjonalne, rezerwy archeologiczne. Wyszczególniono także kierunek działania 6.4.2. Obszary ochrony krajobrazów kulturowych – „W celu stworzenia systemu zmierzającego do zahamowania postępującej degradacji środowiska kulturowego, nieodwracalnej utraty krajobrazów historycznych i tworzących tożsamość miejsca, w tym rozwiązania konfliktów społecznych związanych z degradacją przestrzeni przyrodniczej, zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, zabytków architektonicznych, konieczne jest wprowadzenie do dokumentów planistycznych wszystkich szczebli zintegrowanej ochrony środowiska kulturowego, umożliwiającej gospodarowanie krajobrazem w celu podniesienia konkurencyjności regionów.” W nawiązaniu do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego w KPZK 2030 wskazano również, że w perspektywie najbliższych dwudziestu lat rola dziedzictwa kulturowego w procesach rozwoju przestrzennego będzie rosła – zwiększanie się zamożności społeczeństwa oraz przekształcenia o charakterze kulturowym będą powodowały wzrost znaczenia rozwojowego zarówno materialnych jak i niematerialnych składników dziedzictwa kulturowego. Ich lokalizacja i umiejętność wykorzystania w procesach rozwoju będzie wpływała pozytywnie na tok koncentracji gospodarczej, ludnościowej i rangę kultury i turystyki. Ponadto na mapie diagnostycznej 18 przedstawiono przestrzenne rozmieszczenie zabytków w kraju. Najbardziej powszechną formą ochrony zabytków jest Rejestr zabytków, który jest stale uaktualniany przez służby konserwatorskie. Największa liczba zabytków nieruchomych znajduje się w Krakowie, Warszawie, Wrocławiu, Poznaniu, Gdańsku i Łodzi, natomiast największe nasycenie gmin zabytkami nieruchomymi umieszczonymi w rejestrach dotyczy województwa opolskiego, dolnośląskiego i wielkopolskiego oraz na obszarze między Warszawą i Łodzią.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. przyjęto Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030. KSRR jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r. Składa się z następujących merytorycznie rozdziałów: Wyzwania rozwojowe kraju w ujęciu regionalnym do 2030 roku w świetle analiz terytorialnych, Polityka regionalna 2030, Cel główny i cele szczegółowe polityki regionalnej do 2030 roku, System realizacji KSRR, Ramy finansowe krajowej strategii rozwoju regionalnego, Monitorowanie i ewaluacja. Celem głównym KSRR jest *efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co stworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym*. Wyznaczono 3 cele szczegółowe:

Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.

Cel 3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

W ramach Celu 1 poprzez kierunek inwestycji nr 5. Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów wskazano, że infrastruktura społeczna będzie bardziej dostępna, obejmie nie tylko infrastrukturę w ramach służby zdrowia oraz edukacji, ale również obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz zabytki i miejsca kultury. Szczególnie istotne będzie realizowanie działań w tym zakresie na obszarach małych miast i na wsi, gdzie poziom dostępności przestrzennej jest zdecydowanie niższy niż w pozostałej części kraju. Ponadto wspierane będą różnego rodzaju działania w ramach celu nr 2, np. promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich, zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

W podrozdziale dokonano analizy opracowań strategicznych i planistycznych sporządzonych dla obszaru województwa mazowieckiego i powiatu makowskiego pod kątem znaczenia ich zapisów i działań dotyczących dziedzictwa kulturowego Makowa Mazowieckiego. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024-2027 jest zbieżny ze strategicznymi celami województwa i powiatu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Makowskiego obowiązywał w latach 2016-2020, zaś Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami w latach 2010-2013.

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025

Uchwałą nr 1721/267/21 z dnia 26 października 2021 r. Zarząd Województwa Mazowieckiego przyjął Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025. Dokument składa się z 3 głównych rozdziałów:

1. Wprowadzenie.
2. Część planistyczna.
3. Część zarządcza.

W części pierwszej przedstawiono podstawę prawną, spójność z dokumentami strategicznymi oraz zadania samorządu województwa wynikające z przepisów prawa. W części drugiej opracowano misję i wizję. Misja opieki nad zabytkami województwa to: „*Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim*”. Wizja stanu opieki nad zabytkami 2025 jest obszerna i brzmi następująco: „*Po okresie funkcjonowania Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025 w województwie zauważalnie polepszyła się opieka nad zabytkami. Powstało forum gminnych specjalistów opieki nad dziedzictwem kulturowym, podnoszące wiedzę i integrujące środowisko w celu wymiany doświadczeń. Coraz lepiej znane i zadbane dziedzictwo regionu jest powodem dumy lokalnych społeczności. Zauważalnie wzrosła świadomość roli i znaczenia tradycji i zabytków kultury materialnej. Zadbano o udokumentowanie mazowieckiego dziedzictwa XX wieku, które w poprzednim okresie nie było wystarczająco znane ani doceniane. Przedstawiciele samorządów i prywatni właściciele zabytków są coraz bardziej świadomi swoich obowiązków związanych z opieką nad nimi. Wzrosła też znajomość narzędzi pomagających zachować ich wzorowy stan. Szczególnie narażone na utratę elementy dziedzictwa niematerialnego coraz częściej znajdują oddanych kontynuatorów.*”

W rozdziale drugim wyznaczono obszary strategiczne programu na podstawie zidentyfikowanych problemów:

1. Niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa.
2. Potrzeba dalszej optymalizacji dostępu do środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
3. Potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami.

Obszary strategiczne odpowiadające na kluczowe problemy:

1. Edukacja kształtująca świadomość i postawy.
2. Optymalizacja systemu dostępu do środków.
3. Wypracowanie skutecznych narzędzi działania.

Dla każdego obszaru strategicznego zidentyfikowano następujące cele:

- 1.1 Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków.
- 1.2 Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.
- 2.1 Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich.
- 2.2 Dbalność o zabytki własne województwa.
- 3.1 Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa.
- 3.2 Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków

W rozdziale trzecim opisano proces wdrażania programu, w tym strukturę zarządzania programem, procesy zarządcze oraz monitoring realizacji programu.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+

Uchwałą nr 72/22 z dnia 24 maja 2022 r. Sejmik Województwa Mazowieckiego przyjął Strategię rozwoju województwa mazowieckiego 2030+. Program jest kolejną edycją podstawowego dokumentu strategicznego regionu, określającego długofalową wizję rozwoju województwa, jak też średniookresowe kierunki działań. Składa się z kilku rozdziałów, w tym m.in.: diagnoza-wnioski, wyzwania. Jeden z podrozdziałów w ramach ww. rozdziału dotyczy kultury i dziedzictwa kulturowego. W nim wskazano cenne informacje, takie jak:

- województwo mazowieckie wyróżnia się w skali kraju pod względem liczby zabytków objętych formami ochrony, co świadczy o bogactwie dziedzictwa kulturowego. Duża liczba zabytków

- nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (7949) plasuje województwo na drugim miejscu w Polsce;
- miejscem koncentracji obiektów zabytkowych jest Warszawa, w której mieści się aż 29,4% zabytków nieruchomych województwa;
  - najlepiej zachowanymi zabytkami w województwie są obiekty sakralne;
  - województwo zajmuje szóste miejsce w kraju pod względem liczby pomników historii (8) oraz trzecie ze względu na liczbę parków kulturowych (4);
  - województwo posiada – nieobjęte formami ochrony zabytków – zasoby kulturowe o szczególnych wartościach historycznych i kulturowych;
  - dużym zagrożeniem dla przestrzeni kulturowej województwa jest zróżnicowany stan zachowania zabytków;
  - postępująca presja urbanistyczna utrudnia ochronę krajobrazów kulturowych.

W dokumencie podano wizję: „*Mazowsze z Warszawą, Warszawa ku Europie*” oraz cel główny: „*Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałą i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska*”. Jednym z obszarów celów rozwojowych jest kultura i dziedzictwo – Mazowsze bogate kulturowo. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju województwa i poprawy jakości życia. W ww. obszarze wskazano następujące kierunki działań:

- ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego;
- wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa;
- upowszechnianie kultury i twórczości;
- kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej.

Maków Mazowiecki nie znalazł się w żadnym z wyznaczonych Miejskich Obszarów Funkcjonalnych, będących obszarami strategicznej interwencji.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego

Uchwałą nr 22/18 z dnia 19 grudnia 2018 r. Sejmik Województwa Mazowieckiego po raz ostatni przyjął zmianę planu. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego składa się z części głównej – tekst oraz 6 załączników, w tym załącznik pn. „Ochrona przyrody i dziedzictwa kulturowego”, w którym wskazano no występujący w Makowie Mazowieckim układ urbanistyczny wpisany do rejestru zabytków oraz układ liniowy wpisany do rejestru zabytków (linia kolejki wąskotorowej). Dokument składa się z 7. rozdziałów. W podrozdziale 2.11. opisano ochronę dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wskazano, że na obszarze województwa mazowieckiego zlokalizowane są obiekty i obszary o szczególnym znaczeniu dla kultury polskiej jak i światowej. Należą do nich Historyczne Centrum Warszawy – obszar wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz pomniki historii (5). Podano również, że liczba zabytków ujętych w gminnych ewidencjach zabytków wynosi ponad 28 tys. pozycji. W podrozdziale 6.8. wskazano działania dotyczące opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz dóbr ochrony współczesnej, w tym m.in.:

- identyfikację wartościowych obiektów i obszarów dóbr kultury współczesnej oraz ich ochronę poprzez ustalenia w gminnych dokumentach planistycznych (w tym miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego);
- zachowanie ładu przestrzennego lub jego kreowanie, szczególnie w miejscach o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego poprzez: ochronę i kształtowanie struktur

przestrzennych historycznych miast i wsi w oparciu o ochronę pola ekspozycji i eksponowanie dominant architektonicznych; kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca, kształtowanie i ochronę krajobrazów kulturowych m.in. poprzez utworzenie parków kulturowych;

- adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych;
- zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych;
- współpracę międzyregionalną w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego (tradycji historycznych, śladów osadnictwa, dziedzictwa kultury ludowej) dla rozwoju produktów turystyki kulturowej.

W wykazie nr 12, wśród 131 miast województwa mazowieckiego wymieniono Maków Mazowiecki, jako miasto historyczne o lokacji XV-wiecznej.

Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027

Komisja Europejska decyzją wykonawczą nr C(2022) 8693 przyjęła 2 grudnia 2022 r. program Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027 (wersja 1.2). W dokumencie sformułowano następujące priorytety:

1. Fundusze Europejskie dla bardziej konkurencyjnego i inteligentnego Mazowsza.
2. Fundusze Europejskie na zielony rozwój Mazowsza.
3. Fundusze Europejskie na rozwój mobilności miejskiej na Mazowszu.
4. Fundusze Europejskie dla lepiej połączanego i dostępnego Mazowsza.
5. Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu.
6. Fundusze Europejskie dla aktywnego zawodowo Mazowsza.
7. Fundusze Europejskie dla nowoczesnej i dostępnej edukacji na Mazowszu.
8. Fundusze Europejskie dla aktywnej integracji oraz rozwoju usług społecznych i zdrowotnych na Mazowszu.
9. Mazowsze bliższe obywatelom dzięki Funduszom Europejskim.
10. Pomoc techniczna (EFRR).
11. Pomoc techniczna (EFS+).

W programie przedstawiono cele polityki spójności, w tym CP5 realizowany za pomocą procesu rewitalizacji oraz konserwacji i rewaloryzacji zabytków nieruchomych, a także ich udostępnianie na cele publiczne.

Ponadto dla każdego priorytetu wskazano cele szczegółowe. Dla priorytetu IV wskazano 4. cele szczegółowe, w tym cel szczegółowy 4(vi) wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.

W jego strukturach planuje się następujące typy przedsięwzięć:

- rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej;
- turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych).

W ramach typu projektu: Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne za priorytetowe uznano działania na rzecz obszarów o wysokich walorach historycznych, kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych stanowiące o ich wysokiej atrakcyjności turystycznej. Szczególnie preferowane będą te obszary, które jednocześnie zostały wykazane jako zmarginalizowane w dokumentach

strategicznych na poziomie regionalnym. Wsparciem zostaną objęte projekty zorientowane na poprawę oferty regionalnej i podregionalnej – tzn. turystycznej i kulturalnej, bazującej na walorach Mazowsza lub regionów etnograficznych, kulturowych, historycznych i przyrodniczych położonych w jego granicach i przynależne do istniejących szlaków turystycznych. Nacisk zostanie położony na wprowadzanie innowacji i cyfryzacji w ramach przemysłu turystycznego i jego produktów, np. w zakresie zarządzania, systemu organizacji usług, kreowania nowych, innowacyjnych produktów czy wykorzystywania efektów współpracy i synergii do realizacji usług turystycznych, co pozwoli na wzrost dochodów i tym samym przyczyni się do odbudowy lokalnych gospodarek. Planowane działania inwestycyjne w zakresie rozwoju oferty turystycznej i rekreacyjnej, powinny być realizowane z zachowaniem zasad zrównoważonej turystyki, ze szczególnym poszanowaniem cennych przyrodniczo obszarów. Przy realizacji inwestycji należy stosować urządzenia minimalizujące presję ze strony turystów i właściwie wyposażać miejsca zagospodarowanego odpoczynku. Dla priorytetu IX - Mazowsze bliższe obywatelom wyznaczono cele szczegółowe:

- 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich;
- 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

W ich strukturach planuje się następujące typy przedsięwzięć:

- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego;
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

W ramach typu projektu: Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego za priorytetowe uznano wspieranie mających istotne znaczenie dla lokalnej społeczności obiektów zabytkowych, które funkcjonując w odnowionej formie będą stanowiły ważny element aktywizacji środowiska, zmiany społecznej lub ożywienia miejscowej gospodarki. Z uwagi na ogromne znaczenie dziedzictwa kulturowego w obszarach rewitalizacji, niezwykle ważne jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne i społeczne. Szczególne wsparcie otrzymywać będą obiekty najbardziej zagrożone (z uwagi na zły stan techniczny) oraz zabytki najcenniejsze – posiadające wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową objęte jedną z form ochrony prawnej, przewidzianych w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, które kreują ducha miejsca w obszarach dotkniętych kryzysem. Ponadto nacisk kładziony będzie na projekty uwzględniające rolę zabytków w rozwoju turystyki oraz pozwalające na ograniczenie negatywnego wpływu na środowisko naturalne, w których będzie prowadzona działalność sprzyjająca integracji społecznej. Kluczowym efektem działań powinno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych w przestrzeni publicznej sprzyjające utrzymywaniu spójności lokalnej społeczności i integrujące mieszkańców.

W ramach typu projektu: Rewitalizacja obszarów zdegradowanych za priorytetowe uznano kompleksowe projekty (w tym na terenach miast w ramach celu szczegółowego 5(i) pozwalające na wyprowadzanie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany. Interwencja ta powinna pozwolić na pobudzenie

aktywności środowisk lokalnych i stymulowanie współpracy poprzez wsparcie przedsiębiorczości, samozatrudnienia i gospodarki społecznej, a także poprawę jakości przestrzeni w której funkcjonują.

V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 5.1. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024-2027. Gminny Program Rewitalizacji przestał obowiązywać z końcem 2023 r., zaś Plan Rozwoju Lokalnego przestał obowiązywać w 2022 r. Z kolei Strategia Rozwoju Gminy przestała być aktualna wraz z końcem 2015 r.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Maków Mazowiecki
Uchwałą nr XXIII/141/2012 z dnia 4 października 2012 r. Rada Miejska w Makowie Mazowieckim przyjęła Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Maków Mazowiecki. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego składa się z następujących, najważniejszych części:

- uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego;
- kierunki zagospodarowania przestrzennego.

Ponadto opracowano rysunki do części uwarunkowania, do części kierunki oraz osobny rysunek – infrastruktura techniczna. Jednym z podrozdziałów w części „uwarunkowania” jest podrozdział 10.3. Stan dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W części tej wymieniono obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków. Wskazano także, że historyczne wartości kulturowe w układzie przestrzennym Makowa Maz. stanowią istotną jakość w wizerunku architektoniczno - urbanistycznym miasta, a ich utrzymanie i ochrona powinny być jedną z głównych przesłanek przekształceń w śródmiejskiej strefie zabudowy.

W opracowanej analizie SWOT do słabych stron zaliczono niewystarczającą ochronę zabytków. Wypracowano 7 celów strategicznych, w tym ostatni: ochrona dziedzictwa historycznego obejmująca m.in. ochronę układu urbanistycznego oraz obiektów wpisanych do rejestru i gminnej ewidencji zabytków, rewitalizację istniejącej śródmiejskiej substancji architektonicznej, a także promocję walorów architektoniczno – historycznych w skali ponadlokalnej - regionalnej i krajowej.

W części „kierunki” odnaleźć można cały rozdział poświęcony dziedzictwu kulturowemu, tj. obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W tej części opisano:

- tradycje urbanistyczne miejsca - miasto lokacyjne Maków;
- od miasta lokacyjnego do współczesności;
- waloryzację struktur urbanistyczno - architektonicznych historycznego układu miejskiego.

Z kolei w rozdziale 4 pn. obszary i obiekty objęte i wskazane do objęcia prawnymi formami ochrony analizie poddano:

- obszary i obiekty wpisane do rejestru zabytków Woj. Mazowieckiego;
- stanowiska archeologiczne;

- strefy ochrony konserwatorskiej;
- obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków.

W rozdziale 5 - kierunki i wskaźniki dotyczące zagospodarowania i użytkowania terenów w tym tereny wyłączone z zabudowy opisano historyczny układ urbanistyczno - architektoniczny w granicach strefy ochrony konserwatorskiej.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na terenie Makowa Mazowieckiego

MPZP są jedną z prawnych form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zapisy chroniące obiekty zabytkowe znajdują się zazwyczaj w części poświęconej dziedzictwu kulturowemu. Na terenie Makowa Mazowieckiego funkcjonuje 26 Planów Zagospodarowania Przestrzennego zgodnie z danymi www.makowmazowiecki.e-mapa.net. Obszar miasta pokryty jest MPZP w 100%. Poniżej przedstawiono szczegółowe zapisy dotyczące obiektów zabytkowych.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Maków Mazowiecki - sektor C

MPZP przyjęty został uchwałą nr XI/55/2003 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 11 grudnia 2003 r.

1. Ustala się następujące obszary podlegające ochronie konserwatorskiej:

1) obszar układu przestrzennego rozplanowania miasta lokacyjnego z późniejszymi regulacjami wpisany do rejestru zabytków pod pozycją 305/88 wraz z nawarstwieniami kulturowymi w obszarze między ulicami: Moniuszki, Kościelną, Przasnyską, Armii Krajowej, południową granicą dawnego cmentarza katolickiego, północną granicą byłego cmentarza żydowskiego, rzeką Orzyc- wpisany do rejestru zabytków pod pozycją 319/92. Obszar oznaczony na rysunku planu symbolem graficznym i symbolem C1.

2) obszar ścisłej ochrony zespołu Kościoła Parafialnego p.w. Bożego Ciała w granicach władania, oznaczony na rysunku planu symbolem UK1 w obrębie obszaru C1;

3) obszary ekspozycji miejsc pamięci, pomników.

2. Dla obszarów wyszczególnionych w ust. 1, pkt 1, 2, 3:

1) ustala się obowiązek uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu dla wszelkich prac planistycznych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;

2) obowiązują zasady ochrony zawarte w ustaleniach szczegółowych:

- dla obszaru oznaczonego na rysunku w planie symbolem C1 w § 26, 27, 28, 29, 30;

- dla terenu oznaczonego na rysunku w planie symbolem UK1 w § 34 ust. 2, pkt 7 i § 36;

- dla obiektów wyszczególnionych w ust. 1, pkt 3 występujących w obrębie terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem Z - lapidarium w miejscu starego cmentarza żydowskiego w § 61, w obrębie wydzielenia terenowego UP/UC1 w § 53 ust. 3, pkt 7 oraz dla terenu ZCN/ZP w § 38

Ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty wpisane do rejestru zabytków lub ujęte w ewidencji WKZ:

1) Zespół Kościoła Parafialnego P.W. Bożego Ciała:

a) kościół murowany z ok.1490 roku z dobudowaną kaplicą św. Anny ok. 1670 roku - nr rej. 14/58

b) dzwonnica, murowana z ok. 1926 roku.

2) Żydowski dom modlitwy " Bet Hamidrasz" z ok. 1850 roku, przy ul. Zielony Rynek 5 - nr rej. 302/88.

3) Dom Rabina z ok. 1860-1873 roku, przy ul. Zielony Rynek 6 - nr rej. 303/88.

4) Dawna łaźnia żydowska z pocz. XX wieku - nr rej. 304/88.

5) Dawna łaźnia miejska z 1922 roku - nr rej. 300/88.

6) Turbina wodno-elektryczna z 1925 roku.

7) Zespół zabudowy przy Placu Rynkowym - domy nr 2, 3, 5, 5a, 12, 13/14, 25, 28, 29, 30- murowane z 2 połowy XIX wieku.

8) Zespół zabudowy przy ul. Kilińskiego - domy nr 3, 5, 7/9, 8, 10, 12- murowane z ok. 1900 roku.

9) Dom przy ul. Grabowej 14 z ok. 1918 roku.

10) Zespół zabudowy przedmiejskiej przy ulicy Grabowej - domy nr 19, 21/23, 25, 31, 35, 48, 50 z kapliczką mur z XIX w., 56 - domy drewniane z XIX/XX wieku.

Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w ewidencji konserwatora zabytków oraz oznaczonych na rysunku planu symbolami graficznymi ustala się obowiązek:

1) uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,

2) prowadzenia prac remontowych i modernizacyjnych, dla których nie jest wymagane pozwolenie na budowę w uzgodnieniu i pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Dla terenów położonych w zasięgu stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych w strefie ochrony konserwatorskiej układu przestrzennego miasta lokacyjnego ustala się:

1. obowiązek uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich inwestycji kubaturowych, liniowych, drogowych oraz zmian w użytkowaniu gruntów,

2. obowiązek powiadamiania inwestorów o konieczności przeprowadzenia:

a) archeologicznych badań wykopaliskowych lub interwencyjnych wyprzedzających działania inwestycyjne zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie przepisami szczególnymi przy każdej inwestycji i zmianie w użytkowaniu gruntów,

b) prac archeologicznych przy robotach ziemnych związanych z inwestycją i trwałym zagospodarowaniu terenu - z rygiorem ich zmiany na archeologiczne badania wykopaliskowe, w przypadku ujawnienia w trakcie robót ziemnych obiektów archeologicznych,

c) prowadzenia prac ziemnych pod nadzorem archeologicznym.

3. Zakres badań i prac archeologicznych wymienionych w pkt 2 ustala Wojewódzki Konserwator Zabytków na etapie uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Maków Mazowiecki - sektor E

MPZP przyjęty został uchwałą nr XI/56/2003 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 11 grudnia 2003 r.

1. Ustala się obowiązek uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu z WKZ na terenach położonych w zasięgu:

1) ochrony panoramy historycznego układu przestrzennego miejscowości z dominantą zespołu kościoła z prawobrzeżnej górnej krawędzi skarpy doliny Orzyca. Obowiązuje utrzymanie wolnych przestrzeni bez obiektów kubaturowych w obrębie istniejącej zabudowy wzdłuż górnej krawędzi skarpy doliny oraz zakaz wnoszenia na tarasie zalewowym doliny Orzyca obiektów kubaturowych, za wyjątkiem sezonowych obiektów i urządzeń związanych z wypoczynkiem;

2) granicy strefy ochrony ekspozycji miejsc pamięci – cmentarza wojennego z II wojny światowej o promieniu 50,0 m od granic własności, gdzie obowiązuje zakaz wznoszenia obiektów kubaturowych. Dla obszaru cmentarza ujętego w ewidencji WKZ obowiązują ustalenia szczegółowe.

Ustala się następujące wymagania na terenach położonych w zasięgu stanowisk archeologicznych:

1) obowiązek uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu z WKZ wszelkich inwestycji kubaturowych, liniowych, drogowych oraz zmian w użytkowaniu gruntów,

2) obowiązek powiadamiania inwestorów o konieczności przeprowadzenia:

a) archeologicznych badań wykopaliskowych lub interwencyjnych wyprzedzających działania inwestycyjne zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie przepisami szczególnymi przy każdej inwestycji i zmianie użytkowania gruntów,

b) prac archeologicznych przy robotach ziemnych związanych z inwestycją i trwałym zagospodarowaniem terenu - z rygiem ich zmiany na archeologiczne badania wykopaliskowe, w przypadku ujawnienia w trakcie robot ziemnych obiektów archeologicznych,

3) zakres badań i prac archeologicznych wymienionych w pkt 2 ustala WKZ na etapie uzgadniania decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu,

4) prowadzenia prac ziemnych pod nadzorem archeologicznym.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki obszar działki nr 17

MPZP przyjęty został uchwałą nr VIII/41/2007 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 26 kwietnia 2007 r.

W zakresie ochrony krajobrazu kulturowego dziedzictwa kulturowego i zabytków ustala się:

1) ustala się strefę A obserwacji archeologicznej na terenie zgodnym z zasięgiem zaewidencjonowanego stanowiska archeologicznego oznaczonego na rysunku literą A i numerem;

2) w zasięgu strefy A ustala się obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków wszelkich działań inwestycyjnych, prac ziemnych, zmian warunków zabudowy oraz sposobu użytkowania terenu, przeprowadzenia archeologicznych badań wykopaliskowych lub interwencyjnych wyprzedzających działania inwestycyjne, prowadzenia prac ziemnych pod nadzorem archeologicznym.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki obszar działki nr 1425/1

MPZP przyjęty został uchwałą nr VIII/43/2007 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 26 kwietnia 2007 r.

W zakresie ochrony krajobrazu kulturowego dziedzictwa kulturowego i zabytków ustala się:

1) wprowadzenie cech architektonicznych charakterystycznych dla zabudowy średniejskiej w obiektach istniejących, adaptowanych i nowoprojektowanych.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki obszar działki nr 308/1

MPZP przyjęty został uchwałą nr VIII/44/2007 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 26 kwietnia 2007 r.

W zakresie ochrony krajobrazu kulturowego dziedzictwa kulturowego i zabytków ustala się:

- 1) wprowadzenie cech architektonicznych charakterystycznych dla zabudowy średniejskiej w obiektach istniejących, adaptowanych i nowoprojektowanych;
- 2) ustala się strefę A obserwacji archeologicznej na terenie zgodnym z zasięgiem zaewidencjonowanego stanowiska archeologicznego oznaczonego na rysunku literą A i numerem;
- 3) w zasięgu strefy A ustala się obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków wszelkich działań inwestycyjnych, prac ziemnych, zmian warunków zabudowy oraz sposobu użytkowania terenu, przeprowadzenia archeologicznych badań wykopaliskowych lub interwencyjnych wyprzedzających działania inwestycyjne, prowadzenia prac ziemnych pod nadzorem archeologicznym.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki obszar działki nr 331/2

MPZP przyjęty został uchwałą nr VIII/45/2007 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 26 kwietnia 2007 r.

Brak zapisów odnoszących się do krajobrazu kulturowego.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki obszar działki nr 465/39

MPZP przyjęty został uchwałą nr VIII/49/2007 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 26 kwietnia 2007 r. MPZP został zmieniony uchwałą nr XL/255/2009 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 30 listopada 2009 r.

W zakresie ochrony krajobrazu kulturowego ustala się:

- 1) wprowadzenie cech architektonicznych charakterystycznych dla zabudowy średniejskiej w obiektach istniejących, adaptowanych i nowoprojektowanych.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki obszar działki nr 1091

MPZP przyjęty został uchwałą nr VIII/50/2007 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 26 kwietnia 2007 r.

Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej- teren nie jest objęty ochroną konserwatorską.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki obszar działki nr 64/3

MPZP przyjęty został uchwałą nr VIII/52/2007 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 26 kwietnia 2007 r.

Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej- teren nie jest objęty ochroną konserwatorską i archeologiczną.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki w obrębie sektora C

MPZP przyjęty został uchwałą nr XL/256/2009 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 30 listopada 2009 r.

1. Jednostki MU2, KP/Z1, KDD1 leżą w obrębie strefy ochrony konserwatorskiej historycznego układu przestrzennego miasta lokacyjnego wraz z nawarstwieniami kulturowymi z XI-XX wieku.
2. Na terenach, o których mowa w ust. 1 ustala się:
  - 1) utrzymanie i zachowanie linii rozgraniczających bloki zabudowy historycznego układu urbanistycznego;
  - 2) zachowanie istniejącego układu przestrzeni dróg;
  - 3) zachowanie układu drzew.
3. Na obszarze strefy wymienionej w pkt 1 należy uwzględnić uwarunkowania wynikające z przepisów odrębnych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki w obrębie sektora D

MPZP przyjęty został uchwałą nr XL/257/2009 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 30 listopada 2009 r.

Brak zapisów odnoszących się do krajobrazu kulturowego.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki obszaru działki 166/2 – sektor B

MPZP przyjęty został uchwałą nr XLXIX/321/2010 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 23 września 2010 r.

Brak zapisów odnoszących się do krajobrazu kulturowego.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki w obrębie sektora C

MPZP przyjęty został uchwałą nr XLXIX/322/2010 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 23 września 2010 r.

1. Teren MNU 2 jest zlokalizowany w obrębie strefy ochrony konserwatorskiej historycznego układu przestrzennego miasta lokacyjnego wraz z nawarstwieniami kulturowymi z XI-XX wieku.
2. Na terenie, o którym mowa w ust. 1 ustala się:
  - 1) utrzymanie i zachowanie linii rozgraniczających bloki zabudowy historycznego układu urbanistycznego
  - 2) zachowanie historycznego układu przestrzeni dróg
  - 3) zachowanie układu drzew.
3. Na obszarze strefy wymienionej w ust. 1 należy uwzględnić uwarunkowania wynikające z przepisów odrębnych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki w obrębie sektora D

MPZP przyjęty został uchwałą nr XLIX/323/2010 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 23 września 2010 r.

1. Ustala się ochronę zabytków archeologicznych, w formie strefy archeologicznej ochrony konserwatorskiej.
2. Na obszarze strefy, wymienionej w ust. 1, należy uwzględnić uwarunkowania wynikające z przepisów odrębnych, dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki – sektor A (zmiana)

Zmiana MPZP przyjęta została uchwałą nr XLVI/303/2014 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 10 lipca 2014 r.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) ustala się, oznaczone na rysunku planu, obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków:
  - a) dom mieszkalny drewniany ok. 1930 - 1935 r. - ul. Nadrzeczna 1,
  - b) dom mieszkalny murowany ok. 1940 - 1943 r. - ul. Przasnyska 62,
  - c) dom mieszkalny drewniany ok. 1930 r. - ul. Przasnyska 52,
  - d) dom mieszkalny drewniany 1 ćw. XX w. - ul. Przasnyska 44,
  - e) dom mieszkalny drewniany ok. 1927 r. ul. Ciechanowska 4,
  - f) budynek dawnego młyna mechanicznego 1 ćw. XX w. - ul. Przasnyska 40
  - g) obszar po cmentarzu żydowskim przed 1875 r. - ul. Ciechanowska,
- 2) dla obiektów określonych w pkt.1 lit. a – lit. e obowiązuje:
  - a) nakaz prowadzenia prac budowlanych na obiektach zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
  - b) dopuszczenie rozbiórki obiektów w przypadku ich złego stanu technicznego, po wykonaniu pełnej dokumentacji architektonicznej obiektów i przy uwzględnieniu obowiązujących w tym zakresie przepisów odrębnych ochrony zabytków i opiece nad zabytkami,
- 3) dla obiektu określonego w pkt.1 lit. f obowiązuje:
  - a) nakaz restauracji i przebudowy obiektu z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości historycznej obiektu,
  - b) nakaz zachowania bryły, kształtu i geometrii dachu oraz zastosowanych tradycyjnych materiałów budowlanych elewacji lub ich odtworzenia w przypadku zniszczenia,
  - c) nakaz utrzymania i odtworzenia zniszczonych elementów historycznego detalu architektonicznego,
  - d) nakaz zachowania kształtu, rozmiarów i rozmieszczenia otworów okiennych i drzwiowych zgodnie z historycznym wizerunkiem budynku,
  - e) nakaz utrzymania lub odtworzenia zniszczonych elementów oryginalnej stolarki okien i drzwi,
  - f) nakaz uwzględnienia ustaleń §7 w zakresie lokalizacji urządzeń reklamowych,
  - g) nakaz uwzględnienia w realizacji napowietrznych elementów instalacji technicznych wartości historycznych obiektów,
  - h) nakaz prowadzenia prac budowlanych na obiekcie zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 4) dla obiektu określonego w pkt.1 lit. g obowiązuje:
  - a) nakaz uwzględnienia w zagospodarowaniu terenów reliktyw cmentarza żydowskiego w przypadku ich ujawnienia,

b) nakaz prowadzenia prac budowlanych w obrębie cmentarza zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie przepisami odrębnymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,

5) ustala się ochronę, oznaczonych na rysunku planu granicami i opisanych oznaczeniem literowo – cyfrowym, stanowisk archeologicznych:

a) AZP 43-67/19 – ślady osadn. późn. śred,

b) AZP 43-67/20 - ślady osadn. śred,

c) AZP 43-67/27 – osad. starożyt, wśr, późn. śred. nowożyt.

6) na terenach położonych w granicach stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt.5 obowiązuje nakaz wykonywania robót ziemnych albo zmian charakteru dotychczasowej działalności, z uwzględnieniem zasad określonych w przepisach odrębnych z zakresu ochrony zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki – sektor B (zmiana)

Zmiana MPZP przyjęta została uchwałą nr XLVI/304/2014 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 10 lipca 2014 r.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1) ustala się, oznaczony na rysunku planu, obiekt wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego - przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej, układ torowiska w granicach działki 169 (nr rej. A - 615, decyzja z dnia 28 lipca 1995r.).

2) dla obiektu określonego w pkt.1 obowiązuje:

a) nakaz prowadzenia wszelkich zamierzeń i planowanych działań inwestycyjnych na terenie zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opiece nad zabytkami,

3) ustala się ochronę, oznaczonych na rysunku planu granicami i opisanych oznaczeniem literowo – cyfrowym, stanowisk archeologicznych:

a) AZP 43-67/17 – osada, późn. śred.,

b) AZP 43-67/18 - osada, późn. śred.,

4) na terenach położonych w granicach stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt.3 obowiązuje nakaz wykonywania robót ziemnych albo zmian charakteru dotychczasowej działalności, z uwzględnieniem zasad określonych w przepisach odrębnych z zakresu ochrony zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki – sektor D (zmiana)

Zmiana MPZP przyjęta została uchwałą nr XLVI/305/2014 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 10 lipca 2014 r.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1) ustala się ochronę, oznaczonych na rysunku planu granicami i opisanych oznaczeniem literowo – cyfrowym, stanowisk archeologicznych:

a) AZP 43-67/21 – osada, nowożyt.,

b) AZP 44-67/24 - osada, nowożyt.,

c) AZP 44-67/25 – osada, polska, nowożyt.

d) AZP 44-67/26 - osada, nowożyt.

e) AZP 44-67/27 – osada, polska, nowożyt.

f) AZP 44-67/28 - osada, nowożyt.

2) na terenach położonych w granicach stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt.1 obowiązuje nakaz wykonywania robót ziemnych albo zmian charakteru dotychczasowej działalności, z uwzględnieniem zasad określonych w przepisach odrębnych z zakresu ochrony zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki – sektor C (zmiana)

Zmiana MPZP przyjęta została uchwałą nr IV/25/2015 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 22 stycznia 2015 r.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1) ustala się, oznaczone na rysunku planu, granice strefy „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej obszaru wpisanego do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod Nr A-595 z dnia 30 czerwca 1988 r.

- układ urbanistyczny Starego Miasta oraz pod Nr 319 z dnia 3 sierpnia 1992 r. – nawarstwienia kulturowe Starego Miasta,

2) ustala się, oznaczone na rysunku planu, obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa mazowieckiego:

a) kościół p.w. Bożego Ciała z otoczeniem w promieniu 50 m pod Nr A-387 z dnia 26 stycznia 1958 r.

b) bożnica żydowska bractwa „Bet Hamidrasz” pod Nr A-592 z dnia 14 czerwca 1988 r.

c) dawny dom kahalny pod Nr A-593 z dnia 14 czerwca 1988 r,

d) budynek dawnej łaźni żydowskiej pod Nr A-594 z dnia 30 czerwca 1988 r,

e) budynek dawnej łaźni miejskiej pod Nr A-591 z dnia 1 czerwca 1988 r.

f) cmentarz przykościelny - ul. Kościelna pod Nr A-387 z dnia 26 stycznia 1958 r

g) przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej (układ torowiska w granicach działki 169 pod Nr A-615 28 lipca 1995 r.

3) Wszelkie działania inwestycyjne w obrębie granic i obiektów, o których mowa w ust.1 i ust.2 wymagają postępowania zgodnego z obowiązującymi przepisami odrębnymi, odnoszącymi się do obszarów i obiektów objętych ochroną konserwatorską, w tym w zakresie nadzoru archeologicznego.

4) wskazuje się, oznaczone na rysunku planu, obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków:

a) dom mieszkalny drewniany ok. 1930 - 1935 r. - ul. Polna 4,

b) dom mieszkalny drewniany ok. 1930 r. - ul. Moniuszki 99,

c) dom mieszkalny murowany ok. 1935 r. - ul. Moniuszki 74,

d) dom mieszkalny drewniany pocz. XX w. - ul. Moniuszki 69,

e) dom mieszkalny drewniany pocz. XX w. - ul. Moniuszki 63,

f) dom mieszkalny drewniany 1925 – 1930 r. - ul. Moniuszki 60,

g) dom mieszkalny drewniany 1925 – 1930 r. - ul. Moniuszki 56,

h) dom mieszkalny drewniany ok. 1925 r. - ul. Moniuszki 52,

i) dom mieszkalny murowany ok. 1925 r. - ul. Moniuszki 49,

j) dom mieszkalny drewniany ok. 1925 - 1930 r. - ul. Moniuszki 41,

k) dom mieszkalny drewniany ok. 1930 - 35 r. ul. - Moniuszki 39,

l) dom mieszkalny murowany ok. 1925 r. - ul. Moniuszki 42,

m) dom mieszkalno - usługowy murowany ok. 1930 r. - ul. Moniuszki 24,

n) dom mieszkalny drewniany 1 ćw. XX w. - ul. Moniuszki 19,

o) dom mieszkalno - usługowy murowany ok. 1925 - 1930 r. - ul. Moniuszki 18

p) dom mieszkalny murowany ok. 1900 r. - ul. Armii Krajowej 65,

q) dom mieszkalny murowany 1930 - 35 r. - ul. Armii Krajowej 9,

- r) dom mieszkalny drewniany ok. 1925 r. - ul. Armii Krajowej 6
- s) kapliczka przydrożna murowana 2 ćw. XIX w. - ul. Grabowa 50,,
- t) krzyż wotywny ok. 1887 r. - ul. Moniuszki 70,
- u) pomnik poległych Polaków w latach 1914-1920 1989 r. - ul. Kościuszki (przy ogrodzeniu cmentarza przykościelnego),
- v) figura Maryjna 1927 r. - ul. Kościuszki (przy ogrodzeniu cmentarza przykościelnego),
- w) pomnik rocznicy lokacji miasta 1971 r. - ul. Rynek,
- x) pomnik pamięci społeczności żydowskiej 1988 r. ul. Adamowska 7,
- y) dawna piekarnia murowana ok. 1925 - 1930 r. - ul. Moniuszki,
- z) dom mieszkalny drewniany ok. 1930 r. - ul. Moniuszki 14,
- aa) dom mieszkalny murowany poł. XIX w. - ul. Moniuszki 11,
- bb) dom mieszkalny murowany poł. XIX w. - ul. Moniuszki 8
- cc) dom mieszkalny murowany 1 ćw. XX w. - ul. Moniuszki 5,
- dd) dom mieszkalny murowany ok. 1955 r. - ul. Moniuszki 1,
- ee) dom mieszkalny murowany 1940 - 42 r. - ul. Mickiewicza 33,
- ff) dom mieszkalny murowany 1940 - 42 r. - ul. Mickiewicza 30,
- gg) dom mieszkalny murowany 1940 - 42 r. - ul. Mickiewicza 25,
- hh) dom mieszkalny murowany 1930 - 35 r. - ul. Mickiewicza 16,
- ii) dom mieszkalny murowany 1955 r. - Mickiewicza 5,
- jj) dom mieszkalny drewniany 1 ćw. XX w. - ul. Adamowska 2,
- kk) młyn mechaniczny I ćw. XX w. - ul. Armii Krajowej 12,
- ll) dom mieszkalny murowany ok. 1955 r. - ul. Franciszkańska 14,
- mm) dom mieszkalny drewniany ok. 1900 r. - ul. Grabowa 56,
- nn) dom mieszkalny drewniany pocz. XX w. - ul. Grabowa 50,
- oo) dom mieszkalny drewniany Kon. XIX w. - ul. Grabowa 48,
- pp) dom mieszkalny drewniany ok. 1912 r. - ul. Grabowa 46,
- qq) dom mieszkalny murowany ok. 1925 - 1930 r. - ul. Grabowa 38,
- rr) dom mieszkalny drewniany ok. 1912 r. - ul. Grabowa 35/37,
- ss) dom mieszkalny drewniany pocz. XX w. - ul. Grabowa 31,
- tt) dom mieszkalny drewniany ok. 1930 r. - ul. Grabowa 25,
- uu) dom mieszkalny drewniany ok. 1900 r. - ul. Grabowa 21,
- vv) dom murowany 1 ćw. XX w. - ul. Grabowa 14,
- ww) dom mieszkalny murowany ok. 1912 r. - ul. Kilińskiego 12,
- xx) dom mieszkalny murowany ok. 1926 r. - ul. Kilińskiego 10,
- yy) dom mieszkalny murowany ok. 1910 r. - ul. Kilińskiego 8,
- zz) dom mieszkalny murowany po 1900 r. - ul. Kilińskiego 7/9,
- aaa) dom mieszkalny murowany ok. 1900 r. - ul. Kilińskiego 6,
- bbb) dom mieszkalny murowany ok. 1900 r. - ul. Kilińskiego 5,
- ccc) dom mieszkalny drewniany 1 ćw. XX w. - ul. Kościelna 14,
- ddd) dawna plebania murowany 4 ćw. XIX w. - ul. Kościelna 11,
- eee) dom mieszkalny murowany ok. 1935 r. - ul. 1 Maja 9,
- fff) dom mieszkalny murowany ok. 1920 - 1930 r. - ul. Rynek 28,
- ggg) dom mieszkalny murowany ok. 1918 r. - ul. Rynek 25,
- hhh) dom mieszkalny murowano - drewniany ok. 1930 r. - ul. Rynek 21,

- iii) dom mieszkalny murowany 1 ćw. XX w. - ul. Rynek 20
  - jjj) dom mieszkalny murowany 1 ćw. XX w. - ul. Rynek 19,
  - kkk) dom mieszkalny murowany 2 poł. XIX w. - ul. Rynek 13/14,
  - lll) dom mieszkalny murowany 4 ćw. XIX w. - ul. Rynek 12,
  - mmm) dom mieszkalny murowany ok. 1925 r. - ul. Rynek 7,
  - nnn) dom mieszkalny murowany 2 poł. XIX w. - ul. Rynek 5a,
  - ooo) dom mieszkalny murowany 2 poł. XIX w. - ul. Rynek 5,
  - ppp) dom mieszkalny murowany 2 poł. XIX w. ul. Rynek 3,
- 5) dla obiektów określonych w pkt.4 lit. a – lit. r obowiązuje:
- a) nakaz prowadzenia prac budowlanych na obiektach zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
  - b) dopuszczenie rozbiórki obiektów w przypadku ich złego stanu technicznego, po wykonaniu pełnej dokumentacji architektonicznej obiektów i przy uwzględnieniu obowiązujących w tym zakresie przepisów odrębnych o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- 6) dla obiektów określonych w pkt.4 lit. s – lit. x obowiązuje:
- a) nakaz bezwzględnego zachowania obiektów,
  - b) zakaz prowadzenia prac budowlanych i robót ziemnych w otoczeniu obiektów w sposób zagrażających tym obiektom,
  - c) nakaz prowadzenia prac budowlanych w otoczeniu obiektów zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie przepisami odrębnymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
- 7) dla obiektów określonych w pkt.4 lit. y – lit. ppp obowiązuje:
- a) nakaz restauracji i przebudowy obiektów z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości historycznej obiektów,
  - b) nakaz zachowania bryły, kształtu i geometrii dachu oraz zastosowanych tradycyjnych materiałów budowlanych elewacji lub ich odtworzenia w przypadku zniszczenia,
  - c) nakaz utrzymania i odtworzenia zniszczonych elementów historycznego detalu architektonicznego,
  - d) nakaz zachowania kształtu, rozmiarów i rozmieszczenia otworów okiennych i drzwiowych zgodnie z historycznym wizerunkiem budynków,
  - e) nakaz utrzymania lub odtworzenia zniszczonych elementów oryginalnej stolarki okien i drzwi,
  - f) nakaz uwzględnienia w realizacji napowietrznych elementów instalacji technicznych wartości historycznych obiektów,
  - g) nakaz prowadzenia prac budowlanych na obiektach zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 8) wskazuje się, oznaczone na rysunku planu, historyczne cmentarze wpisane do gminnej ewidencji zabytków
- a) cmentarz parafialny przeł. XIX i XX w. - ul. Moniuszki/Cmentarna,
  - b) cmentarz parafialny (obecnie skwer) ok. 1832 - 34 r. - ul. Moniuszki/Armii Krajowej,
  - c) dawny cmentarz żydowski schyłek XVIII w.- ul. Przasnyska - Adamowska
- 9) dla cmentarzy określonych w pkt.8 obowiązuje:
- a) nakaz uwzględnienia w zagospodarowaniu terenów relikwii cmentarzy w przypadku ich ujawnienia,
  - b) nakaz prowadzenia prac budowlanych w obrębie cmentarzy zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie przepisami odrębnymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
- 10) ustala się ochronę, oznaczonych na rysunku planu granicami i opisanymi oznaczeniem literowo – cyfrowym, stanowisk archeologicznych:
- a) AZP 43-67/13 12 fr. ceramiki XIV - XVII w.

- b) AZP 43-67/14 - 8 fr. ceramiki XIV - XV w.
  - c) AZP 43-67/15 4 fr. ceramiki XIV - XVII w.
  - d) AZP 43-67/16 19 fr. ceramiki XIV - XVII w.
  - e) AZP 43-67/25 3 fr. ceramiki XI - XIII w.; 47 fr. ceramiki V - XVII – XIX w.
- 11) na terenach położonych w granicach stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt.10 obowiązuje nakaz wykonywania robót ziemnych albo zmian charakteru dotychczasowej działalności, z uwzględnieniem zasad określonych w przepisach odrębnych z zakresu ochrony zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu Miasta Maków Mazowiecki – obszar działek nr ewid. 183/2, 184/1, 184/2, 895

MPZP przyjęty został uchwałą nr XV/114/2016 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 10 marca 2016 r.

W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

- 1) teren oznaczony symbolem KP znajduje się w granicach strefy „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej obszaru wpisanego do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod Nr A-595 z dnia 30 czerwca 1988 r. - układ urbanistyczny Starego Miasta oraz pod Nr 319 z dnia 3 sierpnia 1992 r. – nawarstwienia kulturowe Starego Miasta,
- 2) wszelkie działania inwestycyjne w obrębie granic strefy, o której mowa w pkt.1 wymagają postępowania zgodnego z obowiązującymi przepisami odrębnymi, odnoszącymi się do obszarów i obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki – sektor E

MPZP przyjęty został uchwałą nr XIX/149/2016 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 21 czerwca 2016 r.

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

- 1) oznaczone na rysunku planu, obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków:
  - a) dom mieszkalny drewniany ok. 1930 r. - ul. Grzybowa 6,
  - b) dom mieszkalny drewniany ok. 1930 r. - ul. Grzybowa 4,
  - c) dom mieszkalny drewniany ok. 1935 r. - ul. Ogrodowa 8,
  - d) dom mieszkalny drewniany ok. 1935 r. - ul. Ogrodowa 7,
  - e) dom mieszkalny drewniany ok. 1935 r. - ul. Ogrodowa 6,
  - f) dom mieszkalny drewniany ok. 1930 r. - ul. Sportowa 64,
  - g) dom mieszkalny drewniany ok. 1930 - 1935 r. - ul. Sportowa 62,
  - h) dom mieszkalny drewniany ok. 1935 r. - ul. Wiśniowa 1,
  - i) dom mieszkalny drewniany ok. 1935 r. - ul. Warszawska 30,
  - j) dom mieszkalny drewniany ok. 1935 - 1937 r. - ul. Warszawska 24,
  - k) bud. dawnej elektrowni wodnej murowany ok. 1925 r. przy kładce przez rz. Orzyc,
  - l) budynek biurowy ok. 1955 r. - ul. Mazowiecka 18,
  - m) pomnik Chwała Saperom - Park Saperom,
  - n) mogiła pomordowanych - ul. Sportowa,
  - o) płyta upamiętniająca miejsce masowego mordu 1967 r. - las Grzanka;
- 2) dla obiektów określonych w pkt.1 lit. a – lit. j obowiązuje:

- a) nakaz prowadzenia prac budowlanych na obiektach zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- b) dopuszczenie rozbiórki obiektów w przypadku ich złego stanu technicznego, po wykonaniu pełnej dokumentacji architektonicznej obiektów i przy uwzględnieniu obowiązujących w tym zakresie przepisów odrębnych o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 3) dla obiektów określonych w pkt.1 lit. k i lit. l obowiązuje:
  - a) nakaz restauracji i przebudowy obiektów z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości historycznej obiektów,
  - b) nakaz zachowania bryły, kształtu i geometrii dachu oraz zastosowanych tradycyjnych materiałów budowlanych elewacji lub ich odtworzenia w przypadku zniszczenia,
  - c) nakaz utrzymania i odtworzenia zniszczonych elementów historycznego detalu architektonicznego,
  - d) nakaz zachowania kształtu, rozmiarów i rozmieszczenia otworów okiennych i drzwiowych zgodnie z historycznym wizerunkiem budynków,
  - e) nakaz utrzymania lub odtworzenia zniszczonych elementów oryginalnej stolarki okien i drzwi,
  - f) nakaz uwzględnienia w realizacji napowietrznych elementów instalacji technicznych wartości historycznych obiektów,
  - g) nakaz prowadzenia prac budowlanych na obiektach zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 4) dla obiektów określonych w pkt.1 lit. m - lit. o obowiązuje:
  - a) nakaz bezwzględnego zachowania obiektów,
  - b) zakaz prowadzenia prac budowlanych i robót ziemnych w otoczeniu obiektów w sposób zagrażających tym obiektom,
  - c) nakaz prowadzenia prac budowlanych w otoczeniu obiektów zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie przepisami odrębnymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 5) oznaczony na rysunku planu, historyczny cmentarz żołnierzy radzieckich (ok. 1950 -1955 r.), wpisany do gminnej ewidencji zabytków;
- 6) dla cmentarza określonego w pkt.5 obowiązuje:
  - a) nakaz zachowania w dobrym stanie istniejącego rozplanowania nagrobków, ciągów pieszych, zieleni i innych obiektów stanowiących wyposażenie cmentarza,
  - b) nakaz prowadzenia prac budowlanych w obrębie cmentarza zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie przepisami odrębnymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 7) ochronę, oznaczonych na rysunku planu granicami i opisanych oznaczeniem literowo – cyfrowym, stanowisk archeologicznych AZP 43-67/1, AZP 43-67/2, AZP 43-67/3, AZP 43-67/26, AZP 43-67/27;
- 8) w granicach stanowisk, o których mowa w pkt.7 obowiązuje nakaz wykonywania robót ziemnych albo zmian charakteru dotychczasowej działalności, z uwzględnieniem zasad określonych w przepisach odrębnych z zakresu ochrony zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki w obrębie sektora A

MPZP przyjęty został uchwałą nr XLVII/344/2018 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 28 czerwca 2018 r.

Brak w planie ustaleń dot. zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej, ze względu na brak w granicach planu obiektów podlegających ochronie w tym zakresie.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu miasta Maków Mazowiecki w obrębie sektora D

MPZP przyjęty został uchwałą nr LII/370/2018 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 27 września 2018 r.

1. Ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowisko archeologiczne nr ew. AZP 44-67/27) w formie strefy ochrony konserwatorskiej zabytku archeologicznego, w granicach zgodnych z oznaczeniem na rysunku planu.
2. Na obszarze strefy o której mowa w ust. 1, wszelkie działania inwestycyjne, w tym roboty ziemne oraz zmiana charakteru dotychczasowej działalności, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego wymagają postępowania zgodnego z obowiązującymi przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta Maków Mazowiecki dla wybranych terenów, obszar A, B, C, D, E

MPZP przyjęty został uchwałą nr LII/371/2018 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 27 września 2018 r.

1. Wskazuje się, oznaczony na rysunku planu, obiekt wpisany do gminnej ewidencji zabytków - budynek dawnego młyna mechanicznego 1 ćw. XX w. zlokalizowany przy ul. Przasnyskiej 40.
2. Dla obiektu, o którym mowa w ust.1, ustala się:
  - 1) dopuszczenie restauracji i przebudowy budynku z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do jego wartości historycznej;
  - 2) nakaz zachowania bryły, kształtu i geometrii dachu, elementów historycznego detalu architektonicznego oraz zastosowanych tradycyjnych materiałów budowlanych elewacji lub ich odtworzenia w przypadku zniszczenia;
  - 3) nakaz zachowania kształtu, rozmiarów i rozmieszczenia otworów okiennych i drzwiowych zgodnie z historycznym wizerunkiem budynku;
  - 4) nakaz utrzymania elementów oryginalnej stolarki okien i drzwi lub ich odtworzenia w przypadku ich zniszczenia;
  - 5) w realizacji napowietrznych elementów instalacji technicznych obowiązuje nakaz uwzględnienia wartości historycznych budynku;
  - 6) nakaz prowadzenia prac budowlanych na budynku z zachowaniem zgodności z obowiązującymi przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
3. Ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowiska archeologiczne nr ew. AZP 43-67/15, AZP 43-67/16, AZP 44-67/27) w formie strefy ochrony konserwatorskiej zabytku archeologicznego, w granicach zgodnych z oznaczeniem na rysunku planu.
4. Na obszarze strefy o której mowa w ust. 3, wszelkie działania inwestycyjne, w tym roboty ziemne oraz zmiana charakteru dotychczasowej działalności, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego wymagają postępowania zgodnego z obowiązującymi przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta Maków Mazowiecki dla wybranych terenów

MPZP przyjęty został uchwałą nr LII/372/2018 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 27 września 2018 r.

Brak w planie ustaleń dot. zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej, ze względu na brak w granicach planu obiektów podlegających ochronie w tym zakresie.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta Maków Mazowiecki dla wybranych terenów, obszary F, G

MPZP przyjęty został uchwałą nr X/68/2019 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 20 maja 2019 r.

Brak w planie ustaleń dot.) zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej i kształtowania krajobrazu, ze względu na brak w granicach planu obiektów podlegających ochronie w tym zakresie.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta Maków Mazowiecki dla wybranych w 2019 roku terenów Obszar A, B, C, D, F, G, H, J

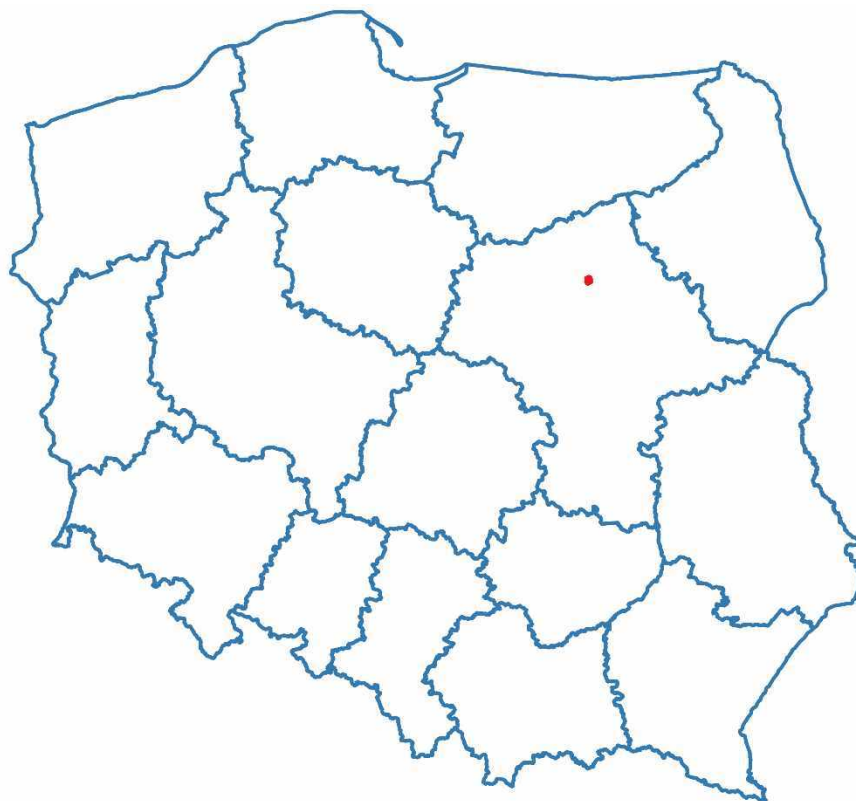
MPZP przyjęty został uchwałą nr XXVI/215/2021 przez Radę Miejską w Makowie Mazowieckim w dn. 4 lutego 2021 r.

1. Ustala się ochronę nieruchomości zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych nr ew. AZP 43-67/14, AZP 43-67/15, AZP 44-67/21), w granicach zgodnych z oznaczeniem na rysunku planu.
2. Na obszarze zabytków, o których mowa w ust. 1, wszelkie działania inwestycyjne, w tym roboty ziemne oraz zmiana charakteru dotychczasowej działalności, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego wymagają postępowania zgodnego z obowiązującymi przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony zabytków.

5.2. Charakterystyka miasta i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta

5.2.1. Położenie

Maków Mazowiecki położony jest w północnej części województwa mazowieckiego, w południowo-wschodniej części powiatu makowskiego. Zajmuje obszar 1 028 ha, co stanowi ok. 0,97% powierzchni powiatu (GUS, 2022).

Ryc. 1. Maków Mazowiecki na tle kraju

Źródło: opracowanie własne

Jednostka graniczy:

- na wschodzie – z Gminą Karniewo (powiat makowski);
- na północnym-zachodzie – z Gminą Czerwonka (powiat makowski);
- na południu i zachodzie – z Gminą Szelków (powiat makowski).

Ryc. 2. Maków Mazowiecki na tle gmin powiatu makowskiego

Źródło: opracowanie własne

Miasto Maków Mazowiecki o współrzędnych geograficznych: 52.864315 (szerokość geograficzna), 21.10262 (długość geograficzna) jest gminą miejską, jednocześnie jedyną gminą miejską w powiecie makowskim. Położona jest w odległości ok. 40 km na południowy-zachód od Ostrołęki, ok. 30 km na wschód od Ciechanowa oraz ok. 70 km na północ od Warszawy licząc odległości między centralnymi częściami miejscowości (odległość w linii prostej).

Według podziału fizyczno-geograficznego opracowanego przez Jerzego Kondrackiego Maków Mazowiecki znajduje się w prowincji Niziu Środkowoeuropejskiego, podprowincji Nizin Środkowopolskich, makroregionu Niziny Północnomazowieckiej, a końcowej klasyfikacji do mezoregionu Wysoczyzna Ciechanowska.

Strukturę funkcjonalno-przestrzenną miasta w jego administracyjnych granicach tworzą budynki, ulice, cieki i zbiorniki wodne, obszary zadrzewione, czy pola uprawne. Na terenie Makowa Maz. znajduje się 119 ulic z przypisanymi nazwami.

Ryc. 3. Struktura funkcjonalno-przestrzenna Miasta Maków Mazowiecki

Źródło: www.makowmazowiecki.e-mapa.net/

5.2.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza

Maków Mazowiecki zamieszkiwany jest przez 9 009 osób, co stanowi 21,4% mieszkańców powiatu makowskiego (miejsce zamieszkania) wg danych GUS na 31.12.2022 r. Wg bazy danych ewidencyjnych Urzędu Miejskiego w Makowie Mazowieckim liczba ludności miasta wynosiła z dniem 31.12.2022 r. 9 112 osób.

Wskaźnik gęstości zaludnienia analizowanej jednostki wynosi 876,4 osób/km² i jest zdecydowanie wyższy niż w powiecie makowskim (39,6 osób/km²), oraz w województwie mazowieckim (155 osób/km²), jak i na terenie kraju – 120,8 osób/km² ze względu na typowo miejski charakter jednostki.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat odnotowuje się systematyczny spadek liczby ludności w mieście. W porównaniu do 2013 r. liczba mieszkańców Makowa Mazowieckiego zmniejszyła się o ponad 1 tys. osób (wg danych GUS). Oznacza to, że spadek liczby mieszkańców wyniósł aż 11%. Na taki stan rzeczy wpłynął ujemny przyrost naturalny notowany ciągle od 2016 r. oraz ujemne saldo migracji w latach 2013-2022 (GUS). W ostatnim dziesięcioleciu najwięcej osób odnotowano w 2013 r. – 10 118, zaś najmniej w 2022 r. – 9 009.

Strukturę demograficzną miasta tworzą osoby w wieku przedprodukcyjnym (17,6%), produkcyjnym (55,1%) oraz poprodukcyjnym (27,3%), (GUS, 2022). Pod względem gospodarczym negatywnie należy interpretować powyższe dane ze względu na większą liczbę osób w wieku poprodukcyjnym od osób w wieku przedprodukcyjnym. Zarówno liczba osób w wieku przedprodukcyjnym (oprócz 2021 r.), jak i produkcyjnym systematycznie malała w ostatnim 10-leciu w przeciwieństwie do osób w wieku poprodukcyjnym, których z roku na rok przybywa. W związku z powyższym sytuacja demograficzna miasta jest niekorzystna, obserwowany jest proces starzenia się społeczeństwa przy równoczesnym braku zastępowalności pokoleń ze względu na malejącą liczbę urodzeń w ostatnich latach.

Na terenie miasta udział osób bezrobotnych wyniósł z końcem 2022 r. 11,2% (GUS). W ostatnich 10 latach sytuacja na rynku pracy znacznie poprawiła się, chociaż nadal utrzymuje się na wysokim poziomie. W 2013 r. poziom bezrobocia był najwyższym i wyniósł 17,7%. Od tego momentu bezrobocie systematycznie spadało osiągając wartość 10,9% w 2019 r. W roku 2020 było to już 12,6%, a w 2021 r. – 12,9%. Wzrost bezrobocia w ostatnich analizowanych latach związany jest z występującą globalnie pandemią covid-19, która sparaliżowała sektor rynku pracy, głównie w latach 2020-2021. W 2022 r. poziom bezrobocia powrócił do stanu z 2018 r.

Na terenie Makowa Mazowieckiego z końcem 2022 r. wg danych GUS odnotowano 1 217 podmiotów gospodarczych, w tym 1 146 które należą do sektora prywatnego. Struktura sektora prywatnego składa się na osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą – 944, spółki handlowe – 41, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 30, spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego – 3, fundacje – 6 oraz spółdzielnie - 6. Na sektor publiczny składają się: państwowe i samorządowe jednostki prawa budżetowego – 34 oraz spółki handlowe – 3. Wg sekcji i działów PKD 2007 najwięcej podmiotów ogółem odnotowano w sektorze G – 284 oraz F – 193. Sekcja G to handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, a sekcja F to budownictwo. W latach 2013-2022 liczba podmiotów gospodarczych zwiększyła się o 24 podmioty. W tym czasie najwięcej odnotowano ich w 2022 r. – 1 217, a najmniej w 2014 r. – 1 163. Pod względem klas wielkości przedsiębiorstw, na terenie miasta występuje: 1 przedsiębiorstwo zatrudniające od 250 do 999 osób, 8 pomiotów o wielkości od 50 do 249 osób oraz 36 mniejszych przedsiębiorstw zatrudniających od 10 -49 osób. Przeważają małe działalności, w których pracuje nie więcej jak 9 osób – 1 172.

Zgodnie z danymi GUS, na terenie miasta w 2022 r. znajdował się 1 turystyczny obiekt noclegowy, całorocznych z łączną liczną 24 miejsc noclegowych. W ostatnich dziesięciu latach obserwuje się stagnację pod względem liczby tych obiektów.

Przez Maków Mazowiecki przebiegają drogi krajowe nr 60 i 57, które przecinają się w centrum miasta, a także droga wojewódzka nr 626. W Makowie Mazowieckim znajdowała się linia kolejki wąskotorowej nr 1018 relacji Mława - Zamość Mazowiecki. W zachodniej części miasta zachowały się tory wąskotorówki.

5.2.3. Charakterystyka przyrodnicza

Zgodnie z Centralnym Rejestrem Form Ochrony Przyrody na terenie Makowa Mazowieckiego znajduje się 7 pomników przyrody.

Lesistość miasta wynosi 9,2% jej powierzchni i jest to ogółem 96,3 ha. Grunty leśne publiczne to 76,77 ha, zaś grunty leśne prywatne to 19,53 ha. W ostatnich 10 latach powierzchnia gruntów leśnych zmniejszyła się o 0,43 ha. Zadrzewienia występują głównie w południowo-wschodniej części miasta przy ul. Leśnej i Spokojnej. Niewielkie zgrupowanie drzew znajduje się również na południe od Zalewu, tzw. Park Sapera.

Sieć hydrograficzną miasta tworzy rzeka Orzyc przepływająca z północy na południe przez wschodnią część miasta, wpływająca do rzeki Narew. Przez Maków Maz. przepływa także niewielki ciek wodny wpływający do rzeki Orzyc w pobliżu ul. Dolnej i Fiołkowej. We wschodniej części miasta znajduje się zbiornik wodny, tzw. Zalew przy którym przepływa rzeka Orzyc o powierzchni ok. 17 ha.

Ukształtowanie terenu analizowanej jednostki ma charakter równinny. Najniżej położone tereny występują w dolinie rzeki Orzyc osiągając ok. 90 m n.p.m., zaś najwyższe tereny znajdują się w części południowo-zachodniej przy skrzyżowaniu ul. Armii Krajowej z ul. Duńskiego Czerwonego Krzyża – ok. 113 m n.p.m.

5.2.4. Zarys historii miasta

Maków Mazowiecki, zwany dawniej Makowem nad Orzycem i Makowem Łomżyńskim, należy do najstarszych osad na Mazowszu a jego dzieje sięgają dawnych czasów. Można domyślać się istnienia w Makowie Mazowieckim osadnictwa wczesnośredniowiecznego, choć jego ślady nie zachowały się do dzisiaj. Przemawia za tym fakt istnienia dwóch osad w dolinie Orzyca oraz cmentarzyska. Jak podają źródła, kościół w Makowie Mazowieckim musiał powstać w centrum osadnictwa, które stanowił gród. O znacznym wpływie kościoła na okoliczną ludność świadczy też cmentarzysko w okolicach Bazaru, nie posiadające kamiennych obudów grobowych, charakterystycznych dla pogańskich wiejskich nekropolii mazowieckich. Fakt założenia cmentarza, który można uznać za obiekt przykościelny, również przemawia za istnieniem w Makowie grodu. Sam Maków Mazowiecki wymieniony jest po raz pierwszy w źródłach pisanych w tzw. Falsyfikacie mogileńskim pochodzącym z 1065 r. jako jeden z ważniejszych punktów celnych górnego Orzyca. W roku 1421 Maków Mazowiecki otrzymał prawa miejskie chełmińskie z nadania księcia mazowieckiego Janusza I. Przywilej lokacyjny zwalniał mieszczan od opłat celnych na terenie Mazowsza i zapewniał im wolny, spokojny handel. Na rozbudowę miasta przeznaczone zostały opłaty z targowego oraz dochody z łaźni, wagi i postrzygalni sukna. Już wówczas w mieście znajdował się murowany kościół pod wezwaniem Bożego Ciała (istniejący do dzisiaj) oraz plebania. Zgodnie z dawnym obyczajem, wokół kościoła umiejscowiony był cmentarz grzebalny. Dopiero w XIX wieku władze carskie zakazały grzebania zmarłych wokół kościołów i cmentarzy. Cmentarz parafialny przeniesiony został „za miasto”, w miejsce, w którym istnieje do dzisiaj. Maków

Mazowiecki został ulokowany na prawym brzegu Orzycy. Prawdopodobnie miasto lokacyjne sięgało na północ od obecnej ul. Franciszkańskiej, na zachód od obecnej ul. Przasnyskiej – Moniuszki, na południe za Kościół Bożego Ciała. Od wschodu granicę stanowiła rzeka. Układ miasta lokacyjnego, mimo iż zwarty, zaprzecza istnieniu w Makowie Mazowieckim murów miejskich. Miasto było otwarte. Wprawdzie jeszcze na dziwiętnastowiecznych planach pojawiły się „fosy”, ale nie miały one charakteru obwarowań. Okres większego rozwoju miasta przypada na XVI wiek. Maków Mazowiecki był siedzibą starostwa grodowego i miejscem odbywania sądów ziemskich i grodzkich. Swój dobrobyt zawdzięczał handlowi tranzytowemu z Litwą. Przez komorę celną przewożono na zachód głównie futra, skóry, воск, na wschód zaś - tkaniny, klejnoty, wina. Również handel zbożem, drewnem i płodami leśnymi dostarczał poważnych dochodów.

Wiek XVII i XVIII był okresem upadku miasta. Przyczyniła się do tego sytuacja polityczna kraju: wojny ze Szwecją, Rosją, Turcją, a następnie potop szwedzki. Ogólny upadek gospodarczy Polski, przemarsz wojsk, a także wielki pożar miasta w 1624 r. zniszczyły zupełnie Maków Mazowiecki, a jego mieszkańców doprowadziły do ubóstwa. W roku 1660 miasto liczyło około 150 mieszkańców. Większość spośród nich zajmowała się uprawą roli. Byli tu jednak także rzeźnicy i piwowarowie. Odbudowa miasta postępowiała powoli, zaczęto rozwijać się krawiectwo zwłaszcza u zamieszkałych tu Żydów. Powstały też na nowo zakłady szewskie. Buty szyte w Makowie Mazowieckim przeznaczone były na dalsze rynki (w makowskie buty zaopatrywane było m.in. wojsko), stąd duża była w mieście ranga cechu szewskiego. W drugiej połowie XVIII w. miasto powoli zaczęło się zaludniać. W 1792r. zamieszkiwane było przez 2624 osoby (w tym 1168 Żydów). Ludność trudniła się rolnictwem, handlem i rzemiosłem. W Makowie było 59 kramarzy i kupców, 40 rolników, 32 krawców, 24 szewców, 17 kuśnierzy, 12 szynkarzy, 11 piekarzy, 10 szmuglerzy, po 6 kowali i cieśli, 5 garncarzy, po 4 rzeźników, garbarzy, stolarzy, kołodziejów i złotników, po 3 felczerów i ślusarzy, po 2 bednarzy, muzykantów, 2 położne, 1 kotlarz i 1 szklarz. Początek wieku XIX naznaczony wojnami napoleońskimi przyniósł kolejne zniszczenia. W roku 1806 wojska francuskie urządziły piekarnię wojskową w kościele Bożego Ciała, który do roku 1837 stał pusty. Inicjatywę odremontowania kościoła podjął ksiądz Ignacy Wielgolawski, którego pomnik znajduje się na kościelnym dziedzińcu. W roku 1867 władze carskie utworzyły powiat makowski, w skład którego (oprócz Makowa) wchodziły dwa miasta: Różan i Krasnosielc oraz osiem gmin: Karniewo, Krasnosielc, Perzanowo, Płoniawy, Sielc, Sieluń, Smrock i Sypniewo. Powiat makowski należał do najsłabiej rozwiniętych rejonów północnego Mazowsza. W czasie I wojny światowej Maków Mazowiecki był terenem licznych walk, a kilkukrotne przemarsze wojsk ponownie zniszczyły miasto. Maków Mazowiecki znalazł się pod okupacją niemiecką. Niemieckie władze okupacyjne przyczyniły się do nieznacznego rozwoju miasta. Zaczęto zakładać elektryczność. W pierwszych dziesięcioleciach XIX w. wybrukowano Rynek, ul. Ciechanowską, Zielony Rynek, Kościelną, Przasnyską, Warszawską, Kanałową i Buźniczną. Ponadto dla ułatwienia eksploatacji tych terenów Niemcy przeprowadzili w latach 1916-1917 wąskotorową linię kolejową z Mławy do Makowa Mazowieckiego, która istnieje do dzisiaj. Rozwinęła się łączność telefoniczna, ale przede wszystkim na użytek wojenny. Budowę sieci telefonicznej dla potrzeb ludności rozpoczęto dopiero po roku 1920, w roku 1939 telefony posiadało 50 osób. 11 listopada 1918 roku Niemcy opuścili miasto i udali się w kierunku Prus. Pierwsze wybory do rady miejskiej w wolnym Makowie Mazowieckim odbyły się 14 grudnia 1919 roku. Do zarządu miasta weszli: Stanisław Artyfikiewicz – burmistrz, Antonii Wardaszo – wiceburmistrz oraz dwóch ławników: Florian Sobieski i Abram Hilel Szejnberg. Licznych przedstawicieli w radzie miasta miała ludność żydowska, która stanowiła większość ogółu mieszkańców Makowa Mazowieckiego. Jedną z pierwszych decyzji Magistratu po I wojnie dotyczyła budowy w Makowie Mazowieckim elektrowni. W 1925r. zbudowana została – stojąca do dnia dzisiejszego – turbina wodno-elektryczna nad Orzycem. W

okresie międzywojennym wybudowano także łaźnię, rzeźnię i dwie szkoły podstawowe. W roku 1928 przyjęta została obecna nazwa miasta – Maków Mazowiecki. Życie gospodarcze koncentrowało się wokół drobnych zakładów rzemieślniczych, pracujących dla potrzeb zaplecza wiejskiego. Z większych zakładów istniały tu trzy młyny i dwie garbarnie. Duża część mieszkańców utrzymywała się z handlu.

W mieście istniały dwie szkoły podstawowe: dla dzieci polskich i żydowskich. Gimnazjum istniało krótko i łącznie wydało tylko 26 maturzystów. Społeczeństwo żydowskie utrzymywało dwie prywatne szkoły religijne dla chłopców. Niewielkie było czytelnictwo książek i prasy. W mieście nie było zespołu muzycznego tylko słabo działająca orkiestra strażacka. Znaczącą rolę w życiu kulturalnym miasta spełniało Stowarzyszenie „Lutnia”, które tworzyli głównie urzędnicy i pracownicy sądowi. W latach międzywojennych działało kilka instytucji finansowych, z których najstarszą był Bank Powszechny założony jeszcze w 1904 roku. W roku 1926 powstał Żydowski Bank Spółdzielczy. Działała również Komunalna Kasa Oszczędnościowa. Były też dwie spółdzielnie spożywców: polska „Jutrzenka” i żydowska „Jedność”, która dysponowała piekarnią i herbaciarnią. W czasie okupacji niemieckiej Maków Mazowiecki przemianowany został na Mackeim i powoli był zasiedlany niemieckimi kolonistami, głównie z Prus Wschodnich. Niemcy uporządkowali miasto, dokonali spisu wszystkich budynków, wybudowali osiedle mieszkaniowe dla swoich kolonistów oraz nową dwupasmową ulicę, która prowadziła do stacji kolejki wąskotorowej. W rewirze żydowskim utworzone zostało getto, do którego stłoczeni zostali wszyscy Żydzi zamieszkali w mieście i okolicy. Do makowskiego getta trafili nawet Żydzi z odległych rejonów, m.in. z Chorzel czy Przasnysza. Ponadto utworzony został obóz karny, który działał w latach 1940-1944. Maków Mazowiecki wyzwolony został 15 stycznia 1945 r. w wyniku działań II Frontu Białoruskiego Armii Czerwonej. Wojna i okupacja niemiecka spowodowały ogromne straty, zarówno materialne, jak i w ludności miasta. Niemal całkowitej zagładzie uległa społeczność żydowska (getto zlikwidowane zostało w 1942 r. a jego mieszkańcy przewiezieni zostali do obozów koncentracyjnych w Oświęcimiu i Treblince, skąd nigdy nie wrócili). W ulicznych egzekucjach zginęło 48 Polaków. W roku 1961 Maków Mazowiecki liczył 4843 mieszkańców. Miał szkołę podstawową i liceum ogólnokształcące, szpital miejski i inne urzędnictwa socjalne, powstały też drobne zakłady przemysłowe. Miasto powoli dźwigało się z powojennych zniszczeń. Ponadto Niemcy wyłapali ludzi słabych, psychicznie chorych i dokonali masowej egzekucji w Wąskim Lesie (w pobliżu Sewerynowa). Do dziś znajduje się w tym miejscu pamiątkowa mogiła. Do roku 1958 odbudowano około 400 budynków, sieć wodociągowo-kanalizacyjną i elektryczną.¹

¹ <https://www.makowmazowiecki.pl/261,historia>

Ryc. 4. Maków Mazowiecki w 1925 i 1935 r.

źródło: www.maps.mapywig.org

5.2.5. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to inaczej krajobraz, w którym ogół cech naturalnych (przyrodniczych) został zdominowany przez dzieła rąk ludzkich (definicja NID). Z kolei w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano, że jest to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Wszelkie przekształcenia, zmieniające wygląd krajobrazu kulturowego przez likwidowanie lub zniekształcenie cech stanowiących o jego wartościach stanowią zagrożenie jego zachowania. W celu jego ochrony Gminy mogą go chronić poprzez utworzenie parku kulturowego lub ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Maków Mazowiecki posiada miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których znajdują się zapisy odwołujące się do ochrony obiektów zabytkowych, przedstawiono je w podrozdziale 5.1. Na terenie Makowa Mazowieckiego nie odnotowuje się parku kulturowego.

Maków Maz. powstał jako miasto lokacyjne w latach 1417 - 1421. Od tego też momentu zaczyna kształtować się krajobraz kulturowy miasta. Jego specyfika wynika z faktu, że ogromne zniszczenia, jakie miasto poniosło pod koniec drugiej wojny światowej, dotknęło ok. 90% zabudowy historycznego układu miejskiego. Ponadto od wieków układ urbanistyczny, ciągi komunikacyjne i rozplanowanie zabudowy kształtowała przebiegająca przez miasto rzeka Orzyc. Zachowane zostały zasadnicze struktury urbanistyczno – architektoniczne układu przestrzennego miasta. Jego kształt jest charakterystyczny dla małych miast pn - wsch. części Mazowsza, powstałych w procesach lokacyjnych okresu średniowiecznego. Historyczny układ urbanistyczny miasta wpisany został do rejestru zabytków. Na poniższej rycinie przedstawiono jego zasięg wraz z pozostałymi zabytkami, które wpisane zostały do rejestru. Jego zachodnią granicę wyznacza ulica Moniuszki i ul. Przasnyska, zaś wschodnią rzeka Orzyc. Południową granicę wyznacza ul. Kościelna wraz z tzw. starym cmentarzem. Północną granicę układu stanowi koniec ulicy Grabowej. Historyczny układ miasta wpisany do rejestru zabytków znajduje się jedynie we wschodniej części historycznego miasta. Część zachodnia na skutek zniszczeń wojennych nie zachowała się. Znajdują się tu obecnie budynki powstałe już po II wojnie światowej z przewagą budownictwa mieszkalnego lat 70. i 80. XX w. z tzw. wielkiej płyty. Na charakteryzowanym obszarze znajduje się historyczny plac rynkowy o kształcie prostokąta i wymiarach 133x70 m. Plac

przecięty jest na pół przez przechodzącą przez niego drogę krajową nr 60 (ul. Mickiewicza). Skoncentrowana wokół niego zwarta zabudowa dwukondygnacyjna lub dwukondygnacyjna z użytkowymi poddaszami częściowo przetrwała. Obiekty te pełnią funkcje mieszkalno-usługowe, posiadają dachy dwuspadowe kryte blachą, nie posiadają detali architektonicznych, bądź są to skromne ornamenty, w znacznym stopniu zostały przekształcone. Aż 12 budynków z terenu rynku ujętych zostało w gminnej ewidencji zabytków. Z każdego narożnika placu rynkowego wychodzą po dwie drogi tworząc dalej szachownicowy układ przestrzenny. Są to odpowiednio ulice: Grabowa, Poprzeczna, 1 Maja, Kościelna, Kilińskiego, 1 Maja, Poprzeczna i Bużniczna. Z końcem XVIII w. na rynkowym placu usunięto kramy oraz budynek ratusza miejskiego. W 2018 r. w ramach projektu „Miasto Dwóch Kultur – rewitalizacja Centrum Starego Miasta” plac rynkowy przeszedł gruntowną rewitalizację. Wyremontowano i przebudowano nawierzchnię placu wraz z ulicami wokół, wybudowano fontannę wraz z instalacjami wewnętrznymi, wyremontowano i przebudowano instalacje oświetleniowe, zagospodarowano przestrzeń zielenią oraz obiektami małej architektury. Rewitalizacja objęła również remont ulic wychodzących od Rynku tj. ulice Kilińskiego, Kościuszki, Zwrotną, Kościelną, 1-Maja, Poprzeczną, Brzozową, Bużniczną i Spółdzielczą. Obecnie na placu rynkowym w ramach 600-lecia nadania praw miejskich ustawiono tablice historyczne z ważniejszymi wydarzeniami z historii miasta. Zamieszczono historyczne zdjęcia oraz opisy.

Fot. 1. Widok na północno-wschodnią pierzeję Rynku

źródło: fotografia własna

Na obszarze historycznego układu przestrzennego oprócz zabytków ewidencyjnych znajdują się także najważniejsze zabytki, tj. zabytki wpisane do rejestru zabytków. Budynek kościoła parafialnego wraz z pobliską dzwonnica tworzą dominantę architektoniczno-wysokościową w układzie przestrzennym miasta. Z kolei dawne obiekty należące do gminy Żydowskiej zlokalizowane na północ od placu rynkowego, przy tzw. Zielonym Rynku stanowią zachowany zespół historycznego budownictwa żydowskiego.

Na uwagę zasługuje zespół zabudowy przedmiejskiej przy ul. Grabowej. Jest to charakterystyczny przykład wąskiej uliczki przedrynkowej, ze zwartą zabudową zarówno budynków jednorodzinnych, w części północnej, jak i wielorodzinnych, w części południowej (bliżej Rynku). Miejsce to tworzy specyficzny klimat, charakterystyczny dla pierzei ulicowej miast niewielkiej wielkości.

Zgodnie z założeniami Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego z 2001 r., kierunki działań w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej powinny obejmować m.in.:

- utrzymanie linii rozgraniczających bloków zabudowy historycznego układu urbanistycznego;
- utrzymanie w obszarze d. miasta lokacyjnego funkcji mieszkaniowo - usługowych, z usługami w parterach zabudowy pierzei przyulicznych oraz funkcji usług publicznych ogólnomiejskich;
- utrzymanie funkcji mieszkaniowej w zabudowie ul. Grabowej;

- uzupełnienia zabudowy pierzei przyulicznych w blokach zabudowy d. miasta lokacyjnego;
- utrzymanie linii zabudowy historycznej w obszarach: d. miasta lokacyjnego i zespołu zabudowy przedmiejskiej pierzei przyulicznej ul. Grabowej;
- utrzymanie skali i formy architektonicznej zachowanej zabudowy historycznej;
- ukształtowanie głównego ciągu pieszego o charakterze promenady wzdłuż nadbrzeża rzeki Orzyc w obszarze historycznego układu miejskiego w ulicach: Kilińskiego - Rynek - Bużniczna - Franciszkańska - Grabowa - Adamowska - nadbrzeże rz. Orzyc – Kościuszki;
- zachowanie i ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz objętych gminną ewidencją zabytków.

Ryc. 5. Zabytkowy układ urbanistyczny Makowa Mazowieckiego

źródło: www.mapy.zabytek.pl

5.2.6. Zabytki nieruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 1, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,

- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Na terenie Makowa Mazowieckiego znajdują się następujące zabytki nieruchomości, które znalazły się w gminnej ewidencji zabytków, będące:

- a) układami urbanistycznymi
- b) dziełami architektury i budownictwa,
- c) obiektami techniki
- d) cmentarzami,
- e) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Na obszarze charakteryzowanej jednostki znajduje się zabytkowy układ urbanistyczny miasta Maków Mazowiecki. Obiekty architektury i budownictwa są reprezentowane najliczniej. Zaliczyć można do nich obiekty sakralne, budynki mieszkalne, czy budynki użyteczności publicznej. Obiekty techniki na terenie miasta utożsamiać można z dwoma nieczynnymi już młynami. W gminnej ewidencji zabytków znajdują się również stare, zabytkowe cmentarze: rzymsko-katolickie oraz żydowskie. Odnotowano także miejsce upamiętniające - płyta upamiętniająca miejsce masowego mordu na terenie Lasu Grzanka. Powyższe formy zabytków zostały szczegółowo omówione w podrozdziale 5.4., a także 5.2.5 oraz 5.5.

5.2.7. Zabytki ruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 2, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej;
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje;
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami;
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego;
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
- instrumentami muzycznymi;
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

W poniższej tabeli przedstawiono zabytki ruchome znajdujące się na terenie Makowa Mazowieckiego. Mając na uwadze względy bezpieczeństwa oraz wrażliwość danych, w poniższej tabeli przedstawiono informacje ogólne, chroniąc cenne obiekty kultu religijnego.

Tabela 1. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Lp.	Miejsce przechowywania	Nazwa obiektu	Ilość	Datowanie	Forma ochrony
1	Kościół parafialny rzymsko – katolicki p.w. Bożego Ciała	wyposażenie świątyni	29 pozycji	1591 – XIX w.	wpis do rejestru zabytków pod nr 19-B z 04.04.1970 r.
			3		województwa ewidencja zabytków
2	Lapidarium	macewy żydowskie	110	1878 – 1937 r.	województwa ewidencja zabytków
3	pomiędzy ul. Grabową 50 i 52	kapliczka	1	XIX w.	województwa ewidencja zabytków

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków Delegatura w Ostrołęce

Fot. 2. Wnętrze kościoła p.w. Bożego Ciała

Źródło: fotografia własna

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej (art. 10 ust 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

5.2.8. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 3, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne, będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa;
- cmentarzyskami;
- kurhanami;
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Narodowy Instytut Dziedzictwa w następujący sposób definiuje pojęcie stanowiska archeologicznego: „Nieruchomy zabytek archeologiczny, zwany także stanowiskiem archeologicznym, to zwarty przestrzennie obszar w obrębie którego występują źródła archeologiczne (zabytki nieruchome

i ruchome oraz inne ślady wykorzystania terenu przez człowieka) wraz z otaczającym je kontekstem – tzw. nawarstwieniami kulturowymi, czyli warstwami ziemi, które powstały na stanowisku (np. osadzie pradziejowej) w trakcie jego funkcjonowania w przeszłości.”

Ochrona stanowisk archeologicznych jest niezwykle trudna ze względu na ich specyfikę. Są one nieodnawialne, zatem każda ingerencja, np. podczas prowadzonych badań archeologicznych przyczyniają się do nieodwracalnych zmian w układzie nawarstwień. Dziedzictwo zabytków archeologicznych obejmuje zarówno zabytki nieruchome, jak i ruchome. Dlatego też należy stosować zróżnicowaną strategię ochrony. Zabytki archeologiczne, to zabytki na pierwszy pozór niewidoczne, znajdujące się pod ziemią lub pod wodą. Dopiero przebadanie takiego stanowiska daje możliwość zdobycia wiedzy o nim, np. informacje o funkcji stanowiska, jego datowanie. Ochrona zabytków archeologicznych prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Zaś zrównoważony rozwój to taki rozwój, który zaspokajając potrzeby współczesnych społeczeństw, nie będzie jednocześnie ograniczał możliwości rozwojowych przyszłych pokoleń. Zakłada równoległy rozwój gospodarki, społeczeństwa i środowiska. W przypadku nieodnawialnych zasobów dziedzictwa archeologicznego oznacza to ochronę zabytków archeologicznych in situ czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych w sytuacji gdy miejsce prowadzenia prac znajduje się w strefie ochrony archeologicznej obowiązujące są ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wskazującego na ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. W sytuacji gdy na danym obszarze nie występuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wiążące są zapisy zawarte w decyzji o warunkach zabudowy.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych, gdy miejsce prowadzenia prac nie znajduje się w strefie ochrony archeologicznej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obliguje wykonawcę (inwestora) do konkretnych zachowań w myśl art. 32. ust. 1.: Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dalej, zgodnie z ust. 5.: Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

W sytuacji gdy wykonawca nie dostosuje się do zaleceń zawartych w art. 32. ust. 1., art. 115. ust. 1 mówi o dalszych konsekwencjach: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o odkryciu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także nie wstrzymał wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć znaleziony przedmiot i nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu

i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

W przypadku znalezienia zabytku archeologicznego ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obliguje w takiej sytuacji do konkretnego zachowania. W artykule 33. ust. 1 czytamy: Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Art. 35. ust. 1. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jasno rozstrzyga: Przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa.

Osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda, jeżeli dopełniły one obowiązków wymienionych w ustawie (art. 34. ust. 1.).

Art. 116. określa konsekwencje finansowe z niewywiązania się z art. 33. ust. 1.: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

Prowadzenie badań archeologicznych zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wymaga wcześniejszego uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Obowiązek ten, w odróżnieniu do zabytków nieruchomości i zabytków ruchomych, obejmuje nie tylko prowadzenie badań przy zabytkach archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, lecz przy wszystkich obiektach spełniających definicję zabytku archeologicznego.

W ostatnich 4 latach na terenie Makowa Mazowieckiego prowadzone były prace archeologiczne w ramach realizowanych inwestycji tj. przy budowie boiska przy ul. Sportowej oraz modernizacji turbiny.

Gminna ewidencja zabytków archeologicznych Miasta Maków Mazowiecki opracowana została w 2019 r. i otrzymała pozytywną opinię Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Przyjęta została Zarządzeniem Nr 150/2019 Burmistrza Miasta Maków Mazowiecki z 20 listopada 2019 roku.

Zgodnie z gminną ewidencją zabytków Miasta Maków Mazowiecki łączna liczba stanowisk z terenu miasta wyniosła 20.

Maków Mazowiecki posiada ewidencję zabytków archeologicznych z 2019 r. 4 października 2019 r. Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniono rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Tym samym zmieniony został wzór karty adresowej gminnej ewidencji zabytku. Biorąc pod uwagę powyższe oraz dodanie do ewidencji 1 stanowiska archeologicznego wcześniej nie wskazanego, zalecane jest opracowanie aktualizacji kart GEZ. Wszystkie nieruchomości zabytki archeologiczne ujęte w GEZ przedstawione zostały w załączniku nr 2.

Poniżej przedstawiono obszary AZP, które znajdują się na terenie miasta. Stwierdza się, że 2 obszary AZP nachodzą na teren Makowa Mazowieckiego: 43-67 oraz 44-67. Należy zaznaczyć, że obszar AZP 44-67 tylko w marginalnym stopniu znajduje się w południowej części miasta. Niemniej, w tej części miasta odnotowano 5 stanowisk archeologicznych. Pozostałe znajdują się na obszarze 43-67.

Ryc. 6. Obszary AZP na terenie Makowa Mazowieckiego

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

Na terenie miasta stanowiska archeologiczne rozłożone są nierównomiernie. Zgrupowania stanowisk znajdują się przy ul. Warszawskiej – okolice stacji benzynowej, a także w części południowej na obszarze AZP 44-67 oraz w pasie relacji północy-zachód – południowy wschód od miejscowości Słoniawy do okolic ul. Lipowej.

W tym miejscu należy wspomnieć, iż lokalizacje osad wiązały się z dobrą ekspozycją terenu, klimatem, dostępnością wody, żyznością gleby, czyli elementami pozwalającym na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych.

Na obszarze Makowa Mazowieckiego dziedzictwo archeologiczne jest skromnie reprezentowane. Występują tu głównie osady, niewiele jest stanowisk wielokulturowych, większość z nich reprezentuje małą wartość poznawczą. Zaewidencjonowano 1 cmentarzysko szkieletowe znajdujące się przy ul. Sportowej. Jest to jedno z ciekawszych stanowisk na terenie miasta. Podczas badań wykopaliskowych odkryto 84 pochówki, w wyposażeniu odnaleziono 2 monety, noże żelazne, przęśliczki, fragmenty

naczyń, kabłączki, pierścionki, paciorki. Badania przeprowadzono w 1935 r. Odkrycie było przypadkowe podczas budowy szkoły.

Ponadto na terenie Makowa Mazowieckiego znajdują się 3 stanowiska wielokulturowe, których wartość poznawczą określono jako średnią. W poniższej tabeli wskazano ich krótką charakterystykę.

Tabela 2. Stanowiska archeologiczne wielokulturowe

Lp.	AZP	Nr w miejsc.	Nr na obsz.	Funkcja obiektu	Chronologia	Odnaleziony materiał
1	43-67	8	25	?	wczesne średniowiecze (XI – XIII w.)	3 fragmenty ceramiki
				osada	późne średniowiecze-nowożytność (XIV – XVII – XIX w.)	47 fragmentów ceramiki
2	43-67	9	26	?	kultura łużycka	2 fragmenty ceramiki
				osada	późne średniowiecze-nowożytność (XIV – XVII w.)	31 fragmentów ceramiki
3	43-67	10	27	?	starożytność	1 fragment ceramiki
				osada	wczesne średniowiecze (XI – XIII w.)	5 fragmentów ceramiki
				osada	późne średniowiecze-nowożytność (XIV – XVII w.)	79 fragmentów ceramiki

Źródło: opracowanie własne na podstawie kart ewidencyjnych stanowisk archeologicznych

Najstarsze osadnictwo historyczne z terenu Makowa Mazowieckiego datowane jest na okres kultury łużyckiej (3700 – 1900 r. p.n.e.) oraz na starożytność. Pozostałe stanowiska pochodzą z okresu wczesnego średniowiecza, średniowiecza, późnego średniowiecza oraz czasów nowożytnych.

Na obszarze Makowa Mazowieckiego znajdują się nawarstwienia kulturowe Starego Miasta od średniowiecza po wiek XX. Obszar ten wpisany jest do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem 319 z 03.08.1992 r. Poniżej przedstawiono jego zakres.

Zgodnie ze Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, w przypadku obszarów objętych nadzorem archeologicznym oraz stanowisk archeologicznych – także stanowisk ujawnionych w następstwie realizacji ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, kolidujących z ich istnieniem, rodzaj i zakres niezbędnych działań związanych z ich ochroną należy dostosować do obowiązujących przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ryc. 7. Nawarstwienia kulturowe Starego Miasta

Źródło: karta GEZ

W najbliższym czasie nie są przewidywane roboty budowlane, a także prace inwentaryzacyjne przy stanowiskach archeologicznych.

5.2.9. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Makowa Mazowieckiego nie znajdują się muzea, izby pamięci oraz inne miejsca, w których przechowywane i eksponowane byłyby zabytki, czy też ważne zbiory, przedmioty i ekspozycje historyczne.

5.2.10. Dziedzictwo niematerialne

Narodowy Instytut Dziedzictwa definiuje dziedzictwo niematerialne jako tradycję, żywe niematerialne przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom, takie jak:

- tradycje i przekazy ustne między innymi bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne w tym tradycje muzyczne wokalne, instrumentalne i taneczne, widowiska religijne, karnawałowe i doroczne;
- praktyki społeczno-kulturowe takie jak zwyczaje, rytuały i obrzędy doroczne, sytuacyjne i rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne i środowiskowe, zwyczaje odpustowe i pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki służące nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich, sposoby składania życzeń, tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie na przykład meteorologia ludowa;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; tradycyjne sposoby leczenia; zamawiania miłosne i medyczne;
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Zgodnie z Konwencją UNESCO w sprawie dziedzictwa niematerialnego jego definicja brzmi następująco: „Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.”

Również w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 6 ust. 2 przywoływane są zapisy dotyczące pośrednio dziedzictwa materialnego: „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Z terenu Makowa Mazowieckiego nie odnotowuje się wpisu na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (85 wpisów-stan na październik 2023 r.) oraz krajowego rejestru dobrych praktyk w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (10 wpisów-stan na październik 2023 r.). Z terenu miasta nie odnotowano również żadnego produktu wpisanego do listy produktów tradycyjnych, który prowadzi Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Niemniej, na terenie Makowa Mazowieckiego występują przykłady lokalnego dziedzictwa niematerialnego, które przedstawiono poniżej.

Pod względem przynależności regionalno-etnograficznej Maków Mazowiecki znajduje się na pograniczu dwóch historycznych ziem: ciechanowskiej oraz różańskiej. Jednak w całości Maków Mazowiecki przynależy do ziemi różańskiej. Niemniej, w przestrzeni publicznej występuje również pojęcie tzw. ziemi makowskiej.

Ryc. 8. Etnograficzna mapa Polski

Źródło: www.niezlomni.com

Organizacje i Stowarzyszenia związane z dziedzictwem

Na terenie Makowa Mazowieckiego występują stowarzyszenia i organizacje, które w swojej działalności statutowej realizują zadania związane z dziedzictwem kulturowym, również dziedzictwem niematerialnym, należy do nich zaliczyć:

- Towarzystwo Miłośników Ziemi Makowskiej, cele Towarzystwa to m.in.:
  - pobudzanie i rozwijanie inicjatyw społecznych w zakresie wszechstronnego rozwoju ziemi makowskiej;
  - czynna współpraca w społeczno-gospodarczej i kulturalnej działalności na rzecz ziemi makowskiej;
  - popularyzacja wiedzy historycznej, współczesnej i kulturalnej o ziemi makowskiej;
  - wspieranie społecznej, edukacyjnej, charytatywnej, kulturowej, turystycznej i sportowej aktywności środowisk lokalnych oraz innych działań służących dobru społecznemu i rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego;

- propagowanie czynnego i twórczego sposobu życia mieszkańców w zgodzie z naturą, tradycją i współczesnością;
  - popieranie, upowszechnianie i rozwijanie dotychczasowego dorobku kulturalnego oraz innowacyjnych form twórczości artystycznej;
  - popularyzowanie wiedzy o ziemi makowskiej;
  - inicjowanie działań mających na uwadze promocję miasta Maków Mazowiecki i powiatu makowskiego.
- Stowarzyszenie Małe Księstwo Makowskie, cele Stowarzyszenia to m.in.:
- podtrzymywanie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej, a także promocja powiatu makowskiego;
  - działanie na rzecz strzelectwa, sportu strzeleckiego i kolekcjonerstwa broni;
  - popularyzowanie wiedzy z dziedziny strzelectwa, sportu strzeleckiego i kolekcjonerstwa broni;
  - promocja i popieranie strzelectwa i kolekcjonerstwa broni.
- Fundacja „Kocham Maków”, cele Fundacji to m.in.:
- wspomaganie, prowadzenie i wspieranie działalności charytatywnej, oświatowej, kulturalnej, gospodarczej, sportowej i turystycznej.
  - budowanie lobby na rzecz Rzeczypospolitej Polskiej oraz promowanie osiągnięć społeczności lokalnych tak kulturalno-oświatowych, jak i gospodarczo-ekonomicznych na arenie regionalnej, ogólnopolskiej i międzynarodowej;
  - wspieranie rozwoju wspólnot, społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych, a także kultury, sztuki, nauki, szkolnictwa, również wyższego oraz oświaty i wychowania patriotycznego.

Postacie historyczne

Z Makowem Mazowieckim związane są osoby, które poprzez swoją działalność rozświetliły Maków Maz. Wpisały się na stałe w historię miasta, tworząc zarazem elementy zbioru dziedzictwa niematerialnego Makowa Mazowieckiego.

Władysław Pomaski – ur. w 1895 r. w pobliskich Pomaskach Wielkich. Był to major Wojska Polskiego. W kartach historii zapisał się jako trzykrotny zwycięzca Krajowych Zawodów Balonowych Wolnych o Puchar Przechodni imienia płk Aleksandra Wańkowicza oraz zwycięzca najslawniejszych zawodów balonowych świata o puchar Gordona Bennetta (1934r.). Jesienią 2009 r. jego imię nadano Hali Sportowej przy Zespole Szkół Nr 2 w Makowie Mazowieckim. Zdjęcie zwycięskich pilotów kapitana F.Hynka i por. W Pomaskiego zdołało okładekę popularnego czasopisma „Lot Polski” nr 20 z 17.10.1934r.

Hyman George Rickover - „Ojciec” Nuklearnych Sił Morskich urodził się 27.01.1900 r. w Makowie Mazowieckim, jako syn Rachel, z domu Unger i Abrahama Rickover’a, krawca. W wieku 6 lat wraz z rodzicami wyemigrował do USA, osiedlając się w Chicago w stanie Illinois. Jako dyrektor Działu Reaktorów Sił Morskich, admirał Rickover zaprojektował pierwszy na świecie atomowy okręt podwodny USS Nautilus (SNN 571), wodowany 21 stycznia 1953 roku, który wypłynął na morze w 1955 roku. W latach następnym opracował wszystkie aspekty

budowy i działania nuklearnej floty. Na jego cześć jedna z ulic Makowa Mazowieckiego nosi jego imię.

Grupy artystyczne

Na terenie Makowa Mazowieckiego znajduje się Zespół Szmaragdy działający przy Miejskim Domu Kultury od 2011 roku, a dokładnie od 27 stycznia. Pierwszy występ odbył się 3 marca 2011 roku z okazji Święta Kobiet. Grupa liczy 20 osób, wśród których są m.in. miłośniczki tańców cygańskich, które wielokrotnie można było podziwiać na występach. Zespół Szmaragdy stara się umilać czas mieszkańcom Makowa Mazowieckiego w różnych programach artystycznych i okolicznościowych. Zespół występuje także poza granicami kraju, np. na Litwie w Ośrodku Kultury Polskiej w Podbrodziu i Powiewiórkach. Do chwili obecnej w różnych programach i różnych miejscowościach powiatu Zespół Szmaragdy wystąpił w ponad 70 programach.

W Makowie Mazowieckim działa także Klub Seniora Makowianka, założony w 1965 r. Zespół czynnie uczestniczy w występach artystycznych na różne okazje, np. Zrękowiny, Zapusty. Posiada bardzo bogaty repertuar satyryczny, okolicznościowy i obrzędowy. Przygotowuje także programy artystyczne z okazji Dnia Seniora, Dnia Matki, Dni Makowa, Świąt Wielkanocnych, Bożonarodzeniowych, Zapustów i innych. Każdego roku uczestniczy w Przeglądzie Zespołów Zapustnych Mazowieckie Zapusty. Za swoje zaangażowanie i dorobek artystyczny członkowie klubu otrzymali wiele dowodów uznania, gratulacji, dyplomów, pucharów i wyróżnień.

Legendy²

Legenda Orzyca – legenda opowiada o osieroconej córce, która nie знаła swojego ojca. Przychodziła często nad staw, ponieważ z nieznanych dla niej powodów coś ją tu przyciągało. Gdy dziewczyna podrosła poznała swojego oblubieńca, z którym również tu przychodziła. Ojciec chłopaka, pan dworu w Sławogórze był przeciwny ich związkowi. Kazał poddać dziewczynę torturom i utopić ją w jeziorze. Syna z kolei kazał wychłostać, ten z rozpacz sam rzucił się do wody. Źródło widząc tą tragedię zrobiło się bardzo duże i zalało okolicę, a także dobra ojca. Utworzyło się wielkie jezioro, a ludzie i ich dobytek został przez wielką wodę stracony. Na nic zdało się zasypywanie źródła, które cały czas wybijało wodę. Matka dziewczyny zwołała wszystkich ludzi do kościoła. Stamtąd też zabrali drzwi od świątyni, którymi przykryli źródło, które od tej chwili przestało się wylewać. Tak też z tej wielkiej wody powstała rzeka Orzyc.

Legenda ziemi makami pokrytej – w pewnej rodzinie urodziła się córka, której dano imię Narew. Gdy urosła, postanowiono wydać ją za rycerza o imieniu Czarny. Jednak ona miłowała ubogiego młodziana o imieniu Radosław. Dzień przed ślubem dziewczyna zdołała uciec z zamku i udać się do puszczy. Odnalazł ją tam jednak rycerz Czarny i zagroził jej mimo próśb dziewczyny, że następnym razem za taki wybrzyk nie będzie tak łaskawy. Zrozpaczona Narew rzuciła się w toń rzeki, która przyjęła jej imię. Czarny zaś zamordował Radosława i zatopił jego ciało w rzece Orzyc. Ze swej złości na polach czerwonego maku kazał założyć gród warowny, tym samym rozdzielając groble na rzece. Tak oto też gród makowski powstał. Jednak Orzyc do tej pory łączy się z Narwią.

Istnieją jeszcze inne legendy dotyczące grodu makowskiego oraz inna wersja legendy o rzece Orzyc.

---

² www.mkm.art.pl

Herb

Herby gmin w sposób pośredni nawiązują do dziedzictwa niematerialnego, ukształtowanego historycznie, na terytorium danej gminy. Od 8 marca 1990 r. gminy uzyskały możliwość powołania herbów na mocy ustawy o samorządzie terytorialnym. Są cennym dziedzictwem kulturowym, ukazują zasób dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego, który należy identyfikować z daną jednostką terytorialną. Herb powinien się wyróżniać i być łatwo rozpoznawalny. Ukazanie dziedzictwa kulturowego w herbie Jan Pruszyński definiuje następująco: „to zasób rzeczy nieruchomości i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi, uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju, oraz przekazania następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej”. Ponadto herby powinny spełniać szereg określonych kryteriów. Zasady tworzenia herbów, flag, sztandarów i pieczęci jednostek samorządu terytorialnego w Polsce określa Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Herb Miasta Maków Mazowiecki stanowi tarcza wzorowana na francuskiej tarczy średniowiecznej z obwiedzionym dookoła czarnym konturem. Herbem Miasta jest na czerwonej tarczy głowa mężczyzny w profilu skierowana w lewą stronę, z blond długimi włosami w czarnym kapeluszu. Herb jest znakiem prawnie chronionym. Wzór herbu ustalony został uchwałą nr XXIX/173/2005 Rady Miejskiej w Makowie Mazowieckim 15 grudnia 2005r. w sprawie ustanowienia herbu Miasta Makowa Mazowieckiego (§ 3 Statutu Miasta Makowa Mazowieckiego).

Ryc. 9. Herb Miasta Maków Mazowiecki

Źródło: www.makowmazowiecki.pl

W związku z przytoczonymi powyżej przykładami należy stwierdzić, że Maków Mazowiecki posiada elementy dziedzictwa niematerialnego. Nie została wykształcona jednak typowa etnologiczna zwyczajowość. Wpływ na to miały również zawirowania historyczne, czy doświadczenia II wojny światowej. W związku z powyższym na terenie miasta nie występuje strój ludowy, czy tradycyjna obrzędowość ludowa.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 7 następujące formy ochrony:

1) wpis do rejestru zabytków;

- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na terenie Makowa Mazowieckiego nie odnotowuje się:

- wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznania za pomnik historii;
- utworzenia parku kulturowego, który może być utworzony na podstawie uchwały Rady Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w myśl art. 16, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami precyzuje zapisy dotyczące rejestru zabytków w art. 9 oraz art. 10. Poniżej przytoczono najważniejsze zapisy odnoszące się do zabytków rejestrowych.

Art. 9 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Art. 10 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Warszawie prowadzone są trzy rejestry zabytków:

Rejestr zabytków nieruchomych (księga A).

Rejestr zabytków ruchomych (księga B).

Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

Do rejestru zabytków ruchomych wpisano wyposażenie kościoła parafialnego w Makowie Mazowiecki szerzej opisane w podrozdziale 5.2.7 zabytki ruchome.

Do rejestru zabytków archeologicznych wpisano nawarstwienia kulturowe Starego Miasta w Makowie Mazowieckim - szerzej opisane w podrozdziale 5.2.8 zabytki archeologiczne.

Do rejestru zabytków nieruchomych wpisano 8 pozycji, w tym Układ urbanistyczny Starego Miasta oraz 7 pojedynczych obiektów budowlanych.

Na terenie Miasta Maków Mazowiecki znajdują się obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych, które są zarazem najcenniejszymi zabytkami nieruchomymi.

Niżej przedstawione obiekty powstały w różnym czasie, od XV w. do 1 ćw. XX w. Najstarszym zabytkiem znajdującym się w Makowie Mazowieckim jest kościół parafialny p.w. Bożego Ciała, który powstał w 1490 r. Budynek ten został również jako pierwszy wpisany do rejestru zabytków – 1958 r.

Tabela 3. Charakterystyka obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	Obiekt-funkcja pierwotna	Lokalizacja	Datowanie	Stan zachowania	Właściciel	Wpis do rejestru zabytków
1	Układ urbanistyczny Starego Miasta		XV w.	dostateczny	-	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego

	w Makowie Mazowieckim					pod numerem A 595 z dnia 30.06.1988 r.
2	Kościół parafialny rzymsko – katolicki p.w. Bożego Ciała	Ul. Kościelna	1490 r.	dobry	Parafia Rzymsko – Katolicka pw. Świętego Józefa	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 387 z dnia 26.01.1958 r.
3	Dawna Bożnica w Makowie Mazowieckim	Ul. Zielony Rynek 5	ok. 1850 r.	bardzo dobry	Miasto Maków Mazowiecki	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 592 z dnia 14.06.1988 r.
4	Dawny Dom Kahalny	Ul. Zielony Rynek 6	1873 r.	dobry	własność prywatna	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 593 z dnia 14.06.1988 r.
5	Dawna Łaźnia Żydowska w Makowie Mazowieckim	Ul. Rickovera 1	początek XX wieku	bardzo dobry	Miasto Maków Mazowiecki	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 594 z dnia 30.06.1988 r.
6	Budynek dawnej Łaźni Miejskiej w Makowie Mazowieckim	Ul. Kościelna 13 a	1922 r.	dostateczny	własność prywatna	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 591 z dnia 01.06.1988 r.
7	Przestrzenny Układ Komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej	Ul. Mickiewicza 32	podczas I wojny światowej	zły	Miasto Maków Mazowiecki - częściowo	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 334 z dnia 28.07.1995 r.
8	Dzwonnica kościoła parafialnego	Ul. Kilińskiego	1925-1926 r.	dobry	Parafia Rzymsko – Katolicka pw. Świętego Józefa	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A-1564 z dnia 17.02.2020 r.

Źródło: opracowanie własne

W poniższej tabeli przedstawiono charakterystykę zabytków rejestrowych. Z zestawienia wynika, że stan poszczególnych obiektów jest zróżnicowany. Niewątpliwie w najgorszym stanie jest Przestrzenny Układ Komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej, tj. niefunkcjonujące torowisko, które z roku na rok

coraz bardziej zarasta. Jedynie kompleksowe działania z udziałem pozostałych właścicieli torowiska biegnącego w kierunku Mławy może uratować i ożywić zapomniane obecnie miejsce. Ponadto generalne prace remontowo-konserwatorskie należy przeprowadzić przy budynku dawnej Łaźni Miejskiej przy ul. Kościelnej 13a. Z powodu licznych strat podczas II wojny światowej oraz w znacznym stopniu nieumiejętnej w aspekcie historyczno-konserwatorskim odbudowie historycznego centrum, zabytkowy układ urbanistyczny Makowa Mazowieckiego należy ocenić jako dostateczny, jedynie wschodnia część historycznego układu została częściowo zachowana. Miasto Maków Mazowiecki w ostatnich latach prowadziło liczne inwestycje mające na celu polepszenie stanu obiektów zabytkowych będących w jej własności, tj. dawna Bożnica oraz dawna Łaźnia Żydowska przeszły generalne prace konserwatorsko-remontowe, przeprowadzono rewitalizację placu rynkowego.

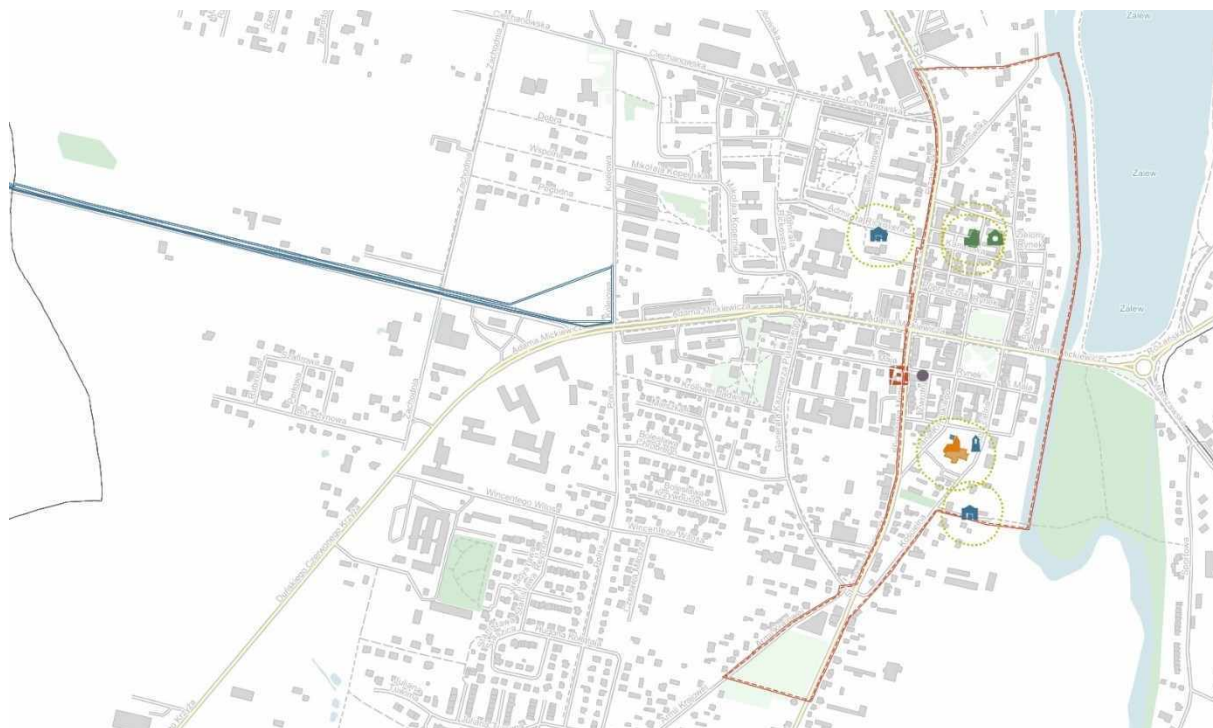
Z początkiem 2018 r. oddano do użytku odrestaurowany budynek dawnej bożnicy bractwa Bet-Hamidrasz. Decyzją zarządu województwa mazowieckiego projekt otrzymał dofinansowanie ponad 1,1 mln zł z RPO WM 2014-2020, wartość całej inwestycji to z kolei niespełna 2 mln zł. Przeprowadzono prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane. Wykonano także instalacje wodociągowo-kanalizacyjne i elektryczne. Obiekt jest miejscem spotkań, wydarzeń kulturalnych, oświatowych, artystycznych oraz wystaw, a swoim charakterem nawiązuje do historycznych tradycji miasta. W odrestaurowanym prowadzona jest również działalność komercyjna. Obecnie odbywają się tu wydarzenia kulturalne, artystyczne, spotkania i wystawy.

Dawna Łaźnia Żydowska wykorzystywana jest obecnie jak siłownia miejska. W ramach projektu pn. Przebudowa budynku siłowni przy ul. Admirala Rickovera w Makowie Mazowieckim nastąpił generalny remont obiektu przy nadzorze konserwatorskim. Wartość całkowita inwestycji zakończonej w 2014 r. wyniosła ponad 1 mln zł. Na realizację zadania otrzymano dofinansowanie od Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej oraz ze środków RPO Województwa Mazowieckiego 2007-2013.

Ogólny stan obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków należy ocenić jako dobry.

W powyższej tabeli przedstawiono właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Zgodnie z art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ryc. 10. Lokalizacja zabytków wpisanych do rejestru zabytków

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami znajdują się przepisy odwołujące się do ochrony zabytków rejestrowych: art. 118. ust. 1.: Kto bez pozwolenia umieszcza na zabytku wpisanym do rejestru: urządzenie techniczne, tablicę reklamową lub urządzenie reklamowe lub napis, podlega karze ograniczenia wolności albo grzywny.

Ponadto w ww. ustawie określono, iż w kompetencji Starostów jest umieszczenie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, iż zabytek ten podlega ochronie. Z przeprowadzonej inwentaryzacji terenowej zabytków wpisanych do rejestru w 2023 r. wynika, że znak ten jest umieszczony jedynie na kilku obiektach:

- Dawna Bożnica w Makowie Mazowieckim;
- Dawna łaźnia Żydowska w Makowie Mazowieckim.

Każdy zabytek rejestrowy powinien być w odpowiedni sposób oznaczony. W tym zakresie regulują to przepisy zawarte w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków.

Znak ten ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół, w górnej części napis: „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM” poniżej błękitna tarcza herbowa złożona z kwadratu i umieszczonego nad nim trójkąta. Błękitna Tarcza (Blue Shield) jest kulturowym odpowiednikiem Czerwonego Krzyża. Jest to symbol ochrony określony w Konwencji haskiej z 1954 r. (Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r.). Zgodnie z zapisami Konwencji, znak Błękitnej Tarczy służy dla oznakowania obiektów kultury, aby zapewnić im ochronę przed atakiem w razie konfliktu zbrojnego. Autorem emblematu jest Polak, profesor Jan Zachwatowicz, w tamtym okresie Generalny Konserwator Zabytków, uczestnik Konferencji międzyrządowej w sprawie ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podczas której została uchwalona Konwencja haska z 1954 r.³

³ <http://www.mkidn.gov.pl/pages/blekitna-tarcza/pl/program-blekitnej-tarczy/znak-blekitnej-tarczy.php>

Ryc. 11. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

Źródło: Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

Zgodnie ze Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, jakakolwiek działalność, związana z obiektami zabytkowymi lub ich otoczeniem – w tym także zmiana własności, funkcji i przeznaczenia – może być prowadzona wyłącznie na podstawie indywidualnych wytycznych konserwatorskich, poprzedzonych m.in. ekspertyzami stanu technicznego i każdorazowo wymaga akceptacji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami opieki jest gminna ewidencja zabytków.

W art. 22 ww. ustawy określono kto jest odpowiedzialny za prowadzenie gminnej ewidencji zabytków i jakie obiekty powinny się w niej znaleźć. W związku z powyższym, to Burmistrz Miasta Maków Mazowiecki prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków Miasta Maków Mazowiecki w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3)⁴ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków architektury i budownictwa Makowa Mazowieckiego opracowana została w 2019 r. i otrzymała pozytywną opinię Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ewidencja ta jest na bieżąco monitorowana przez pracowników Urzędu Miejskiego w Makowie Mazowieckim, Wydział Rozwoju Gospodarczego, Pozyskiwania Funduszy Zewnętrznych, Promocji i Sportu.

W gminnej ewidencji zabytków znajduje się 52 pozycji, w tym 8, które zostały wpisane do rejestru zabytków. Znajdują się w niej również zabytki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Biorąc pod

⁴Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951)

uwagę powyższe, należy stwierdzić, że zasób obiektów zabytkowych nie jest duży na terenie analizowanej jednostki. Ewidencja gminna została przyjęta Zarządzeniem Nr 150/2019 Burmistrza Miasta Maków Mazowiecki z 20 listopada 2019 roku.

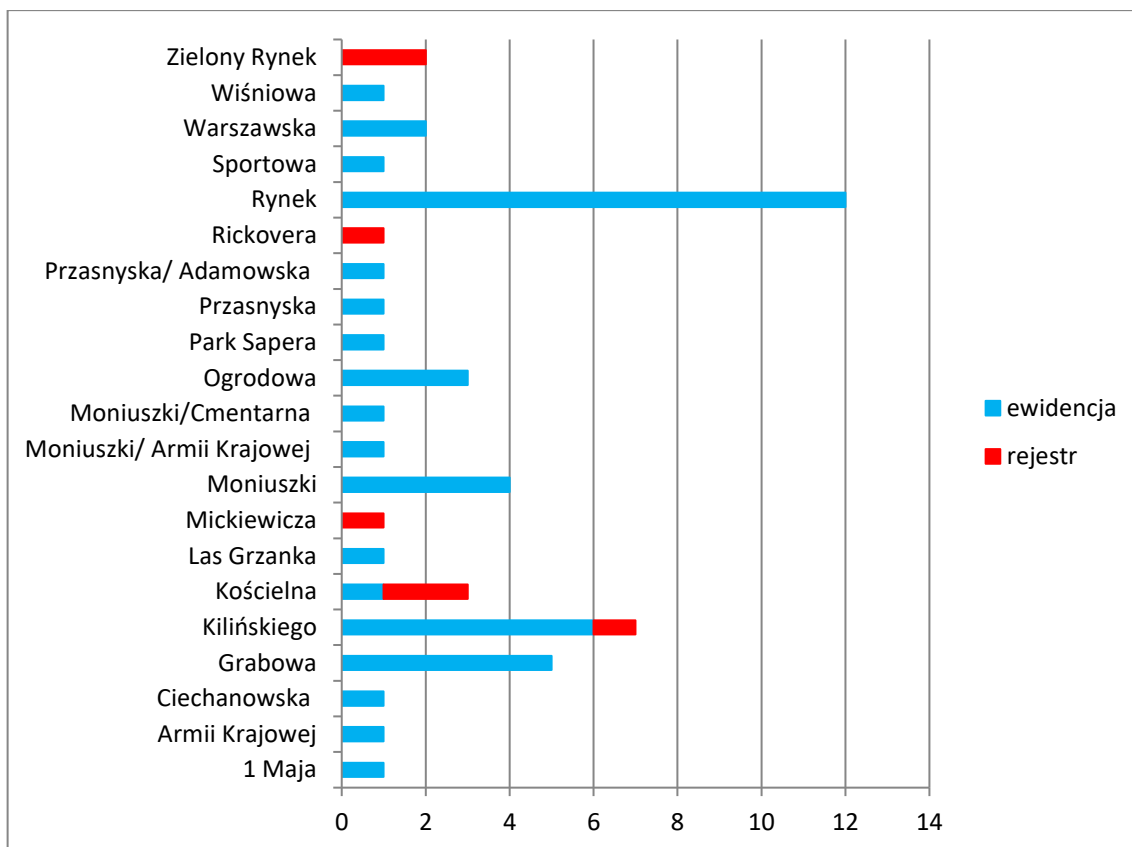
Z października 2019 r. Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 10 września 2019 r. zmieniono rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Tym samym zmieniony został wzór karty adresowej gminnej ewidencji zabytku. Biorąc pod uwagę powyższe oraz formę opracowania poprzedniej ewidencji, tj. na wzorce nieaktualnych już kart adresowych, zasadnym jest aktualizacja GEZ. Ewidencja stanowi podstawową wiedzę na temat zachowanego dziedzictwa materialnego gminy i zarazem jest najpełniejszym udokumentowanym katalogiem obiektów zabytkowych występujących w Makie Mazowieckim. Wszystkie nieruchomości ujęte w GEZ przedstawione zostały w załączniku nr 1.

Od 2019 r. nie zaszły większe zmiany w gminnej ewidencji zabytków. Część obiektów z racji braku prowadzonych prac konserwatorsko-remontowych nieznacznie pogorszyła swój stan. Do obiektów zabytkowych będących w najgorszym stanie, które pilnie wymagają takich prac należy zaliczyć:

- dom, ul. Rynek 28;
- dom drewniany, ul. Grabowa 48;
- młyn, ul. Armii Krajowej 12.

Jedną z większych zmian jakie zaszły w ostatnim czasie było wpisanie do rejestru zabytków budynku dzwonnicy kościelnej – wpis pod nr A 1564 z dnia 17.02.2020 r.

Na poniższym wykresie przedstawiono zabytki z gminnej ewidencji zabytków z podziałem na ulice. Pod uwagę nie wzięto jedynie układu urbanistycznego, ponieważ znajduje się on na obszarze kilkunastu ulic. Najwięcej zabytków nieruchomości występuje w centrum miasta na ul. Rynek – 12 zabytków. Większa liczba obiektów zabytkowych występuje także na ul. Grabowej – 5 oraz na ul. Kilińskiego – 7. Ulice te odchodzą od placu rynkowego – Grabowa na północ, zaś Kilińskiego na południe. Obie znajdują się w zabytkowym układzie urbanistycznym miasta. Obiekty będące w GEZ charakteryzują się dużą wartością ze względu na fakt, iż są to zazwyczaj obiekty historyczne lub upamiętniające, a także posiadające wartość artystyczną ze względu na historyczny materiał budowy, konstrukcję, czy też detale architektoniczne, co świadczy o ich wyjątkowości na tle pozostałego budownictwa w krajobrazie miasta. Większość obiektów znajdująca się w GEZ (bez rejestru zabytków) powstała w 1 i 2 ćw. XX w., bądź rzadziej w XIX w. Najstarszym zabytkiem ewidencyjnym, który nie został wpisany do rejestru zabytków jest cmentarz przykościelny, rzymsko-katolicki z XV w.

Wyk. 1. Liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na ulice

Źródło: opracowanie własne

Obiekty zabytkowe będące we własności Miasta Maków Mazowiecki

Struktura własnościowa obiektów zabytkowych ujętych w GEZ jest niejednokrotnie złożona. Miasto Maków Mazowiecki jest właścicielem obiektów wpisanych do rejestru zabytków, które przedstawiono w poniższej tabeli. Przy ww. obiektach prowadzone są sukcesywne prace mające na celu poprawę stanu tych obiektów.

Tabela 4. Obiekty zabytkowe należące do własności Miasta Maków Mazowiecki

Lp.	Obiekt	Adres	Czas powstania	Nr ewid, działki	Uwagi
1	Dawna Bożnica w Makowie Mazowieckim	Ul. Zielony Rynek 5	ok. 1850 r.	1065	
2	Dawna łaźnia Żydowska w Makowie Mazowieckim	Ul. Rickovera 1	początek XX wieku	781/4	
3	Przestrzenny Układ Komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej	Ul. Mickiewiczza 32	podczas I wojny światowej	169/10, 169/12-169/17, 169/9 cz.	własność częściowa
4	Dom mieszkalny/ budynek użyteczności publicznej	Ul. Grabowa 14	1 ćwierć XX w.	927	
5	Nowy Kirkut	Ul. Ciechanowska	około 1870 r.	462/1, 461/2, 465/33	własność częściowa

Źródło: opracowanie własne

Poniżej przedstawiono charakterystykę obiektów najczęściej występujących w GEZ.

Cmentarze

W gminnej ewidencji zabytków znalazło się 6 zabytkowych cmentarzy, przy czym 5 nie jest już użytkowana. Jedynym cmentarzem zabytkowym, na którym odbywają się pochówki jest cmentarz parafialny rzymsko – katolicki przy skrzyżowaniu ul. Moniuszki z ul. Cmentarną. Jest to równocześnie największa zabytkowa nekropolia na terenie miasta. Pochówki na działce nr 316 odbywają się sporadycznie ze względu na wyczerpaną powierzchnię miejsca. Grzebanie zmarłych odbywa się obecnie na działce położonej na południe od historycznego cmentarza, tj. na działce nr 319/3. Ta jednak również została wykorzystana niemalże w całości. Pod względem przynależności religijnej w Makowie Mazowieckim występują cmentarze rzymskokatolickie (3) oraz żydowskie (2). Znajduje się tu również cmentarz wojenny z II wojny światowej, na którym pochowani są żołnierze Armii Radzieckiej. Spoczywają na nim prochy 15532 żołnierzy, 3 i 48 Armii II Frontu Białoruskiego., poległych na terenie byłego powiatu makowskiego w latach 1944-1945. Miejsce to na stałe wpisało się w krajobraz miasta i uważane jest przez jego mieszkańców, jako jedna z głównych atrakcji. Najstarszy jest cmentarz katolicki, przykościelny. W samym kościele znajduje się nagrobek Jędrzeja Noskowskiego, starosty różańskiego i makowskiego, zmarłego w 1591 r. Na obszarze tzw. starego cmentarza żydowskiego znajduje się lapidarium utworzone w 1987 r. Ułożono wtedy przy sobie 110 macew żydowskich pochodzących z lat 1879-1937. Wpisane są również jako zabytki ewidencyjne, ruchome. Macewy oraz roślinność ustawiono wtórnie, układ cmentarza jest nieczytelny. Obszar nowego cmentarza żydowskiego zajmuje w większości budynek dawnego magazynu zbożowego. Niezachowane zostały żadne macewy. Miejsce to zostało całkowicie zniszczone w czasie wojny. Rosnące na terenie cmentarza topole zasadzone zostały już po II wojnie światowej. Cmentarz katolicki znajdujący się pomiędzy ul. Moniuszki i ul. Armii Krajowej znalazł się w historycznym układzie miasta jako najbardziej wysunięte miejsce na południe. Znajduje się na nim kilka historycznych mogił z końca XIX w. i pocz. XX w, jak i pomniki upamiętniające. Cmentarze są chronione zapisami w MPZP.

Tabela 5. Zabytkowe cmentarze

Lp.	Cmentarz	Lokalizacja	Czas powstania	Powierz. (ha)	Nr ewid. działki
1	Cmentarz przykościelny rzymsko – katolicki	Ul. Kościelna	XV w.	0,45	1022
2	Cmentarz wojenny z II wojny światowej	Ul. Sportowa	1945 r.	2,3	445
3	Stary Kirkut	Ul. Przasnyska/ Adamowska	XVIII w.	1,8	525/5, 525/4, 525/3, 525/2, 524, 523/2, 523/1, 522/7, 522/27, 522/28, 522/29, 522/30, 522/14, 522/13, 522/4, 522/21, 522/22, 522/12, 522/26, 522/9, 522/23, 522/24, 522/25
4	Nowy Kirkut	Ul. Ciechanowska	około 1870 r.	0,65	462/1, 461/2, 465/33
5	Cmentarz rzymsko – katolicki	Ul. Moniuszki/ Armii Krajowej	I połowa XIX w.	1,2	1263
6	Cmentarz parafialny rzymsko – katolicki	Ul. Moniuszki/Cmentarna	I połowa XX w.	2,5	316

Źródło: opracowanie własne

Budynki mieszkalne

Budynki mieszkalne stanowią ok 65% wszystkich obiektów zabytkowych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków i jest to najliczniejsza grupa zabytków będących w GEZ. Są w sposób szczególny narażone na wszelkiego rodzaju przekształcenia, co związane jest z różną świadomością ich właścicieli w nawiązaniu do zachowania dziedzictwa materialnego, jakim są właśnie zabytkowe domy. Należy do nich zaliczyć m.in. zewnętrzne ocieplenie ścian, niewłaściwą wymianę stolarki okiennej i drzwiowej poprzez zastosowanie niepierwotnych rozmiarów oraz materiału, zakrywanie detali architektonicznych, rozbudowanie budynków – dodawanie nowych kondygnacji, przybudówki, nieumiejętne zmiany pokrycia dachowego. Na terenie Makowa Mazowieckiego znajdują się zarówno budynki wielorodzinne, zazwyczaj w ciągu pierzei jak i wolnostojące domy jednorodzinne. Obiekty te datowane są na wiek XIX – Rynek, jak i powstały w późniejszym czasie, np. domy przy ul. Kilińskiego głównie ok. 1900 r., domy przy ul. Warszawskiej i Ogrodowej w latach 30. XX w. Są to budynki głównie tynkowane, rzadziej drewniane. Na północnym Mazowszu nie było w zwyczaju pozostawiania ceglanych budynków mieszkalnych (na terenie Makowa Maz. wyjątek stanowi ceglana dawna piekarnia oraz jeden młyn). Obiekty te nie posiadają licznych detali architektonicznych. Część z nich zdobiona jest gzymsami, opaskami okiennymi, czy też przyczółkami nadokiennymi. Występują pojedyncze przypadki zachowanej oryginalnej, drewnianej stolarki okiennej. Zabudowa dwukondygnacyjna występuje na Rynku oraz w jego okolicach, zaś dalej od niego możliwa była budowa domów jednokondygnacyjnych. Są to budowle posiadające dachy dwuspadowe, czasami czterospadowe, kryte głównie blachą, co jest charakterystyczne dla budownictwa mazowieckiego. Zdarzają się pokrycia dachówką, czy w późniejszym czasie eternitem lub blachodachówką. Część obiektów została przekształcona, głównie w wyniku położenia styropianu na elewacje.

Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, a zatem mogą być z niej wyłączone, jak i włączane nowe obiekty.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu

W podrozdziale wskazano zabytki o najwyższym znaczeniu dla Makowa Mazowieckiego, którymi to są obiekty wpisane do rejestru zabytków. Obiekty te stanowią pewien wyróżnik na tle innych w przestrzeni miasta, przez co ich identyfikacja nie stanowi większego problemu, szczególnie dla miejscowej społeczności. Zabytki te posiadają wysokie walory artystyczne i historyczne. Ich obecność na stałe wpisała się w krajobraz miasta, są dla niej charakterystyczne i niepowtarzalne, jednocześnie związane czasem, miejscem i otaczającą przestrzenią. Poniżej przedstawiono najważniejsze obiekty zabytkowe (zabytki rejestrowe) z terenu miasta wraz z ich charakterystyką oraz aktualnymi fotografiami.

Kościół parafialny rzymsko – katolicki p.w. Bożego Ciała

Jest to najstarszy zabytek w mieście, zbudowany na przełomie XIV i XV wieku. Patronem parafii jest św. Józef. Pod względem architektonicznym to kościół w stylu gotyckim. Wewnątrz znajduje się 8 ołtarzy. Przy ołtarzu głównym można zobaczyć renesansowy, kamienny nagrobek starosty Jędrzeja Noskowskiego. Dokładne ustalenie czasu powstania świątyni jest trudne. Kronika parafialna informuje, że drewniany kościół został wzniesiony przed rokiem 1200. Parafię erygował Jakub z Korzkwi – biskup płocki. Budowę obecnego Kościoła rozpoczęto w 1490 r. staraniem, proboszcza makowskiego, ks. Stanisława z Lipia Lipskiego. Ówczesną świątynię stanowiła prawdopodobnie nawa główna obecnego stanu świątyni. W roku 1511 były prowadzone prace budowlane. W tym czasie powstała poprzedzająca elewację zachodnia kruchta, zwieńczona neobarokowym, tynkowanym szczytem. Wewnątrz kruchty

jest sklepienie kolebkowo-krzyżowe, które wskazuje na późniejsze przeróbki. W kruchcie znajduje się również portal ostrołukowy. W tym okresie powstała także prostokątna, trójprzęsłowa, dwukondygnacyjna zakrystia, wraz ze znajdującą się nad nią salką, która pełniła wówczas funkcję skarbcza. Pod koniec XVI w. obok kościoła wybudowano na planie czworoboku wolnostojącą dzwonnice. Kolejne prace miały miejsce w 1630 r., kiedy dobudowano kaplicę św. Anny. Kaplica św. Anny połączona jest z nawą półkolistą arkadą. Kościół został zniszczony podczas potopu szwedzkiego, pożarów, przemarszu wojsk napoleońskich w 1812 r. W latach 1806-1837 kościół pełnił funkcję więzienia, a następnie piekarni. Doprowadzony do stanu obecnego służy wiernym pełniąc funkcję świątyni, w której odbywają się nabożeństwa religijne oraz koncerty muzyczne.⁵

W kościele pw. Bożego Ciała w ostatnich latach przeprowadzono prace mające na cel poprawę stanu obiektu - wykonano renowację kaplicy św. Anny II etap (2021) oraz konserwację i restaurację nagrobka biskupa Jędrzeja Noskowskiego (2019).

Fot. 3. Kościół parafialny rzymsko – katolicki p.w. Bożego Ciała

Źródło: fotografia własna

Dzwonnica kościoła parafialnego

Dzwonnica wybudowana została w latach 1925-1926 w stylu neogotyckim, po północnej stronie kościoła parafialnego na miejscu wcześniejszej dzwonnicy. Ufundowana przez parafian za kadencji proboszcza prałata Michnikowskiego. Projekt budowlany wykonał Klonowski. W ceglanej elewacji zachowały się otwory po strzałach z czasu II wojny światowej, kiedy to wojska niemieckie uciekały z miasta. Obiekt wybudowany z cegły czerwonej, posadowiony na kamiennej podmurówce, 4-kondygnacyjny, oszkarpowany w narożach. Budowla założona na planie kwadratu. Z elementów dekoracyjnych wyróżnić można gzyms cokołowy i wieńczący oraz oculusy, w których znajdują się tarcze zegarowe. Otwory okienne w kształcie wydłużonych prostokątów, ślusarka okienna metalowa. W najwyższej kondygnacji drewniane żaluzje. Wewnątrz na konstrukcji drewnianej zawieszono 4 dzwony z napisem „Berlin”, które trafiły tu po II wojnie światowej z Dobrego Miasta oraz mechanizm zegarowy. Obiekt wieńczy dach namiotowy kryty blachą z górującym krzyżem.

⁵ www.makowmazowiecki.pl/322,zabytki

Fot. 4. Dzwonnica kościoła parafialnego

Źródło: fotografia własna

Dawna Bożnica

Budynek – zwany potocznie „małą synagogą” – został wzniesiony w drugiej połowie XIX w. przy Zielonym Rynku 5. Mieściła się w nim sala modlitw, dom studiów religijnych oraz jesziwa. Po drugiej wojnie światowej opuszczony obiekt przeznaczono na mieszkania. Dzięki pozyskanej dotacji w 2018 roku zabytkowy budynek bożnicy stał się miejscem spotkań, wydarzeń kulturalnych, oświatowych oraz artystycznych. Jest dostępny w sposób nieograniczony dla mieszkańców z wszystkich grup społecznych. Rewitalizacja budynku i nadanie mu nowych funkcji jest jedynym tego typu połączeniem zaplecza kulturalnego Miasta z jego wartością historyczną w regionie. W efekcie powstały pomieszczenia z przeznaczeniem na salę edukacyjno – konferencyjną, pomieszczenia biurowe z zapleczem socjalnym, sanitarnym, magazynowym i porządkowym.⁶

Architektonicznie jest to budynek jednokondygnacyjny z poddaszem użytkowym, 4-osiowy od strony fasady, wolnostojący, symetryczny. Obiekt wzniesiony na kamiennej podmurówce, dach mansardowy kryty blachą, w połaci dachowej lukarny z daszkami dwuspadowymi. Stolarka okienna i drzwiowa wymieniona, nawiązująca do historycznych wzorców. Ponadto stolarka okienna z zachowaną rytmiką rozmieszczenia, czteropolowa. Z elementów dekoracyjnych wyróżnić można szeroki, profilowany gzyms wieńczący, rytmicznie rozmieszczone lizeny, czy płyciny na każdej osi. We wnętrzach znajdują się żeliwne kolumny bimy w centralnej części d. sali modlitwy.

⁶ www.makowmazowiecki.pl/322,zabytki

Fot. 5. Dawna Bożnica

Źródło: fotografia własna

Dawny Dom Kahalny

Murowany dom kahalny (siedziba władz tutejszej gminy żydowskiej), mieszczący także mieszkania rabina zbudowano w 1873 roku. Znajduje się przy ulicy Zielony Rynek 6.⁷

Architektonicznie jest to budynek dwukondygnacyjny z poddaszem, 5-osiowy od strony fasady, wolnostojący, otynkowany, znajdujący się w części narożnej ulic. Obiekt wzniesiony na wyodrębnionej podmurówce, podpiwniczony, dach dwuspadowy kryty blachodachówką. Wejście główne w osi trzeciej, stolarka drzwiowa współczesna. Stolarka okienna z zachowaną w większości rytmiką rozmieszczenia, pcv, wtórna, trójpolowa. Z elementów dekoracyjnych wyróżnić można tynkowany gzyms międzykondygnacyjny oraz tynkowany gzyms wieńczący.

Fot. 6. Dawny Dom Kahalny

Źródło: fotografia własna

Dawna Łaźnia Żydowska

Murowany dawny budynek łaźni powstał w początkach XX wieku zastępując wcześniejsze drewniane żydowskie łaźnie. Zachowane specyficzne, charakterystyczne dla judaistycznych budowli sakralnych formy zdobnicze. Dziś jest to budynek użyteczności publicznej – Miejska Siłownia. Znajduje się przy ulicy Rickovera.⁸

⁷ www.makowmazowiecki.pl/322,zabytki

⁸ www.makowmazowiecki.pl/322,zabytki

Architektonicznie jest to budynek jednokondygnacyjny z poddaszem użytkowym, 6-osiowy od strony fasady, wolnostojący, asymetryczny, otynkowany, ustawiony kalenicowo. Obiekt wzniesiony na wyodrębnionej podmurówce, dach dwuspadowy kryty blachą, widoczne trzy kominy, w połaci dachowej wystawka z daszkiem pulpitem. Wejście główne w osi drugiej, stolarka okienna i drzwiowa wymieniona, nawiązująca do historycznych wzorców. Ponadto stolarka okienna z zachowaną rytmiką rozmieszczenia, sześciopółowa. Otwory okienne zamknięte łukiem koszowym. Z elementów dekoracyjnych wyróżnić można rytmicznie przebiegające lizeny w fasadzie, w szczycie elewacji bocznej schodkowe zwieńczenie elewacji, niewielkie pseudo sterczyny. W drugiej elewacji bocznej szczyt zwieńczony wystającymi półtelipsami, w nim także triforium z centralnie umieszczoną niszą.

Fot. 7. Dawna Łaźnia Żydowska

Źródło: fotografia własna

Budynek dawnej Łaźni Miejskiej

Budynek mieszkalny prywatny przy ulicy Kościelnej 13a. Murowany budynek łaźni powstawał od 1922 roku jako inwestycja mająca na celu podniesienie poziomu higieny miejscowej społeczności sfinansowana w ¼ ze środków samorządowych, a w ¾ ze wsparcia Ligi Narodów. Posiada wyraźne cechy stylu narodowego.⁹

Architektonicznie jest to budynek jednokondygnacyjny z poddaszem użytkowym, 6-osiowy od strony fasady, wolnostojący, symetryczny, otynkowany, ustawiony szczytowo. Obiekt wzniesiony na wyodrębnionej, wysokiej podmurówce, podpiwniczony z niewielkimi okienkami w tej części budynku, dach wysoki, czterospadowy kryty dachówką czerwoną, w połaci dachowej dwuosiowe facjaty z dachami trójspadowymi lub pulpitem. Wejście główne w osi czwartej, stolarka drzwiowa współczesna z daszkiem pulpitem powyżej. Stolarka okienna z zachowaną rytmiką rozmieszczenia, pcv, wtórna, ze szprosami, sześciopółowa z zachowanym wymiarem. Z elementów dekoracyjnych wyróżnić można tynkowane gzymsy i lizeny oraz płyciny na elewacji.

⁹ www.makowmazowiecki.pl/322,zabytki

Fot. 8. Budynek dawnej Łaźni Miejskiej

Źródło: fotografia własna

Przestrzenny Układ Komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej

Mławska Kolej Dojazdowa rozciąga się na odcinku około 74 km pomiędzy Mławą a Makowem Mazowieckim i jest ostatnią trasą kolei wąskotorowej na północnym Mazowszu. Przyczyny powstawania „wąskotorówki”, nazywanej tak ze względu na węższy rozstaw szyn w stosunku do kolei normalnotorowej, wynikały z faktu prowadzonych w roku 1915 działań wojennych. Konieczność szybkiego zaopatrzenia oddziałów operujących przy linii frontu przy wykorzystaniu taniej technologii wpłynęła na powstanie w ciągu dwudziestu trzech dni pierwszego odcinka trasy pomiędzy Mławą a Przasnyszem. Mniejsze i lżejsze składy kolejowe wymagały mniejszych nakładów finansowych, tory zajmowały mniej miejsca i nie zachodziła potrzeba wykonywania głębokich przekopów i nasypów. Wytyczona przez Niemców 7 lipca 1915 r. trasa była gotowa 30 lipca. Wraz z przesuwaną się na wschód linią frontu rozwijał się także tor kolei wąskotorowej, który w roku 1918 dotarł do wsi Pasieki z Makowem Mazowieckim i Różanem. W ten sposób połączono dwa węzły kolei normalnotorowej Warszawa – Mława – Gdańsk oraz Warszawa – Tłuszcz – Ostrołęka. Po roku 1921 większość linii wzniesionych i wykorzystywanych przez wojsko została przekazana pod nadzór Ministerstwa Komunikacji, a z czasem na własność Polskim Kolejom Państwowym. W tym okresie mławską wąskotorówkę połączono z węzłem ciechanowskim. Należy podkreślić, że powstanie sieci kolei wąskotorowej w Ciechanowie i Krasnem związane było z funkcjonującymi w tych ośrodkach cukrowniami, gdzie transport wąskotorowy wykorzystywany był intensywnie podczas sezonowych produkcji. Po II wojnie światowej na kolejce wprowadzono ruch osobowy, a możliwość przejazdów trwała do lat osiemdziesiątych dwudziestego wieku. W roku 1960 wprowadzono modernizację torów polegającą na zmianie rozstawu szyn z 600 mm na 750 mm. Mławska Kolej Dojazdowa jako instytucja została zlikwidowana w roku 2001.¹⁰

Na terenie Makowa Mazowieckiego odcinek wąskotorówki przechodzi przez zachodnią część miasta, wzdłuż północnej strony ulicy Słoniawskiej na odcinku ok. 1,1 km. Budynek dworca został zachowany i wykorzystywany jest obecnie w celach mieszkalnych, stanowi własność prywatną. Nie jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków. Przy aktualizacji gminnej ewidencji zabytków należy rozważyć jego włączenie. Na terenie placu ładunkowego znajduje się obecnie skład węgla. Ostatni przejazd (przejazd turystyczny) „ciuchci” miał miejsce w 2009 r.

¹⁰ www.mlawa.pl/artykul/nowa-wies-mlawska-kolej-dojazdowa

Ryc. 12. Przestrzenny Układ Komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej

Źródło: karta adresowa GEZ

VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – ANALIZA SWOT

Ocenę stanu dziedzictwa kulturowego Makowa Mazowieckiego przeprowadzono za pomocą analizy SWOT, w której wskazano mocne i słabe strony, a także szanse i zagrożenia. Poniższe zapisy przedstawione w układzie tabelarycznym wynikają z analizy dokumentów programowych miasta, inwentaryzacji terenowej oraz własnych wywodów i spostrzeżeń. Ogółem, jest to cały zbiór wniosków odnoszący się do zasobu kulturowego Makowa Mazowieckiego. Analiza SWOT ma na celu wyłonienie określonych założeń projektowych.

Tabela 6. Analiza SWOT uwzględniająca dziedzictwo kulturowe miasta

Szanse	Zagrożenia
<ol style="list-style-type: none"> 1. Zmieniona ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która wymusza opracowanie Planów ogólnych – zwiększona rola zabytków w procesie planowania. 2. Coraz większa świadomość mieszkańców o historii miasta i jej zabytkach. 3. Edukacja mieszkańców miasta w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego. 4. Wykorzystanie zabytków na cele ogólnospołeczne, turystyczne i gospodarcze. 5. Coraz większa wartość źródeł zewnętrznych możliwa do pozyskania na prace przy obiektach zabytkowych. 6. Wykorzystanie występujących potencjałów – bogata historia, walory kulturowe i przyrodnicze w celach rozwoju turystyki. 7. Przystąpienie do prac remontowych i konserwatorskich mających na celu polepszenie stanu zabytków. 8. Poprawa dostępności zabytków poprzez opracowanie baz informacji o zabytkach. 9. Dwukulturowość miasta. 10. Polepszająca się sytuacja gospodarcza miasta. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nieaktualne opracowania strategiczne na szczeblu powiatu i miasta nawiązujące do dziedzictwa kulturowego. 2. Zmiany prawne w zakresie prowadzenia badań archeologicznych. 3. Brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków. 4. Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań przyrody: huragany, grad, burze, upały. 5. Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań człowieka: podpalenia, rabunek, dewastacja. 6. Zbyt mała liczba zajęć edukacyjnych w obszarze dziedzictwa kulturowego. 7. Niska świadomość mieszkańców na temat historii miasta, dziedzictwa kulturowego i jej zabytków. 8. Nadrzędna funkcja prawa własności właścicieli nad prawem ochrony zabytków. 9. Niezrozumienie społeczne dotyczące tematyki zabytków. 10. Roszczeniowa postawa właścicieli obiektów zabytkowych oraz ich negatywna postawa do służb ochrony konserwatorskich.

	11. Samowolne działania remontowe przy obiektach zabytkowych. 12. Zawężony rynek specjalistów w dziedzinie renowacji i konserwacji zabytków. 13. Coraz większy koszt materiałów budowlanych.
Mocne strony	Słabe strony
1. Licznie prowadzone remonty i renowacje własnych obiektów zabytkowych miasta. 2. Zaktualizowana gminna ewidencja zabytków. 3. Aktualizowane oraz nowo opracowywane MPZP uwzględniające zapisy ochronne obiektów zabytkowych. 4. Zachowany układ kolei wąskotorowej. 5. Wyznaczony zabytkowy układ urbanistyczny miasta. 6. Występujące zabytki wpisane do rejestru, w tym XV-wieczny kościół parafialny będący wizytówką miasta. 7. Ogólny dobry stan budynków rejestrowych. 8. Duża liczba zabytkowych cmentarzy. 9. Duża liczba zabytków ruchomych, zachowane macewy i utworzone lapidarium. 10. Występujące placówki upowszechniania kultury na terenie miasta: Miejski Dom Kultury, Centrum Dialogu Kulturowego "Dom Wesołka", Miejska Biblioteka Publiczna. 11. Występujące organizacje pozarządowe na rzecz dziedzictwa kulturowego. 12. Ustawione tablice na placu rynkowym przypominające o historii miasta. 13. Bogata historia miasta, wielokulturowość. 14. Nowo powstały punkt informacji turystycznej. 15. Ożywienie życia kulturowego, przypomnienie o historii miasta poprzez poprawę stanu dawnej Bożnicy oraz Łażni Żydowskiej. 16. Wydana Monografia Makowa Mazowieckiego. 17. Występujące dziedzictwo niematerialne, w sposób szczególny licznie występujące legendy.	1. Niezadowalający stan części obiektów zabytkowych – głównie prywatnych budynków mieszkalnych. 2. Niewykorzystany potencjał kolejki wąskotorowej. 3. Niezachowane cmentarze żydowskie. 4. Niewystarczające środki miasta na przyznanie dotacji celowych dla wszystkich potrzebujących zabytków. 5. Nieoznakowane w większości zabytki rejestrowe. 6. Nieaktualizowane dokumenty strategiczne miasta odwołujące się do dziedzictwa kulturowego. 7. Częściowo nieoznakowane zabytki rejestrowe. 8. Brak produktu regionalnego będącego wizytówką miasta.

Źródło: opracowanie własne

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Założenia projektowe zostały przedstawione w układzie: priorytet, kierunek działania, zadanie. Wypracowane priorytety są założeniem ogólnym, na który składają się kierunki działań. Na kierunki działań składają się z kolei zadania. Zadania są ostatnim elementem hierarchicznej piramidy będąc jej najmniejszą częścią wskazując najbardziej szczegółowe prace. Priorytety, kierunki i zadania określono w podrozdziałach rozdziału 7.

W art. 4. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wskazano że ochrona zabytków polega w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ponadto należy przypomnieć zapisy art. 87 ust.2 odwołujące się do celów GPOnZ:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dzięki zaangażowaniu władz miasta oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami możliwe było wypracowanie założeń projektowych. Te opracowane zostały na podstawie analizy stanu dziedzictwa kulturowego miasta, analizy SWOT, dokumentów strategicznych i planistycznych miasta, diagnozie gminnej ewidencji zabytków, stanu poszczególnych obiektów, a także doświadczeń wypracowanych w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym.

Zaproponowany spójny pakiet rozwiązań, jak i konkretnych zadań powinien przyczynić się do ogólnej poprawy stanu i wizerunku dziedzictwa kulturowego miasta. W sposób szczególny dotyczy to dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym zabytków z terenu miasta.

7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami

Wypracowane priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami uwzględniają cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jednocześnie sformułowane zostały w perspektywie wieloletniej.

Wyznaczono następujące priorytety:

- 1. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego**
- 2. Kształtowanie krajobrazu kulturowego oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego**
- 3. Edukacja mieszkańców i promocja miasta w oparciu o jego dziedzictwo**

7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami

Określono długofalowe kierunki działań (wykraczające często ponad 4-letni okres obowiązywania Programu) wraz z oczekiwanymi rezultatami. Wyznaczono następujące kierunki działań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024-2027:

- 1.1. Poprawa stanu zabytków**
- 1.2. Zahamowanie degradacji zabytków**
  - 2.1 Wykorzystanie nowoczesnych technik informacyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego**

2.2 Dokumentacja

2.3 Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego

3.1 Edukacja

3.2 Promocja

7.3 Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

W ramach wyznaczonych kierunków działań wskazano zadania wyznaczone na 4 lata obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024-2027. Zgodnie z art. 87 ust 5 z realizacji programu Burmistrz Miasta Maków Mazowiecki sporządzi co 2 lata sprawozdanie z realizacji programu i przedstawi je Radzie Miejskiej w Makowie Mazowieckim. W związku z powyższym zaproponowane zadania podzielone na 2 etapy. Pierwszy na lata 2024-2025, za który opracowane zostanie sprawozdanie z początkiem 2026 r. oraz drugi przypadający na lata 2026-2027. Sporządzenie sprawozdania będzie miało kluczowy wpływ na realizację pozostałych zadań w latach 2026-2027.

Zadania w okresie 2024-2025 będą miały charakter przygotowawczy, zaś większość pozostałych zadań zrealizowana zostanie w latach 2026-2027. Dla części zadań wyznaczono 4-letni okres obowiązywania. Kolorem niebieskim zaznaczono okres realizacji, zaś kolor biały oznacza brak realizacji w danym etapie. W poniższej tabeli zaproponowano także kto będzie odpowiadał za wykonanie zadania. Nie jest to jednak podział obligatoryjny, ponieważ realizacja lub część realizacji danego zadania może odbyć się przy udziale/współudziale innych lub dodatkowych podmiotów, których nie można wskazać na obecnym etapie programowania. Niezmiernie ważnym jest współdziałanie władz miasta z jej jednostkami organizacyjnymi oraz pozostałymi osobami/podmiotami zaangażowanymi w realizację zadań.

Tabela 7. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

Kierunki działań	Zadania	2024-2025	2026-2027	Realizator
Priorytet 1. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego				
1.1 Poprawa stanu zabytków	1. Przeprowadzenie kompleksowych prac remontowych dzwonnicy przykościelnej.			P
	2. Wzmocnieniem więźby dachowej oraz stropu nad nawą główną kościoła.			P
	3. Wspieranie działań mających na celu reaktywację kolei wąskotorowej na cele turystyczne oraz przeprowadzenie kompleksowych prac rewaloryzacyjnych torowiska.			UM
	4. Prowadzenie bieżących prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach własnych miasta.			UM
1.2. Zahamowanie degradacji zabytków	1. Monitorowanie obiektów zabytkowych.			UM
	2. Opracowywanie okresowych sprawozdań ze stanu obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru oraz będących we własności miasta.			UM
	3. Pozyskiwanie funduszy zewnętrznych na renowację zabytków.			UM
Priorytet 2. Kształtowanie krajobrazu kulturowego oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego				
2.1. Wykorzystanie nowoczesnych technik informacyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego	1. Zamieszczenie GPOnZ na stronie internetowej miasta.			UM
	2. Rozbudowa strony internetowej miasta o zakładkę poświęconą obiektom historycznym.			UM
	3. Zamieszczenie historycznych zdjęć, pocztówek Makowa Maz. oraz pozostałych skanów dokumentów historycznych.			UM
	4. Elektroniczny kontakt z właścicielami zabytków w celu ustalenia zasad ich udostępniania, możliwości wyboru dotacji, udzielania dotacji na finansowanie zabytków, wsparcia merytorycznego.			UM
2.2. Dokumentacja	1. Opracowanie dokumentacji wspierającej właścicieli obiektów zabytkowych będących w GEZ poprzez zastosowanie ulg podatkowych od nieruchomości.			UM
	2. Opracowanie planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.			UM
	3. Włączenie do GEZ budynku dworca kolei wąskotorowej.			UM
	4. Opracowanie sprawozdań z realizacji GPOnZ 2024-2027.			UM
	5. Dostosowanie kart GEZ do obecnie obowiązującego wzoru karty.			UM
2.3. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	1. Przestrzeganie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wskazanych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, ich aktualizacja oraz opracowanie nowych planów uwzględniających ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.			UM
	2. Bieżąca pielęgnacja zieleni i utrzymanie porządku na cmentarzach.			UM
	3. Ustawienie tabliczek pamiątkowo-historycznych na obszarze zapomnianych cmentarzy.			UM
	4. Przystąpienie do prac mających na celu oznakowanie niebiesko-białą tarczą wszystkich obiektów wpisanych do rejestru zabytków.			UM
	5. Podjęcie działań mających na celu zbiórkę historycznych przedmiotów codziennego użytku oraz wszelkich innych materiałów historycznych związanych z Makowem Mazowieckim.			UM, MDK

	6. Wspieranie organizacji pozarządowych krzewiących lokalne tradycje oraz instytucji - Miejski Dom Kultury, Centrum Dialogu Kulturowego "Dom Wesołka".			UM
Priorytet 3. Edukacja mieszkańców i promocja miasta w oparciu o jego dziedzictwo				
3.1. Edukacja	1. Organizacja konkursów fotograficznych, malarskich i rzeźbiarskich nawiązujących do dziedzictwa kulturowego i historii miasta.			UM, MDK
	2. Zwiększenie świadomości właścicieli obiektów zabytkowych poprzez informowanie ich o obecności zabytków w ich posiadaniu.			UM
	3. Udział w szkoleniach, prelekcjach i wykładach związanych z rolą i ochroną dziedzictwa kulturowego dla pracowników Urzędu Miejskiego.			UM
	4. Wsparcie działań mających na celu organizację wycieczek z przewodnikiem dla dzieci i młodzieży po zabytkach miasta.			UM, Sz
3.2. Promocja	1. Wyeksponowanie najważniejszych zabytków miasta w oparciu o spoty, reklamy, filmy promocyjne.			UM
	2. Stworzenie ciekawego produktu regionalnego związanego z Makowem Maz. atrakcyjnego dla turystów.			UM, MDK
	3. Promocja legend związanych z miastem oraz wsparcie na rzecz wydania publikacji dot. legend makowskich.			UM, MDK
	4. Zwiększenie nakładów na funkcjonowanie nowo powstałego Punktu Informacji Turystycznej.			UM
	5. Popularyzacja i promocja Monografii Makowa Mazowieckiego.			UM
	6. Zwiększenie liczby imprez i wydarzeń związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowym oraz podjęcie działań mających na celu wypracowanie cyklicznego wydarzenia promującego miasto i jego historię.			UM, MDK

Źródło: opracowanie własne

UM – Urząd Miejski

P – parafia

MDK – Miejski Dom Kultury

Sz – szkoły z terenu miasta

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja Programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania miasta oraz pozostałych depozytariuszy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Podstawę niniejszego instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1. instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków, przyjęcie Zarządzeń w sprawie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
2. instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością miasta, aplikowanie o dofinansowanie, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz pożyczki, dotacje, subwencje, nagrody, a także stosowanie finansowania w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego);
3. instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich i powiatowych strategiach, planach zagospodarowania, programach opieki nad zabytkami, itp. oraz pomiędzy dokumentami własnymi miasta. Ponadto współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków, urzędem marszałkowskim, starostwem, parafiami, jednostkami własnymi miasta, właścicielami zabytków, pozostałymi organizacjami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami oraz współpraca ze wszystkimi realizatorami przypisanymi do zadań w Programie);
4. instrumentów kontrolnych (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, sprawozdanie z realizacji Programu, opracowanie aktualizacji GPOnZ na lata 2027-2030, opracowanie aktualizacji GEZ).

IX. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Ustawodawca wymienił zadania związane z gminnym programem opieki nad zabytkami. Na podstawie ww. artykułu skonkretyzowano je poniżej na potrzeby niniejszego Programu.

Burmistrz Miasta Maków Mazowiecki sporządza na okres 4 lat Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki przyjmuje Rada Miejska w Makowie Mazowieckim, po uzyskaniu opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego. Z realizacji Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki Burmistrz Miasta Maków Mazowiecki sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej w Makowie Mazowieckim.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji,
- b) koszt wykonania zadań;
- b) efektywność ich wykonania.

Poniżej wskazano przykładowe kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań, które mogą być pomocne przy opracowaniu sprawozdania.

W ramach priorytetu **1**.

- liczba zabytków we własności miasta, które zostały poddane pracom remontowym i konserwacyjnym;
- liczba zabytków ogółem, które zostały poddane pracom remontowym i konserwacyjnym;
- liczba opracowanych sprawozdań ze stanu obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru;
- liczba opracowanych sprawozdań ze stanu obiektów zabytkowych będących we własności miasta;
- liczba złożonych wniosków o dofinansowanie na prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach zabytkowych;
- wartość otrzymanych dotacji na renowację zabytków.

W ramach priorytetu **2**.

- liczba osób, które odwiedziły stronę internetową miasta w zakładce „zabytki”;
- liczba nowo zamieszczonych materiałów w zakładce „zabytki”;
- liczba wiadomości z właścicielami obiektów zabytkowych;
- liczba osób (właścicieli zabytków), którzy skorzystali z ulg na zabytki;
- liczba kart adresowych gminnej ewidencji zabytków, dla których sporządzono aktualizację;
- liczba zaktualizowanych i nowo opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- liczba osób, które brały udział przy pracach porządkowych na terenach zabytkowych cmentarzy;
- liczba tabliczek pamiątkowo-historycznych na obszarze zapomnianych cmentarzy ewangelickich.
- liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków, które zostały oznakowane niebiesko-białą tarczą;
- liczba zebranych przedmiotów historycznych związanych z Makowem Mazowieckim;
- liczba organizacji pozarządowych, które otrzymały wsparcie na rzecz propagowanie historii miasta, jej dziedzictwa i zabytków.

W ramach priorytetu **3**.

- Liczba opracowanych spotów, reklam, filmów promocyjnych nawiązujących do zabytków;
- liczba osób, które wzięły udział w konkursach nawiązujących do dziedzictwa kulturowego i historii miasta;
- liczba zorganizowanych imprez i wydarzeń nawiązujących do lokalnego dziedzictwa;
- liczba urzędników, którzy brali udział w szkoleniach, prelekcjach i wykładach związanych z rolą i ochroną dziedzictwa kulturowego;
- liczba uczestników wycieczek po zabytkach Makowa Maz.;

- ogólna liczba działań promocyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego, która została zrealizowana.

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział ma charakter informacyjny. Poniżej przedstawiono przykładowe możliwości finansowania wskazanych w podrozdziale 7.3. zadań z uwzględnieniem środków:

- publicznych (np. budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej, inne źródła zagraniczne),
- prywatnych (osób fizycznych, fundacji, osób prawnych, kościelnych itp.).

W poszukiwaniu dofinansowania nie można ograniczać się wyłącznie do powszechnie znanych i dostępnych programów. Źródeł należy także szukać w ogłaszanych przez samorządy konkursach na realizację zadań z zakresu edukacji, kultury, promocji, w budżetach tzw. obywatelskich lub partycypacyjnych, a nawet w projektach społecznych dotyczących utworzenia np. klubów seniora, dziennych domów pobytu, przedszkoli, żłobków, gdzie w ramach cross-financingu możliwe jest dostosowanie budynków, w tym zabytkowych do prowadzenia zajęć. Decydując się na złożenie wniosku, należy liczyć się z tym, że w każdym konkursie wniosków z podobnym zakresem działań wpływa dużo, a uzyskanie dofinansowania nie jest łatwe, m.in. ze względu na z góry przydzieloną alokację środków. Ponadto w zdecydowanej większości konkursów wymagany jest wkład własny. W związku z powyższym wnioskodawca z góry powinien zarezerwować określoną pulę środków.

Źródłami wsparcia działań w obszarze kultury w ramach budżetu państwa są:

- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków;
- programy MKiDN;
- Rządowy Program Odbudowy Zabytków;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- Fundusz Kościelny.

Wsparcie na zabytki prowadzą również jednostki samorządowe:

- środki własne miasta;
- Urząd Marszałkowski;
- Starostwo Powiatowe.

Na działania związane z ochroną i wykorzystaniem zabytków można pozyskać środki z wielu programów w ramach środków europejskich, m.in. takich jak:

- Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027;
- Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027.

Szczegółowe informacje o zasadach i kryteriach możliwości pozyskiwania ww. środków są dostępne na stronach internetowych poświęconych ww. źródłom finansowania. Poniżej scharakteryzowano najbardziej popularne programy pomocowe.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. Wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są środki z administracyjnych kar pieniężnych, orzekanych od 1 stycznia 2018 r. na podstawie art. 107a-107d ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w trybie działu IVa Kodeksu postępowania administracyjnego. Wpływami do Funduszu są ponadto nawiązki zasądzane przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku (art. 108 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wpłaty na Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków będą dokonywane na rachunek bankowy prowadzony przez Bank Gospodarstwa Krajowego. W latach 2018-2020 udzielono 56 dotacji na łączną kwotę 10 mln 440 tys. 400 zł.

Programy MKiDN 2024

Programy Ministra z zakresu kultury mają na celu dofinansowanie zadań o charakterze projektowym z wyłączeniem stałej działalności kulturalnej podmiotów. Skierowane są do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Osoby fizyczne nie są uprawnione do składania wniosków poza jednym programem – Ochrona zabytków. W 2021 roku przyznano ponad 240 mln zł dotacji na cele kulturalne w ramach 33 programów Ministra. Na rok 2024 przewidziano nabory m.in. na następujące programy, które nawiązują do wyznaczonych zadań w programie:

- groby i cmentarze wojenne - celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń;
- kultura ludowa i tradycyjna - celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania;
- miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju - celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości;
- ochrona zabytków - celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne;
- ochrona zabytków archeologicznych - celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Rządowy Program Odbudowy Zabytków ma na celu odbudować blask zabytków w całej Polsce. Program realizowany jest poprzez promesy inwestycyjne udzielane przez BGK. Program skierowany jest do jednostek samorządu terytorialnego na bezzwrotne dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. W ramach ogłoszonego Naboru, Wnioskodawcy przysługuje prawo do złożenia maksymalnie dziesięciu wniosków o dofinansowanie, w limicie dofinansowania nieprzekraczającym dla każdego z wniosków 3 500 000 zł. Dofinansowanie z Programu może wynieść maksymalnie 98% wartości inwestycji, a minimalny wkład własny - 2%. Wnioski będą mogły być składane w aplikacji Polski Ład udostępnionej przez BGK, w jednej z trzech kategorii:

- do 150 000 zł;
- do 500 000 zł;
- do 3 500 000 zł.

Wnioski o dofinansowanie składane są w formie elektronicznej przez aplikację BGK zamieszczoną na stronie internetowej www.bgk.pl. Z 16.08.2023 r. zakończony został nabór wniosków w ramach drugiego naboru.

W ramach programu rządowego Polski Ład Miasto Maków Mazowiecki planuje przekazać dotację na rzecz parafii p.w. Bożego Ciała w Makowie Maz. na realizację zadania związanego z remontem zabytkowej dzwonnicy oraz prac związanych ze wzmocnieniem wieżby dachowej oraz stropu nad nawą główną kościoła. Wartość zadania 1 200 000,00 zł, dofinansowanie 1 176 000,00 zł.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Oferta finansowania NFOŚiGW jest bardzo różnorodna, gdyż możliwość uzyskania dofinansowania obejmuje:

- środki krajowe;
- środki unijne;
- środki norweskie i EOG;
- System Zielonych Inwestycji – GIS;
- państwowe jednostki budżetowe;
- pomoc publiczną;
- wsparcie NFOŚiGW
- pomoc dla sektorów energochłonnych.

W ostatnich latach NFOŚiGW dofinansowywał prace związane z gruntowymi termomodernizacjami zabytkowych obiektów. Konkursy dotyczyły poprawy efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej, w tym budynków zabytkowych. Dofinansowania otrzymywały również projekty związane z rewaloryzacją cennych, zabytkowych założeń parkowych. Obecnie nie są prowadzone nabory, niemniej należy bacznie obserwować stronę internetową NFOŚiGW czy nabory się nie pojawiły. W najbliższym czasie należy spodziewać się nowych konkursów ze względu na priorytetowe działania w obszarze zmian klimatycznych oraz nowych polityk energetycznych.

Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43. budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości

narodowych i etnicznych. Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2024 nie powinna przekraczać 200.000,00 zł.

W projekcie ustawy budżetowej na rok 2024 zaplanowano 11.000.000,00 zł. Kościelne osoby prawne będą mogły ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację w 2024 r. następujących zadań:

1. Konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo;
2. Wspomaganie kościelnej działalności charytatywno-opiekuńczej.

W ramach zadania 1 dotacje przeznaczone będą, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027

W ramach priorytetu V – Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu (cel szczegółowy 4(vi) wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych) realizowane będą następujące typy projektów:

- rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej;
- turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych i kulinarnych).

Grupa docelowa: mieszkańcy WM, w tym osoby ze specjalnymi potrzebami, użytkownicy – odbiorcy, widzowie instytucji kultury, turyści.

W ramach kodu 166. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury planuje się przeznaczyć 22 000 000,00 EUR w regionach słabiej rozwiniętych oraz 5 500 000,00 EUR w regionach lepiej rozwiniętych.

W ramach Priorytetu IX – Mazowsze bliższe obywatelom dzięki Funduszom Europejskim (cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich) realizowane będą następujące typy projektów:

- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego;
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

Grupa docelowa: interesariusze procesu rewitalizacji, zidentyfikowani w gminnych programach rewitalizacji, w tym m.in. mieszkańcy, właściciele, użytkownicy wieczysti nieruchomości i podmioty zarządzające nieruchomościami, podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić działalność społeczną lub gospodarczą; JST i ich jednostki organizacyjne; organy władzy publicznej.

W ramach kodu 166. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury planuje się przeznaczyć 30 000 000,00 EUR w regionach słabiej rozwiniętych oraz 11 000 000,00 EUR w regionach lepiej rozwiniętych.

W ramach Priorytetu IX – Mazowsze bliższe obywatelom dzięki Funduszom Europejskim (cel szczegółowy 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie) realizowane będą następujące typy projektów:

- ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego;
- rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

Grupa docelowa: interesariusze procesu rewitalizacji, zidentyfikowani w gminnych programach rewitalizacji, w tym m.in. mieszkańcy, właściciele, użytkownicy wieczności nieruchomości i podmioty zarządzające nieruchomościami, podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić działalność społeczną lub gospodarczą; JST i ich jednostki organizacyjne; organy władzy publicznej.

W ramach kodu 166. Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury planuje się przeznaczyć 31 387 000,00 EUR w regionach słabiej rozwiniętych.

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

Niniejszy Program jest następcą Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanego w perspektywie finansowej 2014-2020. Jest to program europejski na lata 2021-2027 zarządzany na poziomie krajowym. Przyczyni się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu. FENKS wesprze również inwestycje transportowe oraz dofinansuje ochronę zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet całego programu: 135 mld zł, wkład UE: 111,7 mld zł.

Dotację na zabytki będzie można uzyskać na renowację, konserwację, rewaloryzację i restaurację obiektów zabytkowych (w tym pomników) w przypadku gdy nie będą to pojedyncze interwencje, tylko stanowić będą część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali kraju, regionu lub skali lokalnej.

W ramach priorytetu 7. Kultura, działania 7.1 Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej wskazano podstawowe informacje, m.in.:

- cel szczegółowy: EFRR.CP4.VI - Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych;
- instytucję pośredniczącą: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- wysokość alokacji UE: 600 000 000,00 EUR;
- zakres interwencji: 166 - ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury;
- działania: obszar 1 - rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej), obszar 2 - ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego;
- typ beneficjenta: organizacje społeczne i związki wyznaniowe, administracja publiczna, przedsiębiorstwa, kościoły i związki wyznaniowe, jednostki samorządu terytorialnego, administracja rządowa;
- maksymalny % poziom dofinansowania UE w projekcie: 79,71%;
- maksymalny % poziom dofinansowania całkowitego wydatków kwalifikowalnych na poziomie projektu (środki UE + współfinansowanie ze środków krajowych przyznane beneficjentowi przez właściwą instytucję): 100%.

Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” to konkurs o wieloletniej tradycji, już od 1975 r. promuje właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych, którzy w sposób wzorowy prowadzą prace budowlane, konserwatorskie, rewaloryzacyjne i adaptacyjne, a także działają systematycznie na rzecz właściwego utrzymania zabytków zgodnie z najwyższymi standardami badawczymi i wykonawczymi. Ma na celu promocję właściwej opieki nad zabytkami – prowadzonych wzorowo prac badawczych, konserwatorskich, rewaloryzacyjnych i adaptacyjnych, a także systematycznych działań na rzecz właściwego utrzymania zabytków. Nadzór nad Konkursem w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Procedury konkursowe prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs ma charakter otwarty i nieodpłatny, adresowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości. Zgłoszeń obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości mogą dokonywać ich właściciele, posiadacze i zarządcy, a także Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków lub konserwatorzy samorządowi oraz kierownicy delegatur Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków. Nagrodzenie i wyróżnienia otrzymują dyplomy Generalnego Konserwatora Zabytków i tablice „Zabytku Zadbane” do oznakowania obiektów. Nagrodzone zabytki są prezentowane w dedykowanych wydawnictwach Narodowego Instytutu Dziedzictwa, przekazywanych właścicielom zabytków i przedstawicielom ogólnopolskiego środowiska konserwatorskiego. Rozstrzygnięcie edycji 2023 r. miało miejsce w czerwcu.

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi nabory wniosków o przyznanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu państwa, będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Dla wnioskodawców starających się o dotację docelową obowiązujące Zarządzenie z dnia 31.10.2022r., w sprawie wprowadzenia Regulaminu naboru oraz przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu Państwa będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ww. regulamin określa zasady i tryb postępowania przy ubieganiu się o dotację celową na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu państwa będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w tym:

- uprawnionych wnioskodawców;
- koszty kwalifikujące się do dofinansowania;
- warunki udzielania dotacji celowej;
- tryb naboru wniosków;
- kryteria oceny wniosków.

Aby ubiegać się o dofinansowanie należy założyć konto oraz zarejestrować się przez system Witkac. Wnioski można składać w wyznaczonych naborach. Drugi nabór wyznaczono w dniach 01.06.2023-30.06.2023 r. – tylko refundacja.

Przyznane dotacje dla obiektów zabytkowych z terenu Miasta Maków Mazowiecki przez WKZ w ostatnich latach:

1. Wykonanie projektu budowlanego remontu kościoła, kościół pw. Bożego Ciała, Maków Mazowiecki-2023.
2. Konserwacja i restauracja elementów plastycznego wystroju Kaplicy św. Anny - ołtarza głównego i kraty, kościół pw. Bożego Ciała, Maków Mazowiecki – 2022.

3. Maków Mazowiecki, konserwacja i restauracja Kaplicy św. Anny. Etap II, kościół pw. Bożego Ciała – 2021.
4. Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Józefa w Makowie Mazowieckim, badania stratygraficzne, odświeżenie historycznych warstw, sanacja tynków i naprawa sztukatorskiego detalu architektonicznego, Kościół pw. Bożego Ciała – 2020, 120 000 zł;
5. Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Józefa w Makowie Mazowieckim Prace konserwatorskie i restauratorskie nagrobka Jędrzeja Noskowskiego z kościoła p.w. Bożego Ciała – 2019, 200 000 zł;
6. Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Józefa w Makowie Mazowieckim – Obraz „Matka Boska w otoczeniu symboli biblijnych” – 2018 r.

Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego

Z budżetu Województwa Mazowieckiego mogą być udzielane dotacje celowe na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach, wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa mazowieckiego. Aby wziąć udział w naborze, należy złożyć wniosek wraz z załącznikami za pośrednictwem generatora wniosków w serwisie Witkac (www.witkac.pl). Podmiotem ubiegającym się o dotację może być każdy podmiot będący właścicielem bądź posiadaczem zabytku, jeżeli posiadanie oparte jest o tytuł prawny do zabytku, wynikający z użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego, albo stosunku zobowiązaniowego, zwany dalej "Wnioskodawcą". O dofinansowanie nie mogą ubiegać się jednostki organizacyjne, o których mowa w art. 72 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ MIASTO ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Zaplanowane w podrozdziale 7.3. zadania będą możliwe do wykonania od momentu przyjęcia uchwałą przez Radę Miejską niniejszego Programu do końca 2026 r.

Wdrażanie zadań odbędzie się w miarę dostępnych środków i nakładów pracy. Ich realizacja możliwa będzie poprzez zabezpieczenie określonych środków w budżecie miasta. Zadania inwestycyjne dotyczące ochrony zabytków (zabytków będących we własności miasta) powinny być wprowadzone do wieloletniego programu inwestycyjnego miasta. Wyznaczone w Programie zadania powinny być również uwzględnione w innych dokumentach strategicznych i planistycznych miasta. Część wyznaczonych zadań realizowana będzie przez specjalistów w postaci podmiotów zewnętrznych, którzy zostaną wybrani jako Wykonawcy w drodze obowiązujących przepisów prawa.

W Art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano na możliwość finansowania przez gminy prac przy obiektach zabytkowych: dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Miasto Maków Mazowiecki posiada uchwałę nr LXI/463/2023 Rady Miejskiej w Makowie Mazowieckim z dnia 23 października 2023 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, położonym na terenie Miasta Maków Mazowiecki. Z budżetu Miasta Maków Mazowiecki może zostać udzielona dotacja przeznaczona na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, położonym na terenie Miasta Maków Mazowiecki.

Ponadto do najważniejszych zadań w ramach obowiązującego okresu 2024-2027 należy zaliczyć prace związane z remontem zabytkowej dzwonnicy oraz prace związane ze wzmocnieniem więźby dachowej oraz stropu nad nawą główna kościoła. Wartość zadania 1 200 000,00 zł dofinansowanie 1 176 000,00 zł.

Szacuje się, że w ramach zadań własnych coroczna kwota na finansowanie zadań wskazanych w GPOnZ wyniesie ok. 25 000,00 zł brutto.

Zadania określone w Programie realizowane będą w zdecydowanej większości przez Miasto Maków Mazowiecki oraz w mniejszym stopniu w sposób pośredni lub bezpośredni przez pozostałych interesariuszy, do który w sposób szczególny zaliczyć należy:

- szkoły z terenu Makowa Mazowieckiego;
- Parafia Rzymsko – Katolicka pw. Świętego Józefa w Makowie Mazowieckim;
- Miejski Dom Kultury w Makowie Mazowieckim;
- Starostwo Powiatowe w Makowie Mazowieckim;
- Mazowiecki Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie, Delegatura w Ostrołęce;
- właścicieli obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
- organizacje pozarządowe;
- instytucje odpowiedzialne za przyznawanie dotacji na zabytki.

Wszelkie uzgodnienia dotyczące zabytków będą prowadzone z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Zaprezentowane w niniejszym programie informacje powinny zostać na nowo uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, strategii rozwoju miasta, programie rewitalizacji oraz innych dokumentach o charakterze strategicznym i planistycznym miasta, w których podejmowana jest lub będzie tematyka dziedzictwa kulturowego.

XII. BIBLIOGRAFIA

Literatura:

1. Geografia regionalna Polski, J. Kondracki, Warszawa 2009 r., Wyd. Naukowe PWN.
2. Geografia osadnictwa, D. Szymańska, Warszawa 2009 r., Wyd. Naukowe PWN.
3. Maków Mazowiecki i Ziemia Makowska, Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta, Towarzystwo Miłośników Makowa Mazowieckiego, Warszawa, 1984 r., Wyd. Naukowe PWN.
4. Dzieje Makowa Mazowieckiego Tom I, Urząd Miejski w Makowie Mazowieckim, Stowarzyszenie Pomocy Liceum im. Marii Curie-Skłodowskiej w Makowie Mazowieckim, pod redakcją J. Szczepańskiego, Maków Mazowiecki-Pułtusk 2020, Wyd. Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor.
5. Dzieje Makowa Mazowieckiego Tom II, Stowarzyszenie Pomocy Liceum im. Marii Curie-Skłodowskiej w Makowie Mazowieckim, Powiat Makowski, Akademickie Towarzystwo Edukacyjno-Naukowe „Atena” w Pułtusku, Miasto Maków Mazowiecki, pod redakcją R. Turkowskiego, Maków Mazowiecki-Pułtusk 2021, Wyd. Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztor w Pułtusku, Stowarzyszenie Pomocy Liceum im. Marii Curie-Skłodowskiej.

Strony internetowe:

www.dane.gov.pl
www.mapy.geoportal.gov.pl
www.wspolzedne-gps.pl
www.igrek.amzp.pl
www.mapy.amzp.pl
www.maps.arcanum.com
ww.ongeo.pl
www.rejestr.io
www.niezlomni.com
www.makowmazowiecki.e-mapa.net
www.bip.makowmazowiecki.pl
www.makowmazowiecki.pl
www.mkidn.gov.pl
www.isap.sejm.gov.pl
www.samorzad.nid.pl
www.mkm.art.pl

XIII. SPISY

13.1. Spis tabel

Tabela 1. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.....	44
Tabela 2. Stanowiska archeologiczne wielokulturowe.....	48
Tabela 3. Charakterystyka obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków	55
Tabela 4. Obiekty zabytkowe należące do własności Miasta Maków Mazowiecki.....	61
Tabela 5. Zabytkowe cmentarze.....	62
Tabela 6. Analiza SWOT uwzględniająca dziedzictwo kulturowe miasta	69
Tabela 7. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	73

13.2. Spis rycin

Ryc. 1. Maków Mazowiecki na tle kraju	34
Ryc. 2. Maków Mazowiecki na tle gmin powiatu makowskiego	34
Ryc. 3. Struktura funkcjonalno-przestrzenna Miasta Maków Mazowiecki	35
Ryc. 4. Maków Mazowiecki w 1925 i 1935 r.....	40
Ryc. 5. Zabytkowy układ urbanistyczny Makowa Mazowieckiego	42
Ryc. 6. Obszary AZP na terenie Makowa Mazowieckiego	47
Ryc. 7. Nawarstwienia kulturowe Starego Miasta.....	49
Ryc. 8. Etnograficzna mapa Polski	51
Ryc. 9. Herb Miasta Maków Mazowiecki.....	54
Ryc. 10. Lokalizacja zabytków wpisanych do rejestru zabytków	58
Ryc. 11. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków	59
Ryc. 12. Przestrzenny Układ Komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej	69

13.3. Spis wykresów

Wyk. 1. Liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na ulice .	61
---	----

13.4. Spis fotografii

Fot. 1. Widok na północno-wschodnią pierzeję Rynku	41
Fot. 2. Wnętrze kościoła p.w. Bożego Ciała.....	44
Fot. 3. Kościół parafialny rzymsko – katolicki p.w. Bożego Ciała.....	64
Fot. 4. Dzwonnica kościoła parafialnego	65
Fot. 5. Dawna Bożnica	66
Fot. 6. Dawny Dom Kahalny	66
Fot. 7. Dawna Łażnia Żydowska	67
Fot. 8. Budynek dawnej Łażni Miejskiej.....	68

XIV ANEKSY

Załącznik 1. Nieruchome zabytki architektury i budownictwa ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	Obiekt funkcja pierwotna	Adres (lokalizacja)	Datowanie	Formy ochrony
1	Układ urbanistyczny Starego Miasta w Makowie Mazowieckim		XV w.	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 595 z dnia 30.06.1988 r.
2	Kościół parafialny rzymsko – katolicki p.w. Bożego Ciała	Ul. Kościelna	1490 r.	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 387 z dnia 26.01.1958 r.
3	Dawna Bożnica w Makowie Mazowieckim	Ul. Zielony Rynek 5	ok. 1850 r.	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 592 z dnia 14.06.1988 r.
4	Dawny Dom Kahalny	Ul. Zielony Rynek 6	1873 r.	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 593 z dnia 14.06.1988 r.
5	Dawna Łaźnia Żydowska w Makowie Mazowieckim	Ul. Rickovera 1	początek XX wieku	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 594 z dnia 30.06.1988 r.
6	Budynek dawnej łaźni Miejskiej w Makowie Mazowieckim	Ul. Kościelna 13 a	1922 r.	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 591 z dnia 01.06.1988 r.
7	Przestrzenny Układ Komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej	Ul. Mickiewicza 32	podczas I wojny światowej	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A 334 z dnia 28.07.1995 r.
8	Dzwonnica kościoła parafialnego	Ul. Kilińskiego	1925-1926 r.	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem A-1564 z dnia 17.02.2020 r.
9	Dom mieszkalny	Ul. Rynek 2	po 1900 r.	
10	Dom mieszkalny	Ul. Rynek 3	2 połowa XIX w.	
11	Dom mieszkalny	Ul. Rynek 5	2 połowa XIX w.	
12	Dom mieszkalny	Ul. Rynek 5a	2 połowa XIX w.	
13	Dom mieszkalny	Ul. Rynek 7	Okolo 1925 r.	
14	Dom mieszkalny	Ul. Rynek 12	4 ćwierć XIX w.	
15	Dom mieszkalny	Ul. Rynek 13/14	2 połowa XIX w.	
16	Dom mieszkalny	Ul. Rynek 19	około 1925 r.	
17	Dom mieszkalny	Ul. Rynek 20	około 1 ćwierć XX w.	
18	Dom mieszkalny	Ul. Rynek 21	1930 r.	
19	Dom mieszkalny	Ul. Rynek 25	około 1918 r.	
20	Dom mieszkalny	Ul. Rynek 28	około 1920 – 1930 r.	
21	Dom mieszkalny	Ul. Kilińskiego 5	około 1900 r.	
22	Dom mieszkalny	Ul. Kilińskiego 6	około 1900 r.	
23	Dom mieszkalny	Ul. Kilińskiego 7/9	około 1900 r.	
24	Dom mieszkalny	Ul. Kilińskiego 8	około 1910 r.	
25	Dom mieszkalny	Ul. Kilińskiego 10	około 1926 r.	
26	Dom mieszkalny	Ul. Kilińskiego 12	około 1912 r.	

27	Dom mieszkalny/ budynek użyteczności publicznej	Ul. Grabowa 14	1 ćwierć XX w.	
28	Dom mieszkalny	Ul. Grabowa 25	około 1930 r.	
29	Dom mieszkalny	Ul. Grabowa 38	około 1925 - 1930 r.	
30	Dom mieszkalny	Ul. Grabowa 46	około 1912 r.	
31	Dom mieszkalny	Ul. Grabowa 48	Koniec XIX w.	
32	Dom mieszkalny	Ul. Moniuszki 5	1 ćwierć XX w.	
33	Dom mieszkalny	Ul. Moniuszki 18	około 1925 - 1930 r.	
34	Dom mieszkalny	Ul. Moniuszki 38	około 1925 r.	
35	Dawna piekarnia	Ul. Moniuszki 42	około 1925 - 1930 r.	
36	Młyn mechaniczny	Ul. Armii Krajowej 12	1 ćwierć XX w. około 1900 r.	
37	Budynek dawnego młyna mechanicznego	Ul. Przasnyska 40	1 ćwierć XX w. około 1900 r.	
38	Dom mieszkalny	Ul. 1 Maja 9	około 1935 r.	
39	Dom mieszkalny	Ul. Ogrodowa 4	około 1935 r.	
40	Dom mieszkalny	Ul. Ogrodowa 6	około 1935 r.	
41	Dom mieszkalny	Ul. Ogrodowa 7	około 1935 r.	
42	Dom mieszkalny	Ul. Wiśniowa 1	około 1935 r.	
43	Dom mieszkalny	Ul. Warszawska 24	Około 1935 - 1937 r.	
44	Dom mieszkalny	Ul. Warszawska 30	Około 1935 r.	
45	Zbiorowa mogiła z II wojny światowej	Park Sapera	01.09.1941 r.	
46	Płyta upamiętniająca miejsce masowego mordu	Las Grzanka	1967 r.	
47	Cmentarz przykościelny rzymsko – katolicki	Ul. Kościelna	XV w.	
48	Cmentarz wojenny z II wojny światowej	Ul. Sportowa	1945 r.	
49	Stary Kirkut	Ul. Przasnyska/ Adamowska	XVIII w.	
50	Nowy Kirkut	Ul. Ciechanowska	około 1870 r.	
51	Cmentarz rzymsko – katolicki	Ul. Moniuszki/ Armii Krajowej	I połowa XIX w.	
52	Cmentarz parafialny rzymsko – katolicki	Ul. Moniuszki/Cmentarna	I połowa XX w.	

Źródło: Gminna ewidencja zabytków

Załącznik 2. Nieruchome zabytki archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	AZP	Nr w obręb. miejsc.	Nr w AZP	Funkcja obiektu-Kultura/chronologia	Wartość
1	43-67			Nawarstwienia kulturowe Starego Miasta w Makowie Mazowieckim - od średniowiecza po wiek XX	Wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego pod numerem 319 z dnia 03.08.1992 r.
2	43-67	1	1	cmentarzysko szkieletowe – wczesne średniowiecze (XII – XIII w.)	nieokreślona
3	43-67	2	2	osada – wczesne średniowiecze (XI – XIII w.)	nieokreślona
4	43-67	1	3	osada – wczesne średniowiecze (XII – XIII w.)	nieokreślona
5	43-67	1	13	osada – późne średniowiecze (XIV – XVII w.)	mała
6	43-67	2	14	osada – późne średniowiecze (XIV – XV w.)	mała
7	43-67	3	15	osada – późne średniowiecze (XIV – XVII w.)	mała
8	43-67	4	16	osada – późne średniowiecze (XIV – XVII w.)	mała
9	43-67	5	17	osada – późne średniowiecze (XIV – XVII w.)	mała
10	43-67	6	18	osada – późne średniowiecze (XIV – XVII w.)	mała
11	43-67	1	19	? – późne średniowiecze (XIV – XVI w.)	mała
12	43-67	2	20	? - średniowiecze	mała
13	43-67	8	25	? – wczesne średniowiecze (XI – XIII w.) osada – późne średniowiecze-nowożytność (XIV – XVII – XIX w.)	średnia
14	43-67	9	26	? – kultura łużycka osada – późne średniowiecze-nowożytność (XIV – XVII w.)	średnia
15	43-67	10	27	? – starożytność osada – wczesne średniowiecze (XI – XIII w.) osada – późne średniowiecze-nowożytność (XIV – XVII w.)	średnia
16	44-67	1	24	osada – kultura polska (nowożytność)	mała
17	44-67	1	25	osada - nowożytność	mała
18	44-67	3	26	osada – kultura polska (nowożytność)	mała
19	44-67	4	27	osada - nowożytność	mała
20	44-67	5	28	osada – kultura polska (nowożytność)	mała

Źródło: Gminna ewidencja zabytków, karty ewidencji stanowisk archeologicznych

**UCHWAŁA NR LXVI/507/2024
RADY MIEJSKIEJ W MAKOWIE MAZOWIECKIM**

z dnia 29 lutego 2024 r.

**w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad zabytkami Miasta Maków Mazowiecki
na lata 2024 – 2027”**

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 40 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2023 r., poz. 951 z późn. zm.) po uzyskaniu opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024-2027”, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Dariusz

Artur Miecznikowski

UZASADNIENIE
DO UCHWAŁY NR LXVI/507/2024
RADY MIEJSKIEJ W MAKOWIE MAZOWIECKIM

z dnia 29 lutego 2024 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad zabytkami
Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024 – 2027”

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2023 r., poz. 951 z późn. zm.) Burmistrz Miasta sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Program, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, przyjmowany jest przez Radę Miejską w drodze uchwały.

Załączony do niniejszej uchwały „Gminny Program Opieki nad zabytkami Miasta Maków Mazowiecki na lata 2024 – 2027” spełnia wymogi ustawowe i ma na celu przyczynić się do wyeksponowania poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego miasta, a także do zahamowania procesów degradacji i doprowadzenia do poprawy stanu zachowania zabytków na terenie gminy, jak również do podejmowania działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

Zgodnie z wymogami ustawy Program został zaopiniowany pozytywnie przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie pismem znak: DO.5120.1.2024 z dnia 31.01.2024 roku.

W związku z powyższym, podjęcie uchwały w sprawie przyjęcia przedmiotowego programu, jest w pełni uzasadnione.

PRZEWODNICZĄCY RADY

Dariusz Artur Miłczanikowski